

The Project Gutenberg eBook of Matkakertomuksia Karjalan kankahilta, by Samuli Paulaharju

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Matkakertomuksia Karjalan kankahilta

Author: Samuli Paulaharju

Release date: November 25, 2014 [EBook #47453]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MATKAKERTOMUKSIA KARJALAN KANKAHILTA

KANKAHILTA***

E-text prepared by Tapio Riikonen

MATKAKERTOMUKSIA KARJALAN KANKAHILTA

Kertonut

Samuli Paulaharju

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1908.

SISÄLLYS:

I. Muistelmia matkalta Aunuksessa v. 1900.

Lusmaan.
Kiimaanvaara.
Salolla.
Pieningänkylä.
Honkaniemi.
Pölkylässä.
Loasarissa.
Venginkylässä.
Petrinen, Kuusiniemi, Korpilahti.
Pyhäpäivä Ontarvessa.
Suonteleen praasniekoilla.
Karjalainen kalmismaa.
Lopuksi.

II. Kertomus rakennustutkimusretkestä Pohjois- ja Itä-Karjalassa v. 1907.

Liperissä.
Kuusjärvellä.
Polvijärvellä.
Juuassa, Kontiolahdella.
Kaavilla.
Rautavaaralla.
Nurmeksessa, Valtimossa, Sotkamossa.
Lieksassa ja rajan takana.
Enossa, Kontiolahdella.
Ilomantsissa.
Korpiselässä, Soanlahdella.
Suistamolla.
Luvunteko.

I. Muistelmia matkalta Aunuksessa v. 1900.

Lusmaan.

On edessämme seitsenvirstaisen Pankajärven soutaminen.

Lähdemme saattomiestä tiedustelemaan. Tapaamme kolme miestä venettä rantaan vetämässä, ovat juuri kalalta tulleet. Eivät halua lähteä saattamaan eivätkä uskallakaan pienoisella veneellään yrittää tuimaan tuuleen. — Tulee rantaa kohden toinen vene. Siinä ukko ja akka istuvat Pyydämme taas saattomiestä. Ei halua ukko lähteä, akka lähteköön, jos tahtoo. No lähtee akka, kun menomatkan lupaamme itse soutaa.

Kaunis järvi, karjalainen salojärvi on Pankajärvi. Siinä monet sievoset selät, siinä pitkät metsäiset niemekkeet, siinä kaislaiset rannat. Kaunis olisi se poutapäivänä nähdä, hauska on nytkin kun myrsky myllertää.

Pääsemme Kalliolahen torppaan vastaisella rannalla. Matala on maja ja kovin kurjan näköinen. Asumus on puolipimeä, sillä akkunat ovat kovin pienet ja päreillä paikatut. Lattia on hatara, suuret, nyrkin mentävät raot ammottavat palkkien välillä. Saamme varoen astua, ettemme lattian alle luikahtaisi. Mutta töllin lapset ne vaan siinä juosta pulittavat toisiaan ajellen, eivätkä jalkaansa taita.

Tasaista maata myöten kulettaa meitä tie, jota aikoinaan näyttää hevosella ajatun. Viepä se väliin meidät suollekin ja saamme ensikerran nähdä ja kokea Karjalan poikkitelaisia siltoja. Hauska niitä onkin kapsutella, polkea muutteeksi keskijalkapohjalla pyöreitä telasia.

Vähitellen käy tie kapeammaksi. Entiset rattaanjälet katoavat, puut tunkevat lähemmäksi toisiaan ja tie käy kapeaksi karjapoluksi. Maakin käy epätasaiseksi. Tulee vaaroja, kallioita, soita ja notkoja. Viimein rupeaa polku kulettamaan meitä lehtoisille vaaroille, lepikköisille aholoille sekä kaskimaiden viertehille.

Ja sitten äkkiä erään vaaran laelle päästyämme laajenee näköala. Vaarat ovat siirtyneet tuonnemmaksi ja edessämme on syvä laakso, järvi laakson pohjalla, järven ympärillä taloloita siellä täällä. Olemme Ruunaan kylässä.

Hauska on talo, Reittulan talo, jossa hetkisen levähdämme. Toisellinen on tupa kuin Kalliolahen pimeä pirtti, on siisti ja valoisa. Lattialle, sivuseinän puolelle on pehmeitä, tuoreita, hyvältä tuoksuvia koivunlehtiä levitely. Hauska on siinä kelletellä ja juoda puheliaan emännän keittämää kahvia.

Kuusi virstaa on Kunnaasta Aittokosken autiolle mökille rajalla, kolme virstaa Polvijärveä ja kolme maata.

Synkän korven sydämessä on Aittokosken mökki, kaukana asutuilta aloilta, yksinään kyhjöttää kosken rannalla kuunnellen sen ikuista kohinaa. Mahtava on koski ja voimakas. Voisipa se monet myllyt pyörittää, voisi suuret tehtaakin työhön saattaa. Mutta kukapa tänne kävisi! Silloin tällöin vain joku salon asukas tulee kosken karjaa pyytämään sekä pihamaan pitkää ruohokkoa niittämään. Nytkin näkyy mökin porstuassa olevan kopassa tuoreita kaloja ja tuvassa heiniä kuivamassa, mutta minne lie työntekijä kadonnut. — Ennen kyllä lie piilopirtissä ollut oma asukkaansa, joka on ympärille peltoakin

hiukan perannut, pienoiset saunat, navetat rakentanut, mutta minne lie sitten joutunut. Nurmikoksi on pelto jäänyt, rakennukset ränsistyneet.

Ja tästä se vasta taival alkaakin. Tulee soita ja märkiä maita, tulee kuusikkoina korpia, notkoisia noroja, rikeita ryteiköitä, vaaroja, kankaita ja kallioita. Pahainen on polku, kaita karjankäytävä vain, ja kaikkialla se kiertelee ja koukistelee. Väliin se meidät sakeaan näreikköön upottaa, väliin korkealle vaaralle kohottaa ja taas alas nakkaa ja kulettaa suurelle suolle sekä vie pyöreää heiluvaa telaa tai kaatunutta kuusen runkoa myöten lorisevan metsäpuron ylitse. Ei ole soissa enää poikkitelaisia siltoja, liukkaita portaita vain, toisinaan ei niitäkään, ja silloin sotke vetelää suota, jos aijot yli mennä. Usein luiskahtaa jalka portaaltakin, vajoaa suohon ja mutainen vesi täyttää lapikkaan.

Ja niin synkkää saloa! Suuria rääsyisiä ovat suot, koskemattomia maailman alusta asti, kasvattaen kanervikkoa ja lakanlehteä, kurjaa mäntyä ja kituista kuusta. Mahtavat, ikuiset hongat taas humisevat jylhästi kankailla ja hämärissä korvissa naavaiset satavuotiset kuuset kolkosti kohisevat.

Siinä edessämme ensimmäinen Venäjän-karjalainen kylä lahden takana, niemen käressä vaaran liepeellä illan hämärissä hiljaisena hämöttää.

Kylässä nukutaan jo. Ei kuulu muuta kuin karjankellon tuttua kotoista kilkatusta.

Astumme pirttiin. Siellä talonväki lattialla heinäin ja riepujen päällä nukkumassa lojun kylki kylessä kiinni. Istumaan kohoavat ja outoja tulijoita kummissaan katselevat, mutta sentään tervetulleiksi toivottavat.

Käymme peremmäksi, tavarat penkille asetamme. Pirtti on puolipimeä. Aijon oven puoliseen peränurkkaan penkille asettaa valokuvausjalustan pystyyn. Siellä joku esine rämähtää. Kopeloin, mikä siellä... Ahs, silloin muistan, että vieras maa, vieras uskonto. Sukkelaan takaisin vetäydyn.

Hyväntahtoinen isäntä, nuorenpuoleinen reipas partaniekka karjalaisukko, joka meidät sisäänkin saattoi, kulettaa meidät toiseen, kolmanteen huoneeseen ja sinne uudinsänkyyän makuusijan laittaa.

Ja nyt olemme vieraalla maalla ja — vieraanko kansan keskuudessa? Ei! Oma äidinkieltämme talonväki haastaa.

Mutta on sentään outoakin talossa. On jokaisen asuttavan huoneen peränurkassa outo kuva, kullatuissa kehyksissä pälyilee ja näyttää koko talon henkeä hallitsevan.

Vaan sittekin on kansa omaa kansaamme, ja turvallisina nukumme ensimmäisen yömmen karjalaistalossa.

Kiimaanvaara.

Kiimaanvaara on isonlainen kylä. Talot ovat kahdessa osassa, kahden pienoisen vaaran nyppylällä nököttävät. Läntisen, isomman vaaran laella on isompi kylän osa, siellä myöskin on kylän tsassovna, matala nelisnurkkainen, pyöreistä hirsistä kyhätty latomainen hökkeli erään kujan nurkkauksessa. Itäisellä vaaralla on pienempi kylä. Talot tällä vaaralla ovat enemmän sikin sokin. Länsivaaralla ne ovat asettuneet vieretysten ja kääntäneet koristellun 3- t. 5-ikkunaisen päätynsä tielle käsin. Joku talo on kyllä täälläkin asettunut erikseen takapuolelle varaväeksi.

Onpa Kiimaanvaarassa koulukin. Isommassa kylässä sillä on talonsa, samanlainen harmaja, pyöreistä hirsistä salvettu, pieni-ikkunainen rakennus kuin muutkin kylän talot. Pientenlastenkoulu se vain on. "Kirjaa malttamaan", kirjoittamaan ja laskemaan kuulutaan opetettavan, kaikki tietysti venäjäksi. Saavathan siellä salon lapset oppia ja tietoja — miten paljon saanevat. Kuinka ahkerasti muuten siellä käyvät, ei tullut kysytyksi. Kuuluihan käyvän m.m. poikanen Pieningänkylästäkin, 40 virstan päästä tietömäin salojen takaa. Ei kai hän joka ilta kotiinsa käyne.

Tie leveä, hyvä tie, oikein "postavoi doroga", jota myöten Repolasta tulimme, kulkee edelleen Kiimaanvaarasta Lentieraa ja Himolaa kohden. Lentiera kuuluu olevan 30 virstan päässä Kiimaanvaarasta. Siellä kuuluu juuri olevan suuri juhla, praasniekan vietto. Menee sinne rahvasta Kiimaanvaarasta ja muistakin kylistä Kiimaanvaaran kautta matkustaa. Toiset menevät jalkapatikassa, toiset taas "hevosel ja telegäl" ajavat. Hauskannäköistä on Karjalan kansa praaaniekka-tamineissaan. Miehet koreilevat karvalakeissa ja karttuunipaidoissa, paidat useimmilla housujen päälle vedettynä. Pitkävarsisaappaat ovat jalassa, jotkut myös virsuissa tallustavat. Naiset taas ovat mitä koreimman kirjavissa karttuunivaatteissa.

Tapaamme Kiimaanvaarassa vanhan muijan, Malanje Seppäsen, joka vielä "malttaa" runoja ja

loitsujakin taitaa lasketella. Hän istuu pöytämme luona silmät ummessa nyököittäen ja laulaa yksitoikkoisella sävelellä Väinämöisestä ja Joukahaisesta, veisailee häävirsiä ja itkujakin. Omituista on kuulla vanhoja runoja laulettavan vanhan akan vapisevalla äänellä. On vain niin paljon outoja sanoja, ettemme kaikkea tajua.

Kiimaanvaarassa myös saamme tutustua muutamiin karjalaisiin ruokalajeihin. Siellä jamssikan pyylevä ruskettunut tyttö meille kalakukkoa pöytään kantaa ja rokkaa tuo sekä rahkamaitoa riennättää — kysäseepä, saisiko olla sultshinoita. Saahan tietysti. Ja hauskoja syötäviä ovat sultshinat: vellillä voideltuja, paperin paksuisia taikinalevyjä kokoonkierrrettyinä, ja hupaista on niitä syödäkin. Puraisee niin velli välistä tirskahtaa. Mukavaa on myös rokkakin. Märkää lientä, jossa on kalaa keitetty, suolaa sekaan hiukan heitetty ja lisänä se rasva, mikä kaloista keitetäissä on huvennut. Rahkamaito on maitoa, jossa on paksuja piimäkokkareita. Uunissa, kuuluvat sitä laittavan. — Voi on kovin suolaista. Satuimmepä näkemään, mitenkä jamssikan tyttö sitä "kirnusi". Saviruukussa puupalikalla kermaa vatkasi siksi kunnes sai sen voille. Sitte voin paljain kourin kokoon vanutti.

Pienoinen on Kiimaanvaaran kalmismaa. Kymmenkunta patsasta siellä vain seisoo, muutamat niistä uudenaikaisia, maalattuja venäläisiä vinoristejä. Kylällä kuuluu muuten olevankin uusi hautausmaa toisessa paikassa, mutta sinne ei ole vielä "pandu ei ni kedä".

Salolla.

Ken tahtoo nähdä oikein saloista saloa, kulkea kymmenin virstoin pilvenkorkeisten ikihonkain siimeksessä ja katsella kansan elämää tällaisen salon helmoissa, hän matkatkoon rajan taakse Venäjän Karjalaan. Siellä sitä vasta tuntee salolla olevansa sekä metsiä matkaillessaan että salolaisen savupirtissä levätessään.

Jos et pelkää vaivoja, joita tällaisilla matkoilla saa yltäkyllin kokea, jos olet karaistu helteessä hikoilemista, sateessa kastumista, uupumista, väsymistä, jopa joskus janoa ja nälkääkin vastaan, niin lähdeppä kanssani matkaamaan rajantakaisille saloille.

Lähdemmepä Kiimaanvaaran kylästä astumaan Pieningänkylän kautta Honkaniemeen. Ne muut taipaleet, mitä tähän asti olemme katkaisseet, eivät vielä oikein ole saloja suurien salojen rinnalla, vaikka eivät nekään lasten leikkilehtoja ole. Mutta tässä saamme potkaista 90 virstaa mitä synkintä taivalta. Neljäkymmentä virstaa kuuluu Pieninkään olevan ja siitä viisikymmentä Honkaniemeen. Otamme Kiimaanvaarasta saattomiehen, annamme osan tavaroista hänen kannettavakseen, osan kannamme itse ja niin lähdemme matkaan.

Ensiksi on meillä kulettavana viisivirstainen Karkiejärvi. Saattomies soutaa ja me perässä meloen häntä autamme. Sattuu olemaan tuima tuuli, joka vihaisena sivulta päin kimppuamme syöksähtelee ja Karkiejärvi, vaikkei senkään suurempi ole, on oikein karkialla päällä. Kohisten kulkevat sen lakkapäät laineet. Toisinaan tulevat ne pienempinä hyökyinä purttamme puistelemaan, mutta toisinaan taas aika isoinakin vonkaleina vierivät viskaten vettä veneeseemme ja päällemme räiskyttäen.

Ei mitään hätää sentään ole. Lieksärvellä jos tällaisessa tuulessa oltaisiin, jo pian veneen nurin viskaisi, selittää oppaamme. Siellä ne käyvät ristilaineet, mutta tällä järvellä ne kaikki suoraan kulkevat.

Selältä pujottelemme kapean salmen kautta pienoiseen lahteen. Salmi on niin matala, että veneemme tarttuu pohjaan eikä lähde airoilla työntäenkään. Opas hyppää järveen, työntää perästä ja vene pääsee irti. Kastuivathan siinä karjalaismiehen karkeat hurstipöksyt polviin saakka, ja jalkineisiinkin vettä meni. Mutta pianhan housut kuivuvat, ja jalkineista vesi tuli yhtä väleä pois kuin se sisäänkin meni. Miehen jalassa näet vaan vaaterievut ja harvat virsut ovat. Mainiot jalkineet vetisillä matkoilla. Lahden perästä sukeltaudutaan pienoista jokea myöten tiheään koivuviitikkoon. Jonkun aikaa piileskellään siellä lehtojen ja pensaiden suojassa koukerrellen mutkikasta jokea myöten. Viimein vetäistään vene koivun alle rannan ruohostoon ja lähdetään taas reppu selässä tallustamaan.

Ja nyt se on edessämme salo, salo sellainen, jota emme koskaan ennen ole kulkeneet. Neljäkymmentä Pieninkään, viisikymmentä Honkaniemeen ... On, on siinä taivalta, saa siinä tallukas toisenkin kerran kenttää polkaista.

Tasaista on maa Kiimaanvaaran ja Pieningän välillä. Ei ole vaaroja, ei vuoria, sileitä kankaita vaan ja jyliä, kosteita korpia ja vetisiä soita ja rääsyisiä rämeitä. Ja niitä metsiä, mitkä täällä kasvavat! Emme mokomia ennen ole nähneet... Kumisevana pylvässalina kohoaa kankaiden hongisto, lakkapäät latvoillaan taivasta tavoitellen. Synkissä korvissa taas satavuotiaat kuuset seisovat paksuina ja pelottavan pitkinä. Hiljainen, salaperäinen hämäryys vallitsee hongistossa. Kolkko, äänetön synkkyys

huokuu tummasta, kosteasta kousikkokorvesta. Painostavalta tuntuu siellä kulkiessa, alakuloiseksi käy mieli ja jutut loppuvat... Mutta hongikossa nousee jalka niin kepeästi ja alakuloisuuskin poistun. Kuiva kangas kumahtelee tahdiksi, ja ikuiset hongat humisevat hiljaista säveltään.

Kenpä se omistaa nämä mahtavat metsät? Eipä hänellä taida puun puutetta olla, eikä tarvettakaan näytä olevan, ainakin, mitä näistä saloista voi päättää. Rauhassa saavat täällä puut kasvaa, vanhettua, tulla ikälopuksi ja lahonneina keikahtaa kumoon. Ja paljon niitä onkin maassa, kaatuneita vanhuksia, sortuneita nuoriakin. Joukottain niitä kellettä kankaalla, joukottain korvessakin kyhjöttää. Mikä on juurineen sortunut, mikä taas tyveltään poikki rätkähtänyt, jättäen terävät säleet kantoon töröttämään, mikä suorastaan, kaatumatta paikalleen lahonnut. Ja suuri on pystyyn kuivaneittenkin luku. On täällä kelohonkia, on huuhkaimen huhuntapuita. Muutamat niistä ovat kuin julman suuria jättiläisvitsaksia, tyvestä latvaan ja jokaisen oksankin latvaan hirveän kieroiksi kierrettyinä.

Kelpaa näillä saloilla metsäneläinten oleskella. On suota suden juosta, on kangasta karhun samota, on hiekkaisia kumpuja ketun kaapia ja mäyrän kaivella, on puroloita saukolle kalastuspaikoiksi, on kuusiakin oravan kapuilla. Ja eleleekin täällä niitä, metsäneläimiä. Itse korven kontiokaan ei kuulu niinkään harvinainen olevan. Olemmepa mekin vähällä hänen kanssaan juttuihin joutua.

Kapsutellaan muuatta kangasta myöten. Jutellaan juuri kontioista. Opas kertoo, että hän edellisviikolla kasella ollessaan kohtais kondiin. A koira yhtäkkiä alkaa erääseen pensaikkoon tuimasti ärhennellä. Hän kutsuu pois, a ei tule vaikk' kui kutsuis, ärhentelee vaan. Hän menee katsomaan: a sieltä kondii metsään hölkäyttää.

Ja useasta talosta on otso vastikään karjaa kaatanut...

Puhellemme ja astumme. Kuuluupa silloin äkkiä koiran ärhenteleminen kankaan toisesta laidasta.

— A kondii on, opas sanoo.

Astutaan kiireesti ja vetäistään kuustoista-kaliiperisen hanat vireeseen. Joka hetki odotamme näkevämme kontion hongikossa hölköttävän. Emme kuitenkaan mitään näe. Vaan eipä ole herra kaukana. Vastikään on tuossa kangasta kaappinut, tuossa muurahaispesää penkonut. — Tuoreet on jälet, opaskin selittelee. Äreänä koirakin niitä kaappii.

"Pedrojakin" on tällä salolla vielä runsaasti. Meidän edellämmekin on eräällä suolla polkua myöten emo vasikkansa kanssa kulkenut; jälet näkyvät.

Mutta huimasti niitä Karjalan miehet jahtailevat ja armotta surmaavat. Olipa muuan vuosi takaperin satoihin nouseva lauma haarasarvia kuskattu järven liukkaalle jäälle ja siellä koko uljas lauma nuijittu viimeiseen sorkkaan. Ei säästä karjalainen. Ottaa milloin annetaan ja on taas ilman kun ei saa.

Astutaan, astutaan, tallustetaan kangas ja suo ja korpi toisensa jälkeen. Tulee siitä eteemme pienoinen metsäniitty, jonka läpi vähäinen joki luikertelee. Niityn reunalla, kankaan kupeella on pienoinen, matala metsäsauna. Opas pysähtyy saunan eteen, kellauttaa kontin selästään maahan.

— Levätään vähän, on matka puolissa, sanoo.

— A levätään, levätään.

Ja levähtääkin sitä, kun on parikymmentä virstaa saloa polkenut.

Tulen teemme, laskemme sinisen savupatsaan korkeuteen salon helmasta ja itse humisevan hongan juurella istuen levähdämme. Komea onkin siinä hongikko niityn laiteessa, solakka, sileävirtainen pylvästö.

Metsäniitty on kiimaanvaaralaisten heinämaa. Pienoinen on se koko kyläkunnan niityksi. Ja onpa tänne matkaakin karjalaisen käydä heinäntekoon. Astu viikate olalla, eväskontti selässä parikymmentä virstaa metsäpolkua myöten työmaalle tullaksesi, Siellä sitten elellään koko viikko, päivät heinää tehden, yöt salosaunassa maaten. Koko kylän väki kun on niityllä, jo niillä siellä on hupaista, ja iltasin saunassa kaskut köytenään juoksevat.

Onpa täällä toinenkin rakennus. Vähän matkan päässä saunasta seisoo hongikossa kahden katkaistun petäjän tyven varaan, toista syltä korkealle maasta kyhätty aitta, lintulava. Pienoinen nelinurkkainen on rakennus, hirrenpätkestä ja -puolikkaista salvettu, patsasta vasten nojallaan lepäävä, lovettu pölkky on porrastuuna. Sinne salolainen syksyisin pitkillä metsästysretkiltä kierrellessään, pistää saaliinsa piiloon, kerää sinne linnut, oravan-, ketun- ja näädannahkat. Ja eipä pääse pedot aittaansa saalista tuhoamaan. Talvella suksikelin tullessa sinne hiihdetään jälessä pientä "ahkivoa" vetäen. Siihen saalis sovitetaan ja kotiin kuletetaan.

Lähdemme taas taivaltaamaan. Puron yli on ensiksi kulettava. Se ei olekaan helppo tehtävä, puro on koko leveä ja syvä ja vettä ihan tulvillaan. Mutta onpa rannalla lauttapahainen. Seipäillä meloen sillä mies kerrallaan pääsemme ylitse. Mutta niin on keho aluksemme ja vajoo, että puolissäältä myöten saamme vedessä seistä.

Tulepa vielä toinenkin puro poikkipuolin eteemme, kun jonkun matkan olemme tallustaneet. Siinäpä ei olekaan lauttaa rannalla eikä portaitakaan yli kule. Millä nyt tuolle puolen? Kuleskelemme puron vartta ylös alas ylimenopaikkaa etsien. Jo viimein löydämme puroon kaatuneen kuusen. Sitä myöten hiivimme yli, oksista kiinni pitäen.

Olemme vielä pitkän matkan päässä Pieningästä, kun saattomies alkaa huhuilla.

— Huu-uu huu-hu-huuui! huikauttelee hän niin, että kangas kajahtelee. Mekin rupeamme häntä säestämään ja niin astutaan ja huhutaan miehissä. Huhutaan sen takia, että saataisiin Pieningästä ehättäjä järven ylitse. Muuten saisimme virstoittain järven ympäri kiertää kylään päästäksemme.

Aurinko on jo metsän taakse vaipunut, kun saavumme Pieninkjärven rannalle, ehätyspaikalle. Tuima tuuli on tyyntynyt, harmaja vetistävä taivas kirkastunut. On ilma mitä herttaisain ja heinäkuun ilta mitä hempein.

Järven pinta on ihan tyyne ja kaksitaloinen kylä parivirstaisen selän takaa illan hienossa, autereisessa hämärässä kumottaa. Tuntuu kuin olisimme saapuneet omaan maahamme, oman järvemme rannalle salolta puikahtaneet katselemaan omaa kotikylää järven takaa.

Hyväsen aikaa huhuiltuamme tulee viimein ehättäjä ja me pääsemme kylään, jossa saamme varakkaammassa talossa. Mokin talossa, yötä ollaksemme. Hauska onkin näiden ystävällisten ihmisten seurassa yökausi viettää. Isäntä on puhelias ja emäntä eritenkin puhelias ja toimelias. Hän heti "kohvit" keittää, piiraat paistaa, laittaa "sultshinat" ja muut. Ja aamulla kun matkaan taas lähdemme, hän laittaa evääksi paksun karjalaisleivän, jonka keskelle on suppilon leikannut ja siihen leivänkuori-kannen alle voita peittänyt.

Ja sitten taas taipaleelle ja uuden saattomiehen keralla. Kiimaanvaaran mies näet kääntyy Pieningasta takaisin ja täältä saamme itse Mokki-ukon, nuoren, reippaan karjalaisen reppuamme kantamaan.

Taas on ensin järvi kulettavana, parivirstainen kuten toinenkin Pieninkjärvi, jonka yli meidät eilen kylään ehätettiin. Salmen kautta ovat toistensa yhteydessä.

Ja nyt se alkaa vaarainen vaellusmatka. Kun toiselta vaaralta astut alas, kiipeä heti toiselle ja kun siitä pääset, kohoa kolmannelle ja sitten taas nouse neljännelle. Ja niin matkaa toisen tien nousten, toisen alas painuen. Eikä se ole leikintekoa vaaralle nousu, kinttujen kestävyyttä siinä kysytään. Samoin alas tulokaan ei liioin helppoa ole. Kyllähän sitä alas helpostikin ja joutuin pääsisi, varsinkin jyrkältä vaaralta, antais näet luistaa vain. Mutta täytyyhän sitä omaksi turvallisuudekseen koettaa siivosti kulkea eikä liiaksi kiirehtiä.

Koko korkealle ne muutamat vaarat meidät kohottavat, mutta Selkonen se vie voiton kaikista muista siinä suhteessa. Kiipeämme sen laelle, korkeimmalle nyppylälle. Ja sieltä se maailman avaruus silmäin eteen aukenee. Näet siinä yht'aikaa semmoisen kappaleen Karjalaa, ett'et varmaan moista ole ennen nähnyt. On, on siinä nyt honkaista kangasta ja kuusista korpea, on vuorta ja vaaraa, on kalliota, kumpua ja mäkeä, on tasaistakin tannerta, suota ja rämettä, on hiukan järveäkin sinipilkuiksi siroteltu sinne tänne vaarain väliin.

Matalampia ovat kaikki muut vaarat, mutta on joukossa korkeitakin. Idän alla taivaanrannalla, toisten vaarojen takana kohoa vaara muita muhkeampi. Honkavaara kuuluu olevan, ja sen juurella on matkamme päämäärä, Honkaniemen kylä. Loistaa sieltä Honkavaaran rinteiltä muutamia pienoisia vaaleanvihreitä pälviä, ruishalmeita sanoo Mokki niiden olevan. Ja neljäkymmentä virstaa on vielä Honkaniemeen.

On siinä kappale Karjalaa, oikein honkaista Karjalaa. Siinä petäjää ja hiukan kuustakin pojalle ja pojanpojallekin, siinä vaaran vierteitä kasketa ja notkoja muuten muokata. Suuret ovat suotkin kääkkyrämäntyineen ja kuikeloine kuusineen. Olisipa niitä Pohjanmaan ukko viljelemässä, jo niissä kaura kasvaisi ja ruis rehottaisi, kerran heinäkin heilimöisi.

Mutta rauhassa saavat olla vaarain vierteet kaskeajilta, rauhan saavat notkotkin peltomiehen kuokalta, ja vielä suloisemmassa rauhassa saavat suot uinua Karjalan salomailla. Ei käsitä Karjalan ukko, että kurja, liejuinen, rääsyinen, rahkaa työntävä, kanervaa kasvava suo voisi viljaa tuottaa.

Kenpä tään kaiken kerran viljelykseen saattanee? Milloin Karjalan salomaiden rikkaudet astuvat

maailman markkinoille salojen köyhälle kansalle parempaa toimeentuloa tavoittelemaan?

Kunpa se salojen köyhä kansa sitten itse omistaisikin salojensa rikkaudet...

Astumme alas ja polkumme käy hetkisen Selkosen juurella päilyvän, kapean, kirkasvetisen Vuolomajärven rantaa. Etäämpää kuuluu kosken kohina. Mokki sanoo siellä olevan uljaan kosken, jossa Vuoloman vesi syöksyy alas. Mutta emmepä katsomaan ehdi, pitkä matka on vielä kylään.

Puolimatassa taas levähdetään, istahdetaan vähän aikaa kirkkaan Kivijärven rannalla ja syödään Mokin emännän voita leipää sekä järvestä lipillä vettä päälle litkastaan.

Ja matkaan. Heittäyty siitä taas jo polkukin tasaisemmaksi ja maltillisemmaksi. Ei se enää meitä vaaroille viekottele eikä harjanteille houkuttele, kulettelee vaan tasaisia kankaita myöten taikka järven rantoja kierrättelee taikka suon yli viskaa. Viepä se meidät muutamakseen koko leveän metsäpuron luo ja kääntää puron poikkiteloin eteemme.

Pitkospuita myöten on polku siitä yli yrittänyt, mutta ei ole päässyt, puroon on läikähtynyt. Autamme ylös ja itsekin pääsemme ylitse.

Levähdämme toisen kerran taas järven rannalla, emme niin paljon väsymyksestä, mutta tavan vuoksi. Kuuluu paikka tavallinen levähdysija olevan Pieningästä Honkaniemeen kulettaessa. Kymmenen virstaa sanoo Mokki tästä kylään luettavan.

— Väleenhän tuo juoksuistaan, tuumimme viimeiselle taipaleelle nakkautuessamme.

Mutta eipäs vain niinkään väleen!

Polku, joka tähän asti on kovalla kiireellä kylää kohti riennättänyt, heittää kylää lähetessään kiireet sikseen ja rupeaa taas vaaroilla hyppelehtämään ja notkoissa puikkelehtamaan. Ja mene ja tee sinä samoin! Sen joka oikkuu seuraa, sen joka mutkaan myönny, joka koukkuun käännny, nouse vaaralle kun kehottaa, laskeu alas kun sekin laskeuu...

On jo iltamyöhänen, kun polku meidät metsästä Honkaniemen järven rantamalle pujauttaa.

— No, siinähan se on nyt sekin taipale tallattu, kohtahan ollaan kylässä!

Mutta mitä vielä! Saamme väsyneillä jalkapareillamme polkaista vielä virstan verran ennenkuin ensimmäinen talokaan näkyy ja siitä vielä puolisen virstaa Olekseihin taloon, jonne Mokki on meidät luvannut yöksi saattaa.

Vaan eipä tää matka ole siltä hulluimpia matkoja. Polku kiertää järven länsipään ympäri ja sitten pitkin pohjoisrannan lehtoloita luikertelee. Lehdot ovat entisille kaskesmalle kohouneita nuoria lepiköltä ja koivikoita. Niin tuuheita ja tiheitä ovat, että Mokki-ukko mutkapaikoissa meiltä lehtohon kätkeyy, vaikka muutamien askeleiden päässä seuraamme. Niin tuore, raitis illan tuoksu niistä henkii. Pitkin Honkavaaran rinnettä käy polku. Korkean korkealle vaara tuuheine henkineen vasemmalla puolella meitä kohoaakin. Oikealla taas alhaalla pitkä, kapea, saarikas Honkaniemen järvi loistelee. Ja kylästä kuulun kaljankeiton kalkatus, helähtelee illan ilmassa heleästi, somasti kuin Suomessa ikään.

Olekseissa on rahvas jo levolla lojumassa pitkin pirtin lattiaa. Eivät ole sintson ovea sulkeneet, pääsemme niin Mokin jälessä pirttiin asti makaajat ylös kapistamaan. Nopeasti ne jälleen jalkeilla ovatkin jok'ainoa tervehtimässä tulijoita. Ja siinä me saamme vastata sen seitsemään kysymykseen.

— Onko rauha maassa? A mistä vieraat ovat? Mitä kulette? j.n.e.

Ja sitten sitä ollaan kuin vanhoja tuttuja, kaskutaan kaikenlaisia asioita.

Mutta Mokki tietää kyllä, mitä viisikymmentä virstaa patikoineet seuralaisensa tarvitsevat. Hän puhuu isännälle, isäntä sanoo emännälle ja emäntä tuo purtavaa pöytänsä, ja arvaahan sen, miten sitä matkamiehelle suurus maistaa, Sultshinat saavat kyytinsä, kalakukot niinikään rahkamaidon ja ruskean kettomaidon keralla alas menevät.

Pienoisen gornitsan lattialle laitetaan meille makuusija. Joutuu siinä kova kovaa vastaan, lonkkaluu lattiaa vastaan. Mutta kova on matkakin kulettu ja kova on väsymys ja kohta olemmekin kovassa unessa.

Pieningänkylä.

— Odotamme ehättäjää päästäksemme Pieningänkylään.

Jo viimein kuuluu airon loiske, veden lipinä ja ihmisääniä illan ilmassa kajahtelee. Hypähdämme katsomaan, kenpä sieltä nyt saapuneen saattajaksi, ehättäjäksi ennättäneen. Tulleeko kirjavahameinen karjalainen, vaiko valkopukuinen karjalaispoika, vaiko ruskeapartainen Ontrus-ukko? Jo puikahtaa niemennenästä näkyviin...

Mutta mikä kumma sieltä tulee? Salmesta haalautuu ulapalle esine leveä kuin laiva, väkeä näyttää täynnä olevan ja aivot kahden puolen liputtavat. Jokohan nyt koko kylä on meitä ehättämään lähtenyt?

Lähenee yhä outo matkue, soljuu pursi lähemmäksi. Jo tunnemme tulijan. Kaksi venettä vierekkäin yhteen liitetty ja kaksi henkeä kummassakin veneessä ja kahden puolen airoilla vedellään.

Ja todella onkin koko kylä meitä vastaan lähtenyt. Toisessa veneessä istujat, ukko ja akka kuuluvat olevan toisen talon haltijat ja toisen veneen väki, vanha mummo ja nuori nainen ovat toisen talon ainoat nykyään kotosalla olevat eläjät, ja kolmatta taloa ei kylässä ole. Kalalla ovat asukkaat yhdessä olleet, huhuntamme kuulleet ja ehättämään lähteneet.

Paljon on näillä sankan salon asukkailla kyselemistä. Riittää siinä puhetta ja pakinaa. — Hauskaa, hupaista, ystävällistä on väki. Ystävällinen on ukko, ystävällinen akkakin, hupaisa leikkiä lasketteleva toisen veneen vanha eukko ja hauska hänen sirkeäsilmäinen toverinsa, joka eukon miniä kuuluu olevan.

Hauskassa pakinassa saavutaan kylän rantaan. Rauhallinen on ranta ja kotoiselta tuntuu. Siinä veden vieressä heti nokiotsainen sauna, siinä verkkotelineet, siinä rannan ruskeat veden huuhtelemat kivet. Saunan seinämällä liinaloukku nököttää ja pellavalipsu. Pienoinen polku kiertelee pihaan aittojen vieritse, perunapellon penkeritso.

Menemme ukon ja akan taloon yöpymään. Istutaan siellä ja jutellaan isännän kanssa, emännän kahvia, ruokaa puuhaillessa. Emäntä tekee tulen pätsiin. Savu tuopsahtaa sisään, laen täyttää. Olemme siis savupirtissä.

Pienoinen on Pieningänkylä, ja syvällä se on Karjalan sydänmailla suurien soiden ja synkkien salojen ja jylhien vaarojen takana. Kaksi taloa siinä vain ja ne niemennenässä nököttävät, salmen rannalla kahden pienosen järven välissä. Mokin talo on toinen, isompi ja varakkaampi, ja toinen köyhempi ja pienempi talo Iivanan talo. Eipä ole paljon viljelyksiä ympärillä. Pikkasen perunapeltoa, vähäinen ohramaa ja tilkkare rantaniittyä. Sitten ympärillä avarat metsät ja hetteiset suot ja kumisevat kankaat sekä pilviä tavoittelevat vaarat.

Aamulla pistäymme toisessa talossa katsomassa vanhaa mummoa ja hänen nuorta miniäänsä. Illalla näet kutsuivat, tervetulleiksi toivottivat. Siellä "kohvit" tarjotaan, annetaan oikein uunissa paistetun, voilla höystetyn kettomaidon kera. Ruokaakin tarjoavat. Sanomme:

— A ei himota enää! Söimme jo äijän toises talos.

Mutta ei laske eukko-hyvä pois, sanoo vain, että on talossa sentään vieraan vara, vaikka onkin köyhä. Ja syödä täytyy syödyn päälle.

Tiedustelemme, miksi tää kylä on näin pienenä pysynyt ja näin kaunis on paikka ja viljavat maat ja uljaat metsät.

Kertoopa silloin eukko-vanha:

— Suuri oli tässä kylä muinoin ja varakas ja äijän oli väkeä, nelisenkymmentä oli taloa. A tulipa ruotsi, kansan tappoi, karjan ryösti, tavarat ryösti ja talot tuhaksi poltti. Kirosipä, häijy, vielä koko paikankin niin, ettei ihminen täällä menestyä tahdo. Eipä lisäy väkeä, ja jos lisäy, surman suuhun joutuvat. Surma on monta miestä ottanut. Ja järvenkin ruotsi kirosi. Ei anna enää kaloja, vaikka ennen antoi.

Kova onni kuului olevan Iivanankin talossa. Yksi on eukolla poika — ei ollut nyt kotosalla. — Emännän oli ottanut, noutanut neidon aina Kolvaasjärveltä asti.

— A kaks on vuotta hän jo tässä elellyt, eipä ole lasta tehnyt — morseutta yllä vain pitää. Ruotsi on kironnut, pakisee eukko surumielisesti, nuorikon kahvia puuhaillessa.

Kylän kalmismaa on järven toisella rannalla. Vanha kalmismaa on ihan Mokin talon vieressä, ja äijän kuuluu siinä olevan pokoinikkoja. Mutta ei humise tässä kalmismaassa kuusi- eikä honkametsä. Kolme neljä suurta haapaa siinä värjöttäen lehtiänsä lepattaa.

Rauhallinen, kunnan kylä ja hyvät hauskat kylänmiehet. Olisipa teillä hauska siellä elelläksenne, ellei ruotsi olisi seutuanne kironnut.

Honkaniemi.

Ei ole Honkaniemenkään kylä iso. Kymmenkunta taloa siinä vain on, tavallista karjalaistaloa, ei mitään varakkaita, mutta ei erin köyhiäkään. Kaikki ovat ne Honkaniemen järven rannalla. Plakun, Vaskon ja Fiodoroffin talot ovat lähekkäin, muista erillään. Toiset taas omassa ryhmässään, Lesken, Kirilän, Poavilan, Olekseini, Issan, Iivanan talot. Pääty on kaikissa järven puolella kulkevaa tietä kohden. Pikkanen Iivanan pirttipöytä on isomman ryhmän vieressä hiukan sivulla. Ruohokkaisella rannalla ovat saunat, aitat. Pienoisia ovat saunat ja useat huononnäköisiä. Mutta hyvän löylyn ne antavat. Kävimme illalla löyly ottamassa Olekseini saunassa Olekseini-isännän ja saattajamme Mokki-ukon keralla. — Matalat ovat lauteet, niin että melkein kerralla maasta niille astuu ja sittenkin tahtoo pää kattoon kopsia. Kiuvas on samoin kuin meidän saunoissa harmaista kivistä kyhätty. Pienessä ruuhessa on vettä pesemistä varten.

Kylän vieressä järven rannalla on muhkeita mäntyjä kasvava kalmismaa monilukuisine hautapatsaineen sekä pienine harmaine tsassovnineen.

Kaunis on Honkaniemen seutu. Uljaan huiman vaaran viertehellä kohoaa kylä, kapean kauniin järven rantamalla. Useita vaaroja on ympärillä, ja etäältä ne tänne loistavat. Näkyypä kaukainen suuri Selkonenkin siintävän sinertävänä kumpuna taivaan rannalla. Ei ole tämänkään kylän ympärillä isot vainiot. Tilkareita ovat pellot, peruna- ja ohramaita taikka vähäisiä ruishalmeita.

Honkaniemen järvi on malmipohjainen järvi. Useampia malminnosto-, "moannosto"-lauttoja sen pinnalla kelluilee, ja ahkerina niillä nostajat puuhailevat. Naapurikylistä jopa etäisistäkin ovat monet nostajat. Hautausmaan viereen järven rannalle ovat valtavan kasan kuin kokonaisen vuoren, ruskeaa rakeista malmia koonneet. Suonteleen tehtaaseen muistaakseni nostivat. Talvella kelin tullessa malmi tehtaaseen ajetaan. Kesällä ei minkäänlaista kuormaa kuletaa voi. Ei ole teitä ei hevos- eikä vesiteitä, kaitoja karjanpolkuja vain. Niitä myöten voit jalkasin kapsutella taikka hevosella ratsastella, kuorman kulettamisesta ei puhuttakaan.

Pölkkylässä.

Se on eräs sunnuntai-iltapäivä, kun parikymmentä virstaa metsäpolkua astuskeltuamme avautuu eteemme pienoinen, soma Pölkkylässä lakeus vihreine niittyineen, rehevine viljavainioineen. Siinä pienoinen kylä, sen takana järvi, Pölkkylässä järvi, järven takana synkkä metsä.

Seitsemisen, kahdeksisen taloa on vaan kylässä, koukertelevan kyläkujan vierellä. Useimmat talot, kuten Iivanan, Timon ja Tanilan, ovat vaan pienoisia karjalaistaloloita, mutta Huotarini ja Ontron asunnot ovat aika uhkeita. Ontron talo on kuin linna muiden rinnalla. Siinä valtava kasa hirsii yhteen salvettu mitä erilaisimmiksi huoneiksi ja komeroiksi. Mahtavana levitäikse laaja katto kaikkien näiden yli. Talo on kuitenkin jo vanha ja rappeutuneen näköinen ja tekee sen takia ikävän vaikutuksen. Mutta sellainen ei ole Huotarini talo. Se on hiljakkoin rakennettu, uhkea ja komean näköinen kuisteineen ja monenlaisine koristeineen. Täällä synkän salon helmoissa ne elävät vaan Pölkkylässä asukkaat omaa elämänsä, paljonkaan tietämättä muun maailman asioista. Mikäpä tänne viestejä toisi tietömiin metsien taakse? Harvoin vieras kylässä pistäytyy, harvoin itsekään muualla käväistään, "praasniekka"-matkalla ehkä vaan. Omin päin täällä vain eletään, omin tuttavini tullaan toimeen. Joutoaikoina milloin mihinkin taloon kokoonnutaan kaskuamaan omia kaskujaan, omia juttuja jauhamaan. Omissa kisoissa nuoretkin huvinsa löytävät ja monasti "mielessäpiettäväsäkin".

Niinkuin miltei aina salojen asukkaat, ovat pölkkylässäkin hyvin ystävällistä väkeä, iloisia, huolettomia karjalaisia.

Huotarini talossa, jonka katsomme parimmaksi levähdyspaikaksi, viedään meidät heti komeaan gornitsaan ja käsketään reput pois heittää. Ja kun kysymme, josko saamme talossa joksikin aikaa asuaksemme, vastaa isäntä:

— A mintään ei sais? Olkaaha vai, vellot, olkaah!

Ja samovaari on heti pöydällä kuhisemassa, ja sen kuumaa sisällystä me yhdessä talonväen kanssa tyhjennämme lasin lasin perästä. Isäntä itse on juomanlaskijana.

Ja arvaahan sen: yhtä sukkelaan kuin lasit tyhjenevät yhtä sukkelaan tarinatkin luistavat.

Varsinkin aika lipeäkielisiä ovat talon naiset sekä nuoret että vanhat. Heillä sitä riittää juttua, kyselemistä ja nauramista.

— A mintään ei ruotsi moli Jumalan iessä syömää käyes, a pirttiuh tulles? he muun muassa kysäisevät.

— A emme moli sil taval, molitah toisin, sanomme.

Näemme tytön kaulassa ristin killumassa.

— Mintään sie tuota kannat?

— A pyhä kuva, Jumalan kuva, sanoo tyttö hartaana. Ei siula tätä?

— Ei uo.

— A kuis sie määts metsää ilma, ko ei uo Jumalaa ... ei mie osattais, eksyis. Kuis määts metsää leheksee, a kuis salol kase roaintaah ... a heinä tekkoo, ko ei ois Jumalaa keral...?

Onpa tytöllä vielä nauhassa rahakin, kymmenkopekkainen.

— A mitäs täl tiet? Mitä se teä suojelee?

Ei tiedä tyttö itsekään, tai ei ole tietävinään.

Talon asukkaat ja ehkä koko kylänkin asukkaat ovat "starovieroja", oikein hartaita oikeauskoisia. Eri astiat on heillä varattuna, joista vieraita, tosinuskovia syöttävät ja juottavat. Eivätpä he suinkaan anna omia ruoka-astioitaan vieraan syntisen suun kosketella. Aijoin siinä vähäisen käyttää talon "koussikkaa", nappoa. Mutta isäntä sanoi, hyvänsävyisesti kyllä:

— Ei se uo siu astiais! ja meni kiireesti tuomaan "miu astiain".

Talon vanha, oikein vanhan vanha, koukkuleukainen, köykkyselkäinen mummo, joka miltei yhtäpäätä pirtin peräpenkillä, akkunan eteen laitetulla tilalla lojuu, näkyy olevan hyvin harras kristitty. Tuon tuostakin on hän rukouksissa. Vieläpä yölläkin, kun satumme heräämään, näemme mummon lattialla polvillaan kasvot akkunaan päin, molimisen touhuissa. Ahkeraan siinä pää nyökkää, huulet liikkuvat, ja käsi tekee lakkaamatta kiertomatkaansa otsan, olkapäiden ja rinnan välillä. Katsomme tuota pitkän aikaa, mutta aina vaan molimista kestää.

Loasarissa.

Ollaan matkalla Pölkkykylästä Loasarinkylään. Katkaistaan pari kymmenvirstaista taivalta karjanpolkua kapsutellen. Aamulla jo aikasin on matkalle lähdetty.

Avautuupa metsä vihdoin. Näemme järven, Loasarinjärven ja sen rannalla pienoisella vaaralla Loasarin parikymmentaloisen kylän ja kylän vieressä tuuhean kuusikon, kylän kauniin kalmistometsän.

Pahanpäiväiseltä näyttää kylä harmaine ränsistyne talorähjineen. Talot näyttävät olevan sikin sokin siellä täällä, hauska epäjärjestyksessä. Ovat päädyttäin koukertelemaan kyläkujaan, toiset toisella, toiset toisella puolella.

On siinä eräällä pihamaalla muutamia karjalaisukkoja työskentelemässä. Kysäisemme, missäs se Jemosen Iivanan asunto on. Sinne näet Pölkkykylän Huotari-ukko meitä on neuvonut, se parain talo kylässä. Löydämme Jemosen, varakkaannäköisen vasta rakennetun talon kylän vastaisessa reunassa. Akkunat ovat siinä kahdessa kerroksessa, karsinakin akkunoilla varustettu.

Astumme asuntoon. Karsinassahan, alakerrassa he asuvatkin.

— A mintään ei sais, vastataan taaskin kysymykseemme, saisko talossa yötä ollaksemme. Saammepa vielä pyynnöstämme talon sievosien yläpirtin käyttääksemme.

Ja eipä siinä alapirtissä olekaan hauskaa eikä hupaselta tunnu. Isäntä kyllä on aika mukava ukko, juttelee ja naskaa kenkiä penkin ääressä, mutta emäntä, auta armias! Hän ratskattaa ja rähisee yhtä päätä, ties mistä rähiseekään. Isännälle siinä enin osa tulee, ja toisinaan taas omia aikojaan ärähtelee. Nuorihan on emäntä. Yksi lapsi, pahanen paitaressu vain on lattialla peppuroimassa. On emäntä juuri astiain pesuhommissa. Lapsi lattialla peppuroidessaan pahanpäiväisesti itsensä tuhrii. Kiukkuisesti emo ärähtää, lapsen tempaa ja samassa pesuastiassa, missä astioita viruttaa, raukkaa huisuttamaan alkaa.

Mutta isäntä ei välitä akan paapatuksista vähääkään, naurahtelee vain. Sanoopa hullunkurisesti:

— A hullu kui mie siua nainkaa!

Eikä se emännän rätiseminen oikein todellista, sydämen pohjasta tullutta ilkeyttä ole. Huomaamme sen vähän enemmän aikaa talossa oltuamme. Usein näyttää eukolla olevan toinen suupieli naurussa, kun toisesta ärisee.

Käyskelen kylää katsellen. Tapaan kyläkujalla vanhan ukon, oikein kunnianarvoisen näköisen Väinämöis-ukon, harmaa-hapsisen valkopartaisen Akain Iivanan. Heti ensi näkemältä miellyttää ukko. Ja hupaisa hän onkin. Kaskuamaan heti käy, tekee tavalliset salolaisen tiedustelut ja kaikkea muutakin pakisee.

Astumme ukon kanssa kyläkujaa rinnakkain. Tulemme erään talon kohdalle. Talon sintson rappusilla vanha vaimo istuu ja surkealla äänellä itkien valittelee.

— Mikäpä vaimo-vanhuksella suruna, kun noin vaikeasti valittelee, noin surkeasti itkee? Iivanalta kysäisen.

— A sitä vanhus valittaa, kun tytär tänään miehelähän viedään. Siksi moamo itkuvirsiä laulaa.

— Eikö äiti antaisi tytärtään?

— A mintään ei antais. Köyhä kyllä on priha, tän talon on priha — ukko osoittaa taloa —, mutta nuori on musikka, potra on musikka. Vaan itkee moamo, valittelee vanha, kun tytär koista pois viijään. Illalla lähtevät pogostalle papin luo, siellä ventsat toimitetaan, huomenna tulevat.

Kun eroamme, kehoittaa Iivana:

— Käyhäh, vello, sie illalla häihih, katsomah, kui mei moas häitä pietäh.

— Saako sinne käydä, eivätkö aja pois?

— Soa soa, eivät aja.

* * * * *

Olemme iltasta nauttimassa talon yläkerrassa. Siellä myös talon isäntä ja emäntä ja vanha Jemosukko, isännän isä, tsajua juovat, suolakalaa syövät. Ja emäntäkin ihan toinen ihminen, juttelee, nauraa ja samovarin ääressä häärii miesten lasia täytellen.

Rupeaapa silloin äkisti kuulumaan kylästä laulua, kirkuvaa, valittavaa naisten laulua.

— Nyt tyttö lähtee moamon koista, sanovat talon asukkaat.

Katsomaan lähden.

Ehdin paraiksi näkemään, kun tyttö äidin kodista prihatsunsa kanssa vierekkäin lähtee käymään sulhasen taloa kohden. Mustissa sarkavaatteissa on poika, punainen villahuivi kaulassa, pitkävarsisaappaat jalassa. Tyttö taas punaisen- ja vihreänkirjavissa karttuunivaatteissa koreilee. No potra on priha, pitkä veikale, tyttö tavallinen, työn karkaisema tanakka karjalaistyttö. Suuri loistavankirjava tyttöparvi seuraa nuorikoita, laulaen, kirkuen toinen toistaan kimakammin.

Sulhasen taloon astuvat. Eikä se sulhasen talo kaukana olekkaan. Vähäisen matkaa kyläkujaa ensin suoraan astuu, sitten vasempaan pyörähtää, ja sitten taas oikeaan käännähtää ja niin on pihalla.

Tekee sinne mieleni mennä, mutta enpä arvaa kutsumattomana käydä. Silloin taas tapaan vanhan tuttavani, hyvän Akain Iivanan.

— A käyhäh, vello, katsomah! sanoo. — Tule vain elä varaja, mie soatan.

Väkeä on pirtti täynnä, ihan ahtaaseen mätettynä miestä, naista. Iivana vie minut peräpenkille istumaan.

— A siitä sie näet, vello, sanoo.

Oikeassa peränurkassa on pöytä juuri jumalankuvan alla. Valkealla vaatteella on pöytä verhottu, pöydällä paksu karjalaisleipä, leivällä pieni lasinen suola-astia. Jumalankuva on liinavaatteella, "käs paikalla" ympäröity ja kuvan edessä palaa tillittää pienuinen kynttilä.

Talon naisväki puuhailee ruoanlaittohommissa. Pöydälle kantavat he ruokia, tavallisia karjalaisruokia, leipää, kalaa, kalittoita ja maitoa monenlaista.

Miesväki se vaan kaskuaa keskenään ja katselee naisten puuhaamista.

Kun pöytä on katettu, käyvät sulhanen, morsian, sulhasen isä, patvaska — jona on meidän Jemosisäntämme — ja pari naista pöytään. Molivat ensin vähän, sitten syömään rupevat. Muuta syövät, mutta eivät suola-astiaan eivätkä sen alla olevaan leipään kajoa.

Syömisen päätyttyä korjataan ruoat pois, ainoastaan suola-astia leipineen jätetään.

Astuu sitten patvaska pöydän luo, ristii silmiään jumalankuvan edessä ja ottaa veitsen käteensä. Leivän kuoreen keskelle leipää hän piirtää ristin, piirtää monta ristiä aina saman pisteen kautta. Sitten ukko, pyöräyttäen puukkoaan, sivauttaa leivän keskestä kartionmuotoisen kappaleen ja pistää sen taskuunsa. Suolaa varistaa hän suppiloon, ottaa sitten palan ja painaa sen paikoilleen. Koko toimituksen ajan patvaska ahkerasti molii, mitä molineeka. Ja leipä on valmis. Patvaska nyyttiiä sen pöytäverhoon ja antaa sulhasen isälle, neuvoen, mihin se on pappilassa vietävä, kenelle annettava.

— A näinkö teillä tehhään? Iivana kysäisee.

— A ei tehä näin.

Seuraa sen jälkeen omituinen näytös. Sulhasjoukko käy kiertämään pöytää. Kolme kertaa astuvat pöydän ympäri myötäpäivään kulkien. Verkkaan, vakavasti painattelee patvaska paksu sauva kourassa edellä, sulhanen seuraa jälessä, sitten morsian, sitten pari muuta naista ja viimeisenä sulhasen isä leipänyytti kainalossa.

Kolmannen kierroksen jälkeen vielä pieni kierros keskilattialla tehdään, ja sitten vähäsen molitaan jumalan edessä.

— A tehhäänkö teillä näin, Iivana taas kysäisee.

— A ei aivan näin.

Tuodaan patvaskalle kirves ja kolme pärettä. Patvaska päreet torvelle, virittää niihin tulen, astuu ulos, ja sulhasväki ja koko kansajoukko seuraa jälessä.

— Tuleha sieki, vello, Iivana kehottaa.

Pihalla seisoo hevonen puusatula selässä. Suitsiin tarttuu sulhasen isä ja käy hevosen pään viereen seisomaan. Sulhanen sekä morsian naisapulaisineen asettuvat myös hevosen viereen.

Ja patvaskalla on kirves kädessä ja tulisoihutu. Kaksin käsin käy hän kirvesvarteen, tulisoihutua kuitenkin heittämättä. Sitä pitelee hän oikealla kädellä samalla, kun kopristaa kirvesvartta tyvestä. Vasemmalla hän pontta hoitaa. Kirveen terää maata viistäen hän astun takaperin kiertäen hevosen luona seisovaa joukkuetta myötäpäivään.

Seuraan kai liian uteliaana heidän menojaan. Rupeevat huutamaan;

— A vieras musikka, loittoa!

— Lähtään pois, Iivanakin sanoo.

Astumme pois, kierrämme läheisen talon ympäritse.

Kun taas, vaikka sukkelaankin takaisin tulemme, on taiat toimitettu, temput tehty, joukko lähtöön valmiina. Sulhasen isä istuu hevosen selässä nyytteineen, sulhanen ja morsian, patvaska ja pari naista yhdessä ryhmässä erillään seisovat.

Kylän nuoret tytöt ovat keräytyneet talon rappusille kirjavaksi parveksi, ja pojat, muutamilla pyssyt kädessä, seisovat pihamaalla.

Ja tytöt rappusilla kajauttavat kimakan laulun, laskevat taas valittavan virren, pojat laukoilevat ilmaan pyssyjään, satulassa istuja kannustaa hevostaan, ja joukko lähtee liikkeelle. Hevosmies lähtee järven ympäri kiertämään, muu sulhasjoukko astuu rantaan veneellä järven yli matkatakseen.

Morsiusparin jälessä astuvat tytöt, pojat rantaan, tytöt yhä laulaen, pojat pyssyjään paukutellen. Rannalle jää saattojoukko seisomaan, sulhasjoukon lähtiessä järvelle lipottelemaan.

Kauvan vielä kuuluu rannalta laulu, valittava, kimakka laulu kajahtelee illan ilmassa, ja järveltä kuuluu yhä etemmäksi rientävän veneen airojen loiske.

Rupeeaa jo yö joutumaan. Iivana saattaa minua aina Jemosen portaille saakka. Sanoopa erotessa:

— A käyhäh, vello, huomenna miuki koissai, tsoajulla.

* * * * *

Aamulla menen Akain Iivanaa etsimään. Siellähän se on kylän korkeimmalla kohdalla hänen pienoinen pirttisensä sintsoineen tanhuineen.

— A mis siu toveritsas? Iivana kysäisee.

— A Jemosee jäi.

Laittaa Iivana häntäkin kutsumaan.

Yhtä hupaisia kuin Iivana ovat talon naiseläjätkin. Kaksi niitä on, vanha väkäleuka mummo ja nuorenpuoleinen nainen. Vastoja paraillaan kokoilevat koivun lehdeksistä, joita pirtin lattia on peittonaan. Kovin on eukoilla tylsät puukot ja isot ja kömpelönnäköiset — niinkuin akoilla ainakin.

Huomaavat naiset minun flskarilaisen puukkoni ja tuppeni.

— A siulha o potra puukko! Annas katson! Annas koetan! A vot kai teä o hyvä! Vaihetaah, vello, puukkoloi!

Ja totinen kaupanhieronta siitä sukeuu. Mutta ei käy tuppeen kumpikaan naisten puukoista, isoista visapäisistä teuraspuukoista.

— Vaihettaisin kun käisi tuppeen.

— A vuole, naiset nauraen kehoittavat.

— Ei ole enään siten potra.

Löytävät, kanaljat, silloin kolmannen puukon, aika kalsun, oikein pahaisen patakraivan, tuovat sen.

— A teä käyp!

Ja se vietävä sopiikin.

— A nyt vaihetah!

— Eipäs, teä o nii kehno, prostoi on teä. En huoli...

Saavat kuitenkin puukkoa käyttää niin kaavaa kuin talossa olen.

* * * * *

Iltapäivällä näemme Jemosen emännän sontaa pellolle vedättämässä. Suuria sontataikollisia väänteleä hän rekeen ja ajaa että reenjalakset sulassa maassa karskavat. Ja ukko on vain niin näin, istuu tuvassa ja kenkiä paikkailee.

Venginkylässä.

Ollaan matkalla Venginkylään. Kynnetään Loasarinjärven pintaa kiperäkokkaisella karjalaisvenehellä parin pojannaskalin soutaa kiskaltaessa.

On iltapäivä, ja ilma on mitä ihanin. Taivas on kirkas, järvi miltei tyyni, pienoiset laineet vaan värehtivät sen pinnalla.

Varsin soma on Loasarinjärvi lehtoisine rantoineen ja saarineen, erittäinkin tällaisena tyynenä kesäiltana. Muistupu siinä sitä katsellessa mieleen:

"kuin on kaunis Karjalamme laulun laaja kotimaa".

"Laulun laajaa kotimaata" tämäkin seutu tuntuu olevan. Laulun täälläkin laineet loiskahtelevat, laulun rannan ja saarien lehdot lehahtelevat...

Ranta, mihin soudamme, on mitä runollisin. Vaaleanruskea hiekka, veden reunassa, aaltojen hyväiltävänä, vihanta nurmikko ylempänä ja sitte taustana koivuja sekä leppiä tiheänä viidakkona. Kaita polku kohoo rannasta ja koukerellen sukeltautuu lehtoon. Se kuuluu Venkiin vievän.

Polku kulettelee meitä humisevien hongikkojen kautta ja leppoisien lehtojen läpi, pyöräytellen milloin sinne, milloin tänne, osoittaa se meidät pienen joen ylitse lahonnutta siltaa myöten, kiepauttaa siitä pitkin joen vartta ja vaaran viertä tallustamaan. Ja silloin samassa vilkahtaakin vähäinen lampi edessämme ja heti pienoinen kylä sen rannalla.

Ei Venkijärvi suuruudella loistele, lieneekö virstaakaan siliä pituutta ja leveyttä. Ruovikkorantaisena se monien vaarojen välissä vaatimattomana välkehtii. Eikä kyläkään talojensa lukuisuudella ylpeile. Viisi siinä vaan taloa, vaaran kylessä järven rannalla. Vierekkäin, lähekkäin ovat talot vaaran puolta kulkevan tien reunassa, päädyt järvelle käsin. Vähäpätöisiä, pienoisia ne vain ovat, "bohatteria" ei ole ainoaakaan.

Pysähdymme Vaskon taloon ja siihen yövymme.

Ei ole Vaskon talossa paljon perettä, kolme neljä henkeä vaan. Vasko itse, nuori, tuskin kolmikymmenvuotias, kalpea, työn ja kärsimysten uuvuttaman näköinen mies ja hänen vaimonsa, samoin kalpea, kärsineen näköinen ja Vaskon äiti, pienoinen vanha akka ja sairas lapsiraukka penkin nurkassa nukkumassa. Siinä Vaskon pere. Hyväntahtoinen kaikessa köyhyhdessäänkin.

Iltamyöhällä käymme Vasko-isännän kanssa järvelle verkkoja laskemaan. Käymme Vengin hautausmaallakin, järven toisella rannalla. Tiheässä mäntymetsässä, joen ja järven muodostamassa niemekkeessä, ne edesmenneet venkiläiset "mullan alla muhaelevat". Eihän niitä montakaan taida siellä olla. Pienoinen on näet kalmistaa ja hautapatsahia vaan vähäisen. Mutta on Vaskolla omainen täällä, makaa vello kalman matkamiesnä mullan alla siellä. Surumielin osoittaa Vasko hänen hautakumpuunsa. Pari vuotta takaperin on siihen haudattu. Sotamiesnä oli ollut Suomessa Helsingin linnassa, kävi siellä läsimään, tuli kotiin, pian kuoli...

— Patsahan hälle tuohon loain, sanoo Vasko lopuksi.

Yön vietämme pienoisen pirtin lattialla vaaterievuilla leväten. Vasko vaimoineen käy sintson viereiseen "tsulanaan" lepäämään. Vanha mummo makaa myöskin pirtissä sekä pienoinen sairas tyttöparka penkillä nurkassa valittaen lepäilee.

Eipä tahdo uni tulla, ei nukku saapua eikä luona pysyä. Monasti heräämme. Enimmin vaivaa meitä sairaan lapsiraukan valitus ja voihkiminen. Vatsa kuuluu hänellä olevan kipeä.

Ilmakin pirtissä käy kovin kuumaksi ja pahaksi...

Ja koko yön saa sairas maata sijallaan korjaamatta, auttamatta.

Aamulla vasta tulee äiti ja puhdistaa lapsen ja hänen tilansa. Kovin onkin lapsi kurjan näköinen, emmepä kurjempaa ihmisenalkua ole nähneet. Ei ole raukassa muuta kuin luut jälellä, nekin niin hennot ja hoikat sekä keltainen nahka luiden päällä. Neli-viisivuotias kuuluu jo olevan, vaikka on tuskin parivuotiaan kokoinen. Ei raukka omin voimin kävelemäänkään pääse.

Kovin valittavat vanhemmat lapsensa surkeutta, sanovat sille koettaneensa antaa jos jotakin ruokaa: maitoa, voita, piirakkaa, kalaa ja kaikkea, mutta ei pysy ruoka sisällä... Ja ei ole lääkäriäkään näillä saloilla saatavana joka tarpeeseen, tuskinpa puoliinkaan. Kaukana Paateneessa, 40-50 virstan päässä, huonojen teiden takana, on lääkäri. Ja lähdeppä sinne apua etsimään, jo viikon viivytkin.

Emme mekään tiedä, mitä neuvoisimme lapsiraukalle antamaan.

Petrinen, Kuusiniemi, Korpilahti.

Tulemme Petrisen kylään, johon on 5-6 virstaa Vengistä.

Petrinen on pienoinen, 7-8-taloinen kylä järven pohjoisrannalla noin virstan verran järvestä. Kaikki kylän talot ovat samassa rivissä peräkkäin, vierekkäin pääty järven puolta käyvää tietä kohden. Toisella puolella tietä ovat aitat, saunat ja muut. Aittojen välitse käy polku kierrellen järveä kohden.

Aijomme Petrisessäkin päiväsen viipyä. Mutta ole siellä, missä ei huoneeseen lasketa eikä asuntoon oteta. Ei ole näet kylän aikaihmiset kotosalla. Heinänteossa ovat, missä asti lienevätkään. Toisissa taloissa ovat ovet lukossa, ei näy hengen sielua, toisissa lapset akkunoista katselevat, ja kun näkevät outojen miesten tulevan, rientävät tuhannen kyytiä oven kiinni lyömään.

Kuusiniemi on isonlainen kylä pitkän kapean Jolmajärven etelärannalla. Lieneekö järvi paljon virstaa leveämpi, mutta pituutta on sillä ties miten monta virstaa. Kyytimiehemme kertoi sen pituuden olevan

30 virstan vaiheilla. — Taloja on kylässä parinkymmenen vaiheille. Ne ovat asettuneet enemmän sikin sokin, koettaen tavoitella kylätietä. On kylässä varakkaan näköisiäkin taloja. Koskisen talo näyttää oikein "bohatterin" asunnolta.

Korpilahti isonlainen kylä Ontajärven rannalla. Useimmat talot suorassa viivassa tien vieressä. Järven rannalla monilukuiset aitat ja verkkohuoneet. Olemme yötä Lukin talossa, jossa hupaisa isäntä meille yläpirttiin ruoat itse laittaa ja siellä meitä syödessä, juodessa palvelee.

Pyhäpäivä Ontarvessa.

Haluatko nähdä, miten Karjalan kansa, rajantakainen heimolaiskansamme viettää kesäistä pyhäpäiväänsä, miten synkän salon lapset luonnon helmassa joutohetkenään leikkiä lyövät?

Ollaan sitten Ontarvessa muuan pyhäpäivä. Pitkältä olemmekin saaneet tallukoida tänne tullaksemme. Lähes parikymmentä peninkulmaa olemme oman maan rajoilta painaltaneet idän alle. Emmekä ole saaneet paljon hevoskyydistä nauttia. Ota reppu selkään vain ja sauva käteen ja vyötä ja sonnusta itsesi saloa taivaltamaan, taivaltamaan toisinaan viisikymmentäkin virstaa päivässä! Taikka väliin taas kyntäise kiperäkokkaisella veneellä 2-10-virstainen sininen järven selkä. Ja niin synkimmät salot taivallettuasi aukeaa eteesi laaja, siintävä Ontajärven. "Ontarven" selkä ja sen pohjoisrannalla Ontarven kylä.

Voisit kyllä sentään hevoskyydilläkin päästä Ontarveen. Kulkisit silloin Repolasta Kiimasjäven ja Rukavaaran kautta. Parihevosilla ja nelipyöräisillä vaan ajaa jyristäisit. Mutta silloin jäisi sinulta samoamatta oikeat sydänmaan salot, jäisi kulkematta laajat suot pitkospuineen tai poikkitelaisine karjalais-siltoineen, jäisi uljaat vaarat kapuamatta, kuulematta metsäpuron kohinat, lehtoiset metsälammen rannat kiertämättä, jäisi näkemättä kontion temmellyspaikat ja petran asuintienoot astumatta. Etkä saisi salolaisen salaisessa "metshipertissä" puron vierellä tai lamperaisen rannalla levähtää...

Suuri, muhkea on Ontarven kylä. Onpa kuin kaupunki verrattuna muihin karjalaiskyläin. Leveä tie, kuin kaupungin katu ikään, käy kylän läpi, järven rannan mukaan suorakulmaisen mutkan tekaisten. Taloloita on molemmin puolin katua, koristellut päätypuolet tielle päin. Onpa kolme komeaa "tsassovnaakin" ja uhkea kalmismaa. Ja ympärillä on laajat viljavainiot, laajemmat kuin muissa salokylissä. Mutta salomainen leima on sentään kaikessa ja salomaiset tavat.

Kylässä on nuorta väkeä koko paljon ja onpa heillä hyviä kisakenttiä: tasaiset ruohoiset pihamaat kylätien vierellä.

On heinäkuun sunnuntai, kirkas kesäinen pyhäpäivä. Vienosti väreilee Ontarven pinta, hiljaan keinoilevat matalan rannan kaislat. Ja vainioilta tuo tuuli tuoretta tuoksua ja metsästä raitista havupuiden hajua. On kuin Suomessa ikään...

Ja kylän miehet sekä nuoret miehet että keski-ikäiset ukkomiehet. — onpa joukossa joku pojannaskalikin sekä harmaahapsinen "starikkakin" — ovat kokoutuneet nurmikolle Hilos-ukon kammioniekka-aitan edustalle. Toiset loikoilevat vihreällä pihamaalla päivää paistattaen, toiset nojailevat aitaa vasten vainioita tähystellen, muutamat taas istuvat aitan rappusilla "pagisten". Onpa eräällä "prihatshulla" räikeä-ääninen "sharmankkakin", jolla vetelee repäiseviä tanssisäveliä.

Kotoiselta näyttää tämä kuva. Niinhän ne meidänkin salokyläin asukkaat kesäisinä pyhäpäivinä jonkun naapurin pihamaalla loikoilevat jutellen, käsiharmonikkaa soitellen. Harmonikan sävel on täällä vaan vielä räikeämpi ja miesten puhe vähän vieraalle suhahtava. Onpa heidän pukunsakin kirjavampi. Paitahihassillaan ovat useimmat — kuten meilläkin. Mutta ei välkä meidän miesten valkeat paidanhihat, vilkkavat vaan kaikenväriset, enimmäin punaiset, karttuunikankaat.

Pakisevat, pakisevat miehet siinä ja laativat kaikenlaisia, mitä vain mieleen johtuu. — Eihän sillä väliä puheen hyvydellä, koha pagistah. A viimeinni kyllästyttä pagitsemiseh ja tuumitaan käydä kisaamaan tanhualle.

— A kuis sit kisatah?

Käyvät "kyykkäsille". Kisaajat jakavat kahteen parveen, toinen toiseen, toinen toiseen päähän kenttää. He ovat etupäässä nuoria miehiä, mutta ottaapa joku vanhempikin osaa leikkiin. Itse vanhanpuoleinen kylän "staarostakin" on osanottajana.

Ja "kyykät" — noin puolentoista korttelin pituisia, pyöreitä puupalikoita — asetetaan riviin piirien

sisäpuolelle. Miehet alkavat niitä pulikkamaisilla kangilla viskoa piireistä pois. Kumpi puoli ennemmin saa toisensa piirin kyykistä puhtaaksi, se on voittaja. Tasaisilta paikoilta ne kyykät kyllä pois viskelee, mutta annappas, että sattuu kyykkä kyykähtämään koloon tai kiven taakse piiloumaant Siinä saavat miehet, taitavimmatkin, toisenkin kerran heilauttaa kankea saadakse kiusantekijän pois piiristä. Useampia eri asteita on kisassa. Hupaisin on "hebottamine". Muutamia kertoja tappiolle jouduttuaan, pitää miesten "hebottaa" voittajia. He tarttuvat kangen toiseen päähän kiinni, toisen työntävät maahan, nojautuvat sitä vasten kumartuen eteenpäin, niskansa lyyhistäen, s.o. asettuvat "heboseks". Voittaja hyppää kahden reisin "hebosen" selkään ja huilauttaa sieltä kangen kyykkiä kohden.

Hullunkuriselta näyttää leikki, hauska on sitä katsoa. Vilkkaasti liikkuvat miehet, vuoron perään "hebotetaan". Nauru helähtelee ja miesten huudot kaikuvat. Kanget viuhahtelevat, kalahtelevat kyykkiin ja kiviin ja aitaan ja väliin miesten kinttuihinkin. Toisinaan lentää viuhkasevat kyykät vinkuen aidan yli vainiolle, väliin miehille vasten naamaakin kimmahtavat. Vanha staarosta-ukkokin saa "liehottaa", jos taas vuoronsa saa "hebosella" ratsastaakin...

Vaan viimein väsyvät miehet kisaan ja kyllästyvät. Mietitään uutta huvia.

— A kuis nyt?

— Poapkaa, poapkaa! ehdotetaan.

Joukko miehiä käy sitte "poapkaa" heittämään.

Pyöreä ranka asetetaan pitkälleen maahan. Sen viereen, noin parin korttelin päähän toisistaan, pystytellään pienenisiä, pyöreitä, 2-3 tuoman pituisia puunappuloita, yhtä monta kuin on osanottajiaakin. Tässä pelissä tulee raha kysymykseen. Kukin osanottaja maksaa leikkiin ryhtyessään sovitus rovon, esim. kopekan yhteiselle "kassanhoitajalle". Sitten käydään heittämään. Jokainen kopekan maksanut saa pyöreällä, latuskaisella kivellä heittää kerran rangan viereen pystytetyitä nappuloita. Jokaisesta kaadetusta nappulasta saa kopekan. Jos siis kaataa yhden nappulan, saa kopekkansa takaisin, jos kaataa kaksi, saa toisen lisäksi ja jos kolme, kolmannen j.n.e. Taitavaa heittäjää niitä kaatamaan tarvitaankin ja onnistunutta heittoa. Milloin luikahtaa kivi nappulaan välistä rangan alatse, milloin mennä viilettää kauniisti ylitse rangankin, milloin taas töksähtää maahan nappulain edessä. Mutta jos heitto hyvästi onnistuu, osuu kivi nappulaan, pätkähtää rankaan, kimmahtaa siitä viistosti takaisin kaataen kolme, neljä nappulaa lisäksi. — Alussa kun on nappuloita enemmän, heitetään etempää, mutta kun nappulat vähenevät ja välit käyvät harvemmiksi, lyhennetään heittoväliä.

Kun kaikki nappulat ovat keikautetut, pystytetään ne uudelleen, maksetaan kopekat ja käydään taas keikauttelemaan.

Ja peliä jatkuu hyvän aikaa. Uusia osanottajia tulee, toisia eroaa pois. Huonoimmat heittäjät menettävät kopekan kopekan perästä, taitavimmat taas kilauttavat niitä toisen toisensa jälkeen taskuunsa.

Miesväen pelaajissa on keräytynyt kylän tyttölöitä lähitienoille. Aidan toiselta puolelta ne katselevat miesten kisailemista, nauraa heläytellen huonolle heitolle, kiusaksi heittäjälle, huviksi muille. Vetäyvätpä sitten siitä karjalattaret saraimen leveälle, kaltevalle sillalle, asettuvat sille viereen istumaan, täyttäen melkein koko suuren sillan. Ja siinä sitä onkin nyt oikein korean korea, kirjava parvi, on kirjavinta tikkaa kirjavampi. Siinä punaiselle paistavaa, siinä vihreälle vilkkavaa, siinä sinistä, siinä keltaista, vähän valkeaa ja punasinervätä, ja vielä ruskeaksi päivettyneitä kasvoja ja punaisia poskia.

Tytöt alkavat pajattaa, laskevat saraimen sillalta kimakan laulun, vielä kimakamman kuin mitä olemme tottuneet kotisalajemme tytöiltä kuulemaan. Ja ääntä on miltei yhtä monta kuin tyttöäkin, toiset kimakampia, toiset matalampia, toiset etukynnessä kulkevia, toiset jälessä tulevia. Sanoista emme saa selvää, mutta sävel on valittava, surunvoittoinen.

Eiväthän ne pojatkaan enää kauvan malta keskenään kisata, kun tyttöhempukat, "mielessä piettävät" saapuivat noin koreasti laulelemaan. Yksi toisensa jälkeen he vetäytyvät tyttöjen luo. Menee sinne harmonikan soittajakin säestämään tyttöjen pajatusta.

Kohta ovat kaikki "prihat" saraimen sillan luona, muutamat sillalla istuen tyttölöiden kanssa pagitsemassa. Vanhat miehet jäävät aidan luo katsomaan taikka astuvat kotiin.

Ja taas saadaan nähdä uusi kisa. Harmonikan soittaja alkaa repäistä uutta säveltä, tytöt yhtyvät mukaan laulullaan.

"Kantrilli" alkaa.

Pojat valitsevat tytön "toveritshakseen", sitten asetutaan parittain kisakentän kumpaankin päähän.

Tanssien käydään kentän poikki vastakkain, pujotellaan parien välistä, mennään toiseen päähän, käännytään takaisin, tullaan vastakkain, vaihdetaan toveritsoja, mennään omaan päähän, käännytään taas ja mennään vastakkain ja vaihdetaan, käännytään, pujotellaan sinne tänne tanssien ja pajattaen. Hupaisahan sitä on katsoa, vilkasta risteilemistä ja huimaa värien vilinää...

— A tulehah sieki, vello, tantshuu ... käyhäh kantrillii mei keral! kehottavat meitä, katsojia.

— A eihä mie kuis sit ossaa ... ka käisihä mie tok, käisin, käisin, sanomme.

Ja olisihan se somaa tantsiella kirjopukuisen, punaposkisen karjalattaren kera, olisihan niitä siinä ilman toveritsoja useampia. Mutta ihanhan siinä sotkeutuisi siinä vilinässä ja saisi palkakseen piian pilkan, naisen naurun.

Tämä kisa, "kantrilli" se kestää kauvimmin. Arvaahan sen, ei se niinkään pian kyllästyä, kun on "mielessä piettävätkin" mukana. Iltaan saakka siinä värit vilkkavat, laulu soi ja harmonikka laskee repäiseviä ääniä.

Vaan väsyvät tähänkin nuoret viimein.

Ja mihin sitte?

Vanhat miehet lähtevät kotiinpäin astuskelemaan, mutta nuorilla ei sinne vielä kiirettä. Rantaan rientävät tytöt ja pojat, astuvat veneisiin ja lähtevät järvelle liipottelemaan. Ilakoiden, leikkiä laskien he keinuvat vesillä, väliin kilpaa soudellen, väliin soutamatta kellutellen. Ja taas alkaa harmonikka soida, ja tyttösetkin antavat äänensä kaikua. Illan tynnessä ilmassa laulu ja soitto etäältä järven selältä kylään saakka kajahtelee...

Näin se kuuluu salolaisen kesäinen pyhäpäivä.

Aamulla on taas edessä ankara työ, on ani varhain lähdettävä etäiselle metsäniitylle heinää lyömään.

Suonteelen praasniekoilla.

Olemme matkalla Suonteelen kylään. Siellä on näet suuret "praasmiekat" paraillaan. Soutelemme pienoisella veneellä Suonteelen jokea alaspäin Seesjärveä kohden. Hiljalleen meloskelemme vaan, kiirettä pitämättä; ehdimmehän me.

Synkän salon sydämessä virtailee verkalleen Suonteelen joki, ja yhä synkemmiltä saloilta se saa alkunsa. Mahtavia, jyliä kuusikoita on toisinaan sen uomaa vartioimassa, toisinaan taas ikihongat humisevia metsiköitä sen rannalla muodostavat. Joskus laajenee joki leveäksi, ruohikkoiseksi lammeksi, jossa sorsat parvittain pulikoivat, joskus taas synkkänä virtailee rääsyisen suon lävitse, jossa kääkkyrämännyt ja kuikelokuuset kasvavat ja vaivaiskoivu ja suopursu rehoittavat. Onpa väliin lehtosiakin rantoja koivikkoineen, lepikköineen.

Eräällä lauttauspaikalla tapaamme muitakin praasniekoille menijöitä.

Paraillaan kuletetaan ylitse muuatta joukkoa hevosineen, rattaineen.

Toisia on odottamassa vuoroansa, toiset jo mennä viilettävät kylää kohden.

Lauttauspaikan luona joessa näemme siltahepojen jäännöksiä ja jonkun matkan alempana koko ison kappaleen itse siltaakin. Kuului olleenkin tässä ennen silta, vaan kevättulva oli särkenyt. Ei ollut tullut siltaa korjattua, oli vaan laitettu lautta ja lauttausmiehelle pieni maja joen rannalle. — Lautan laittamiseen oli ehkä etupäässä vaikuttanut se, että sillan yläpuolella sijaitsevan Suonteelen rautaruukin laiva pääsisi esteettä kulkemaan jokea alas Seesjärveen ja taas takaisin.

Veneillä menijöitäkin tapaamme. Pitkin jokea soutaa vihkasee niitä kokonaisia venekuntia tuon tuostakin sivutsemme. Veneissä on kaikenikäistä väkeä, on valkoparta "starikoita", ruskeapartaisia "Ontruksia" ja parrattomia nuorukaisiakin, onpa vanhoja akkoja ja nuoria tyttöjäkin. Iloisia ovat joukot, raikasta naurua ja vilkasta pakinaa kuuluu joka veneestä.

Tulemme Seesjärvelle. Siellä Seesjärven saarella se on suuri Suonteelen kylä, korkean kaksihuippuisen vaaran läntisellä vierteellä. Pitkä silta, leveän, matalan salmen yli rakennettu, auttaa hevosella ja jalan kulkijat saarelle.

Kyllä sitä on juhlalle menijää ja praasniekoille kulkijaa! Saa se Suontele vieraita nyt! Joka taholla on tulijaa ja joka tavalla. Tullaan jokea, tullaan järveä, tullaan maatakin myöten; tullaan rattailta, tullaan

jalkasin, ratsastaenkin tullaan...

Ja mistäpä kaikki tämä kirjava joukko lie tullutkaan; ei ole tavallinen naapurimatka kellään. Etäällähän ovat lähimmätkin kylät, aina parin peninkulman päässä. Jos lähemmin tulijoita tarkastamme, tapaamme niissä paljon "vanhoja tuttuja mekin". Näemme Ontarven asukkaita, näemme Korpilahden kansaa, näemme Kuusiniemen, Mäntyniemen ja Hirviniemen ihmisiä sekä joukon särkjärveläisiäkin. On vielä Paateneen musikkaa, onpa ukkoa Maanselästä ja Sellinkylästäkin. Ja kaikki vaan Suonteleen praasniekoille! Minnekä kaikki mahtunevatkaan? Suuri on kylä, monta on taloa, jokainen sukulaisensa, tuttavansa pirttiinsä vie ja kestitsee.

Romanaiselle on meitä neuvottu. Se onkin kylän uljain talo, vaaran rinteellä yli muiden komeana kohoaa. Romanaiselle suuri osa muutakin kansaa näkyy vaeltavan.

Astumme taloon.

Jos on talo potra päältä, uljas ulkoa, onpa se sisältäkin siivonnäköinen. Pirtin lattia on hohtavan valkea, penkit, lautsat, pöydät puhtaat, seinät samoin. Ja "gornitsa" on vielä komeampi. Seinillä isot, "vuitshiska"-reunaisilla "käspaikoilla" ympäröidyt peilit ja mitä potrimmat, kullatut jumalankuvat, joiden edessä pienoiset vahakynttilät palaa tuikuttavat.

Romanainen onkin kylän "bohatteri".

Kilkitellen kalkatellen alkavat kirkonkellot soida, ja kirjavana joukkona lainehtien rientää praasniekkarahvas kirkkoon. Siellähän mekin pistäydymme katsomassa, miten salolaiset temppeleissään molivat, ristivät, kumartelevat. Kirkko on täpötäynnä kansaa. Oven suuhun pääsemme, johon hiukan kuulemme papin ja lukkarin veisuuta ja kansan hyminää ja näemme kuvilla koristellun kirkon peräseinän.

Romanaisella on sillä aikaa kuin kirkossa molitaan, varattu koko gornitsan pituinen ruokapöytä vieraksi kutsutuille praasniekoilla kävijöille. Ja on siinä pöydällä syötävää, karjalaisemännän ruuanlaittotaidon kaikkia näytteitä. Siinä kalakukot komeilevat, siinä rokkavadit rehottavat, siinä kasat kalittoita sekä sultshinakääröt, siinä sankkeita ja isot joukot paksua karjalaisleipää. Vieläpä siinä päälle päätteeksi kolme neljä puoltuoppista "votka"-pulloakin komeilee janoisia Ontruksia pöytään houkutellen.

Sitten kun me, miesväki, olemme kyläme pöydälle ladottua kuormaa keventäneet, tulee akkavaen vuoro ja sen jälkeen vasta nuorten, poikasten ja tyttösten.

Mutta kauvan eivät nuoret jouda pöydän ääressä istumaan. Ulkoa alkaa kuulua iloisia ääniä ja harmonikan soittoa ja pajatusta. Sinne ovat jo toiset tasaiselle tanterelle kokouneet kisaamaan, tantsimaan, karkeloimaan. Sinnehän mekin Romanaisesta sekä vieraat että talonväki riennetään.

Ja sitten alkaa "kantrilli" käymään. Nuoret "prihat" valitsevat "toveritshan" ja käyvät tantsuun. Harmonikka soi, tytöt pajattavat, pojatkin rallattavat, kengät kapsavat ja koko kenttä kirjavana vilkkaa. Vanhemmat ihmiset seisovat reunassa kisaavia katsoen, monella suu mielihyvän naurussa. Varmaan heidän potra poikansa on soman toveritsan löytänyt tai tyttönsä potran pojan kumppanikseen saanut.

Jotkut vanhemmista käyvät kyykkää heittämään. Pienet pojat viskaavat paapkaa...

Ja elämä Suonteleen vaaralla on iloisaa, vilkasta, reimaa karkeloimista. Kaikki ovat hyvällä tuulella. Suruja, huolia ei näy kenenkään kasvoilla. Kaikkien iloisimpia ovat nuoret tytöt ja pojat. Monet pojista ovat taas pitkän ajan takaa tavanneet "mielessä piettävänsä", toiset löytäneet ennen tuntemattoman, soman, reippaan tyttösen, vaihtaneet hänen kanssaan katseita ja sanoja tantsun kestäessä, ja povet ovat molemmilla lämmenneet. Etäältä voi tyttö kyllä olla toisista salokylistä, jopa 60-70 virstan päästä, vieläpä tietämien salojen, korprien, soiden takaa. Mutta mitä huolii matkan pituudesta salolainen! Kun vaan tyttö suostuu ja asiat muuten selviävät, niin kyllä ne matkat pian juoksailee, kun kosissa käydään ja tyttö noudetaan. Monet rakkausasiat praasniekoilla aletaankin, monet lemmeiliitot siellä lujitetaan. Ja hyvähän siellä on tilaisuus valita. Paljon on nuoria koossa sieltä ja täältä, paljon on tyttöjä tarjolla... Ja missäpä ne salokyliä nuoret muuten toisiansa tapaisivatkaan, eikä oman kylän tyttölöistä aina mielessä pidettävää löydä.

Siksipä nuorten ilo praasniekoilla iloisinta onkin ja "kantrilli" ei väleen väsytä...

Toisenkin päivän ne praasniekat vielä kestävät. Sukulais- ja tuttavataloihin jäävät vieraat yötä viettämään. Mutta me emme ehdi enää toista päivää "praasniekoimaan". Heitämme hyvästit iloiselle joukolle ja kiitämme vieraanvaraista Romanaisen väkeä.

— A, elgeä viel mengö ... viipykeähä toki viel ... pyytelevät.

— Toist tulgoa, toist tulgoa! kehoittavat kun kuitenkin lähdemme.

Karjalainen kalmismaa.

Jokainen, ken on retkeillyt Venäjän Karjalassa rajantakaisen heimolaiskansamme keskuudessa, on varmaankin erityisen huomion kiinnittänyt karjalaisten hautausmaihin, "kalmismaihin". Ja huomiota herättäviä ne ovatkin.

Olet taivaltanut synkät salot odotellen kylää joka vaaran takaa. Välkähtää viimein järven pinta ja metsä avautuu, levittäen eteesi viljavainiot sekä tiheän karjalaiskylän järven rantamalla.

Kylää katsellessasi huomaat heti kylän vieressä, vainioiden, peltoloiden keskellä tuuhean metsäsaarekkeen. Ihmettelet, miksi se semmoinen metsikkö siihen on heitetty. Arvelet tulleeesi muinaissuomalaiseen kylään ja näkeväsi entisen, suomalaisten pyhän uhrilehdon.

Ja eipä vallan toisinkaan.

Metsikkö on karjalaisten "kalmismoa", pyhä puisto, jonne he kätkevät kuollehensa

"multihin muhajavihin",

jossa on

"hyvä heidän ollaksensa, armas aikaellaksensa".

Jokaisella kylällä Venäjän Karjalassa on oma kalmismaansa, onpa isoimmilla kylillä useampiakin. Useimmiten ovat ne ihan kylän vieressä, joskus etempänä järven saarella, "Kalmasaarella" tai niemellä järven takana, kuten Pieningän pienellä 2-taloisella kylällä, tai joen äyräällä, kuten Venginkylällä.

Omituisen, juhlallisen tunteen herättää kalmismaa sen piiriin käydessämme. Tuuheat ikihongat humisevat niin salaperäisesti, satavuotiaat kuuset oudosti kuiskivat. On kuin he haastelisivat juuriensa alla lepääväin manan matkamiesten, "pokkoiniekkujen" kanssa, tuntuu kuin Tuonen kosketus, ei kuitenkaan kylmä, mutta ei palavakaan. Harmaa, ladontapainen, pyöreistä hirsistä salvettu "tsassovnakin", rukoushuone, useimpain hautausmaiden portilla lisää vielä niiden omituisuutta.

Hupaisen vaikutuksen tekevät harmaat, puiset hautapatsaat, joita moni kalmismaa on täpö täynnänsä. Metsän tummassa siimeksessä ne seisovat kuolleiden leposijoja osoittaen.

Patsaita laatiessaan on karjalainen paraan taitonsa liikkeelle pannut, saadakseen rakkaan vainajan muistomerkin niin somaksi kuin suinkin. Ja somia ne monet ovatkin. Pyöreä tai neliskulmainen, pitempi taikka lyhyempi hirren pätkä on sahauksilla, uurroksilla, kolmioilla, hammastuksilla, pyöreillä poran reijillä t.m.m. veistoksilla taitavasti koristeltu. Yläpää on peitetty taitekaton tapaan kahdella laudankappaleella, vieläpä taitesauman päälle pienoinen harjakouru asetettu ja harjakourun selkään seisomaan 3-4 pienoista puunappulaa, "pulpukkaa". Isoimmissa hautapatsaissa on kattolautojen reunat peitetyt koristelluilla tuulilaudoilla. — Ihmeen kekseliäs on karjalainen patsaita koristellessaan, koristeaiheita etsiessään. Suurilla hautausmailla löytää kymmenittäin erilaisia koristusmuotoja.

Usein on patsaaseen myös kiinnitetty erityiselle laudankappaleelle leikattu jumalankuva taikka jumalankuva pienoiseen metallilevyyn valettuna.

Vanhemmissa hautausmaissa, kuten esim. Loasarin ja Kuusiniemen, tapaa hautojen päälle rakennettuja, pienoisia, haudan pituisia ja levyisiä, taitekatolla varustettuja hirsisalvoksia, "kropnitshoja". Varmaankin ne laitettiin sitä varten, ettei vainajan haudassaankaan tarvitseisi ilman kattoa olla. Sai siis kuoltuaan vaan majaa muuttaa.

Koskematon, pyhä paikka on karjalaisen kalmismaa. Eipä saa sieltä puuta hakata ei latvaa taittaa, tuskinpa oksaa ottaa tai lehvää leikata. Rauhassa saavat puut kasvaa ja vanhettua ja viimein vanhuuttaan hoipertua. Rautiaisen leposijankin ne saavat kalmistossa. Siihen, minne kaatuvat, lahokoot ja muuttukoot mullaksi yhdessä maahan murjomainsa patsaiden ja "kropnitshain" kera. Paljon näkeekin hautausmailla sortuneita jättiläiskuusia ja ikihonkia ja niiden töröttäviä kantoja ja rikkoutuneita patsaita niiden alla.

Toisinaan ovat puut kallistuneet vastakkain nojaamaan. Tuulen henkaillessä ne niin valittaen voivottelevat...

Lopuksi.

Edellä olevat matkakertomuksen katkelmat ovat muistelmia retkeltä, jonka kesällä 1900 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen matkarahoilla yhdessä opettaja Matti Tuokon kanssa teimme Aunuksen läänin pohjoisosaan. Retken tarkoituksena oli kansanomaisten rakennusmuotojen ja koristeaiheiden tutkiminen ja keräileminen.

Matka kesti viisi viikkoa ja kulki Lieksasta Lusman, Koropin ja Kolvaasjärven kautta Repolaan. Sieltä Kiimaanvaaran ja Pieningän kautta Honkaniemeen, josta Tsiassalmen ohitse Pölkkylään, Loasariin, Venginkylään, Petriseen, Kuusiniemeen, Korpilahteen ja Ontarveen, Ontarvesta takaisin Kuusiniemen kautta Mäntyniemeen, Särkärveen ja Suonteleeeseen, josta käytiin Seesjärven takana Maanselässä. Suonteleesta sitten edelleen Paateneeseen, Sellinkylään, Jänkärveen, Porarveen ja Kostamukseen Suomen rajoilla. Kostamuksesta tultiin Suomen puolelle Kaiasjärven kylään Suojärvellä ja siitä Suojärven ja Korpiselän pitäjien kautta Värtsilään.

Matkalla karttui lyijykynäpiirroksia rakennusten koristelluista nurkkaveistoksista, tuulilaudoista, räystäspuista ja ikkunoista, sekä keträinkuossaleista, pesentä- ja katainpoalikoista, hautapatsaista, tanhuan veräjistä, rakennuksista y.m. yhteensä yli 300. Rakennusten pohjapiirroksia keräsin noin 40.

II. Kertomus rakennustutkimusretkestä Pohjois- ja Itä-Karjalassa v. 1907.

Liperissä.

Kesäkuun toisen päivän ilta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran matkarahalla olen retkeilemässä Karjalan kankahille Pohjois- ja Itä-Karjalan rakennusmuotoja tutkimaan. Ajaa jyryytellään tasaista, harvametsäistä Jaamalikangasta Pyhäselän pohjoisella rannalla kohden Ylämyllyn majataloa. Ilma on koleahko, lumikinokset varjopaikoissa kertovat äskeisestä kamalasta takatalvesta. Koivut vasta hiirenkorvaa näyttävät, kaikki on vielä kovin alkutilassa... Mutta yhtäkaikki kankaalla käki kukahtelee, helkäyttelee kuin koreimmalla kesällä konsanaan. Eipä ole antanut takatalven luontoansa lannistaa. Kesän tuloon luottaa, sitä meillekin kukkuen ilmoittelee...

— Hevonen! ... hevonen! ... hevonen hoo! Näin hoputtelee karjalainen kyytimieheni hevostaan tuon tuostakin. Kuulustaa hupaiselta. Aina vähän päästä nykäys suitsista ja: hevonen! Tätä hauskuutta ei ainoastaan tämä ensimmäinen kyytimies tarjoo, vaan vieläpä toinenkin, kolmas ja neljäskin, viides, kuudes ... kymmeneskin, eli melkein järjestään kaikki Pohjois-Karjalan kyytimiehet aina Nurmekseen ja Pielisjärvelle asti.

Yötä Ylämyllyssä, josta aamulla pari-kilometrisen männikkökankaan kautta Mattisenlahden kylään Pyhäselän rannalla. Ilma mitä ihanin, kesäaamu kaikkein korein. Sitä se käki eilen niin uskosta kukkuikin, ja sitä samaa se nytkin hartaasti helkyttelee.

Otan kylällä katsellakseni vanhaa Karttusen taloa. Siinä yli 100-vuotias vanhatupa ja 50 vuotien vanha syrjätupa. Vanhatupa on oikein vanhan kansan honkapuista salvettu. Suurimmat hirret ovat lähes puolimetrisiä. Ikkunoiksi on niitä tarvinnut vain pari poikki panna, kolmatta ja neljättä vähäsen kolota, ja ovesta ei voi sanoa, jotta "tuost' on viis poikki!" Näet neljä niitä vain on katkaistu sekä kynnystä ja kamanaa lisäksi lohottu. — Oli sitä vanhan kansan miehillä metsät, ja uskalsivat ne vankoistakin hongista käydä tupaa tekemään. Ja semmoinen tupa se satavuotiseksi elikin, ei se kesken remahdellut. Niin tuumii talon vanha vaari, 86-vuotias Olli Karttunen. Ja vanhan kansan hongista näyttää vaarikin olevan: pitkä, vankka vielä ja terveennäköinen.

— Vai Oulusta sinä uot, sanoo ukko minulle. Minkäslainen se Oulu nyt on? Onkos se suurikin kaupunki? Sitten kertoo ukko, miten hän ennen nuorena ollessaan kävi Oulusta suoloja noutamassa. Suurissa joukoissa sinne matkattiin, useampia hevosmiehiä lähti paikkakunnalta. Ja monasti saatiin kiljuvassa pakkasessa synkkää saloa, talotonta taivalta ajaa naristaa. — Samanlaisesta Oulun suolanhakuretkestä sitten jälkepäin kuulen monelta muultakin vanhalta Karjalan ukolta. Siitä kertoo vanha Makkos-Heikki Kaavilla, Lievos-Paavo Rautavaaralla, samoin moni muukin vanha vaari.

Liperin kirkonkylän naapurissa, Selkärannassa, kauniilla Heposelän rannalla taas löydän työskentelypaikan. Siellä vanhoja riihiä, mökkejä, taloja, saunoja. Onpa Kettusen ukko järven äkkijyrkkään hiekkapenkereeseen kuopertanut matalan "moakuoppa-saunan", jossa eukkonsa, poikansa keralla saa lämpöiset löylyt ottaa. Pari lautaa vain on perällä poikittain, alempana kolmas lauta. Ylemmillä saa kylpijä istua kyhjöttää ja vastalla syyhyävää ihoaan vihtoa. Alempi on jalkoja varten. Maan mainion löylyn kuuluu maasauna antavankin. Ei siinä ole mitään puun eikä muun makua, vielä vähemmän uloslämpivän saunan kuivaa kuumuutta.

Pari taloa on Selkärannassa ihan järven lähellä mitä kauniimmalla paikalla. On kolmaskin siinä ennen ollut vähän ylempänä penkereellä vieläkin kauniimmalla kohdalla. Mutta se kolmas on jo hävinnyt. Rauniot vain on jäljellä ja joku pihlaja entistä asuinsijaa osottamassa. Ja kohta häviävät toisetkin, sillä "kauppiaan" taloja kuuluvat olevan. Surkealla kannalla ovatkin Karjalan olot tässä suhteessa. Eipä ole kylää ei kolkkaa, jossa ei aina joku talo — ja monasti useampikin — olisi "kauppiaan talo" tai "virman talo" taikka jonkun talonpoikaispohatan. Ikävä on sellaista taloa nähdä, ikävä siellä käväistäkin. Maat ovat kurjassa tilassa: pellot kasvavat ruohoa ja sammalta, ojahaset ovat tukkeutuneet. Kartano on ränsistynyt; tuossa huoneessa on katto sisään pudonnut, tuosta on sen tuuli hajottanut, tuossa on seinä remahtanut, tuossa ovi rempallaan, tuossa ikkuna räsällään... Entiset omistajat elävät toisinaan taloissaan edelleen loisina taikka vuokraajina laiskasti, veltosti viljellen entistä omaa peltoansa. Taikka on omistaja joutunut joukkoineen mieroa kiertämään ja sijaan tullut vieraita loisia useasti joka nurkkaan. Taikka on talo annettu vieraalle vuokraajalle. Näin on laita Liperissä, näin Kuusjärvellä, näin Polvijärveltä ja Juuassa, Kontiolahdella ja Kaavilla ja Rautavaara raukassa kaiketikkin. Siellä miltei koko pohjoispuoli pitääjää on "virman taloja". On niitä varakkaan Nurmeksenkin köyhemmillä kulmilla, samoin Pielisessä, Enossa ja Ilomantsissa, samoin Korpiselässä ja Suistamolla. Kamalalle kannalle ovat todellakin tukkiyhtiöt ja kauppiat Karjalan taloudelliset olot saattaneet. Muutamalla Nurmeksen mahtavalla kauppias-pomolla arvelivat olevan yli 60 taloa ja tilaa ympäri Karjalaa. Montakohan kahvinaulaa ja tupakkipussia on äijä saanut siinä panna vaakalaudalle talojen vastapainoksi? Useasta tuskin kovinkaan suunnatonta määrää.

Selkärannasta soudatan 12 km yli Heposelän Kaatamonkylän Ristinpohjaan Savon puolelle. Niin kutsuvat Kaatamon puolta ja Selkärannan puolta sanovat Karjalan puoleksi. Venematka on hyvin hauska. Ilma on niin ihanan kesäinen. Hiljainen tuuli tuo rannoilta tuoretta leveävän lehden tuoksua ja väliin nousee suvesta pilvenhattara, joka ylitsemme vihmoa kesäistä sadetta, miltei mettä pirottelee kesäisen ilta puolen ihanuudeksi.

Soutaja on kaskuileva Selkärannan ukko. Kertoo hän m.m. että on tällä järvellä ennen sodittukin. Saarelta saarelle olivat toisiaan ampuu paukutelleet. Toiset olivat ampuneet Ruotinkaita-nimiseltä saarelta järven länsipuolelta, toiset Laitsaarelta itärannalta vastaan räiköttäneet. Suomalaisia olivat tietysti toiset olleet, mutta toiset "eikö ne lie ollut turkkilaisii". Saarilta kuuluu vielä löytyvän tykinkuulia ja vanhoja rahoja.

On myös järven itärannalla muuan niemi, Matoniemi. Siinä kuulutaan useasti nähdyn suuri, tavattoman suuri käärme, "on pitempi kuin tää airo ja paksumpi ... sellanen jumikka ... on silmät ku härällä". Soutajakin oli kerran nähnyt. Mutta tappaa ei ole sitä kukaan uskaltanut, ei yritelläkään.

Sitten soutaja ihastelee, että paikkakunnallaan on niin "hupaisii maita", jotta herratkin täällä "lylyvät ongel" kaiken kesää, kun ovat niin "utia siihen". Sitten syksyllä "jäniksii perässä töyteevät".

Heposelkä on saarinen järvi. Siinä Myhkyrät ja Linnansaaret, siinä Mässy- ja Tiirinsaaret, siinä Kontioluodot, Karvittaret ja Lammassaaret ja monet muut sekä suuret että pienet saaret ja luodot.

Selältä pujottelemme kapeaa mutkittlevaa jokea myöten Ristinpohjaan, pieneen järvilampareeseen Kaatamon kylän alla. Siitä hevosella Korpivaaraan Heinäveden rajoille. Maa on Savon puolella aivan toisenlaista kuin Karjalan puolella, ainakin tässä Korpivaaran tienoilla. Tie kiertelee korkeiden vaarojen viertehillä, väliin vaaroillekin kohoten. Korpivaaraa lähetessä kulkee se kauniin metsärantaisen, metsäsaarisen Korpijärven rantaa. Järvessä sanoo kyytiukko olevan hyvää "muikun kallo".

Kovassa sateessa saavun ja yövyn Hyttisen majataloon.

Korkealla vaaralla on Korpivaaran kylä. Ja aamulla kun päivä kirkkaana helottaa näen kerrassaan uljaan karjalaismaiseman. Metsää ja metsäisiä vaaroja kaikkialla ja niiden välissä järviä ja metsälampia, vaarain rinteillä taloja ja kaskesmaita. Muita korkeampi, muita uljahampi näyttää Korpivaara olevan, ja kirkkaana katselee Korpijärvi synkästä metsästä sen juurella. Sinne synkkään metsään sukeltauu tiekin, joka hauskaasti vaaran viertä kiertelee. Toisaalta etäämpää näkyy iso Jukajärvi — Juojärvi — korpivaaralaisten kalastuspaikka. Talot vaaran rinteellä ovat vanhannäköisiä. Kaikki ne ovat koettaneet pysytellä jotenkin samalla korkeusasteella. Mutta kevytjalkaiset mökkipahaiset ovat uskaltaneet toinen toistaan ylempiä, aina vaaran päällekin kiipaista. Hauskannäköinen on kylä. Niinpä eräessä laulussakin lauletaan:

"Korpivaara komia kylä, mutt' on pahanlainen."

Pahanlaiseksi en sitä kyllä huomannut. — Lähellä Korpivaaraa on vielä muuan metsälampi, Murhilammeksi kutsuttu. Sinne eräs isäntä oli piikansa hukuttanut.

Vietän päivän jutellen kuusissakymmenissä olevan isännän, Juho Hyttisen kanssa paikkakunnan rakennustavoista. Hän m.m. kertoo, miten ennen savupirtissä asuttiin, vieläpä uudismailla salosaunoissakin, miten joskus tuvassa viljaa puitiin, miten talkoilla rakennushirsiä metsästä vedettiin... Kertoopa vielä, miten Korpivaaralle oli Hyttisen ja Malisen suvut — jotka siinä nytkin asuvat — tulleet Venäjän vainon aikoina, ainakin 5 miespolvea takaperin Leppävirroilta. Hyttisen suku oli vähitellen hajautunut viideksi taloksi. Omituista oli, että joka polvessa oli ollut aina 3 poikaa, paitsi tyttäriä. Ja 3 poikaa oli ukollakin ja lisäksi 3 tytärtä. — Kertoessaan näyttää ukko jalkaansa, joka on kamalan näköiseksi "hapannut". "Ukkovarvas" oli kerran paleltunut, sitte oli alkanut ensin varvasta, sitten koko jalkaa "hapattoa". Joensuun tohtori ei ollut saanut paranemaan — oli aikonut, kanalja, sahata jalan poikki mutta Vaivion kylän Savolais-ukko oli jalasta voiteillaan jotenkin terveen tehnyt. — Muuten Karjalaan joutuneina "happanevat" kaikki ne, mitkä muualla Suomessa mätänevät. Siellä happanevat heinät ja seinät, siellä happanevat katoilta tuohet, laudat ja malat, vieläpä ihmisiltä joskus kädet, sormet ja jalat.

Iltapäivällä juoksaen parin km:n päässä vaaran pääkylästä Malisen taloissa. Siellä kuuluu Mikko Malisen talossa vielä olevan kolpinniekka tupa, joksi savupirttiä sanovat. Onkin siellä, mutta aivan rappeutunut. Katot pudonneet sisään, ikkunat hajallaan, uuni myöskin sisään romahtanut. Mutta uuninnurkassa seisoo vielä, kun mikäkin muistomerkki, vankka uuninpatsas kannattaen liesipankkoa ikivanhalla karjalaisella, koristellulla koniskalla. Onpa vielä patsaan päässä ollut 2 patalautaakin, niistä toinen vielä paikoillaan. Tämmöistä koniska-patsasuunia en sitten saanut tavata ennenkuin Suistamon saloilla.

Illalla ajan kovassa vesisateessa Taipaleen kirkonkylään. Siellä taaskin löydän hiekkakumpuun kaivetun maasaunan sekä otan asemapiirroksen erään kreikkalaisuskaisen talosta.

Kuusjärvellä.

Taipaleesta joudun kerrassaan Sysmään nim. Sysmän kylään Kuusjärvellä. Mainittu kylä on Sysmäjärven pohjoisrannalla. Siinä Kuokkasia, Koistisia, Konkkaa ja syrjässä pienen jyrkkärantaisen, 13 sylvä syvän Likolammin rannalla Hillunen. Lisäksi vielä mökkiläisiä m.m. Pasas-seppä, jonka paja on korkeaan hiekkaharjanteeseen kaivettu. Pääty ja katon etuosa vain esiin pistävät. Seppo istuu, viilata kiuskuttaen pajansa ovella, tuli vilkkuu ahjosta hehkuvana silmänä, ja nokinen seppo on kun mikäkin musta vuorenonkalon asukas.

Sysmästä käyn seuraavana päivänä n. 5 km:n päässä Outokummun kylässä, joka on laajalla korkealla Outokummun rinteellä. Itse pääkumpu, todellakin oudonnäköinen Outokumpu, kohoaa kylän takana korkeana, äkkijyrkkänä, honkapeitteisenä. Varsinkin pohjoispuolelta nousee kumpu jyrkkänä. Etäälle se jo näkyy taivaanrannalla, omituisena köyryselkänä kohoten muusta metsäviivasta. Kuusjärveläisten tavallinen juhannuskokon polttopaikka kuuluu kumpu olevan. Ja siihen se on kuin tehty. Noin 10-kunta taloa on kummun rinteellä: Korhosia, Mustosia, onpa Jussi Junninenkin.

Vanhin talo kylässä on Korhosen talo, jota Pekkolaksi kutsutaan. Siinä taaskin yli sata vuotta vanha asuintupa, jonka omituisuutena m.m. huomaa, että siltaliesat ovat pusketut seinän läpi. Talon neljä aittaa, vaate-, elo- ja makuuaitat ovat vanhassa hausassa epäjärjestyksessä yksi niin, toinen näin, kolmas ja neljäs noin. Saan aittoihinkin kurkistella. Vaateaitoissa, seinillä ja matonalaisissa vaatteita nauloissa sekä alaalla että parvella. Siellä myös joku kirstunen. Eloaitassa on jyvähinkaloita sekä vanhan kansan aikuisia, yksipuisia pönttöjä. Suurin kuuluu olevan vanhan isännän setävainaan aikuinen. Se onkin aika kanuuna, toista kyynärää läpimitaten ja vetää 3 vanhaa tynnyriä. On myös joukko pieniä siemenpönttöjä naurissiemeniä y.m. varten. Naurissiemenpönttö esim. on noin 4-tuumainen 4-korttelinen pikku tykki.

Pirtissä ovat naiset sillan pesupuuhissa. Vanha isäntä, sokea ukko tuudittelee poikansa lasta ja laulelee vapisevalla äänellä:

"ua-aa, aa-aa allin lasta, pientä linnun poikaa. — — — —"

Muut talot ovat nuorempia, mutta piirrettävää ja kuvattavaa löytyy niistäkin. On luhtiniekka aittoja, porstuan keitinliesiä, tallitupia...

Polvijärvellä.

Kuusjärveltä saan ajaa koko kuuskolmatta km, ennenkuin saavun Polvijärven kirkonkylään. Matka on melkein pelkkää saloa, ainoastaan Loavuslampi ja Sätöslampi pienine kylineen ovat välillä, sekä joitakuita mökkejä. Järviä ja lampia on tien varrella, näkyypä iso Viinijärvikin.

Polvijärven kirkolta teen vähäisen retken kylän syrjäpuoliin. Piirustan ja kuvaan matkalla Karppasten vesimyllyn Karnukan purossa, Sirviön sepän mökin luona. Tapaanpa matkallani ensimmäisen asuttavan savupirtin, Reijosen pienoisen mökin, joka vähän matkan päässä maantieltä kyhjöttää pienen lorisevan puron vieressä, synkän rääsyisen korven kohdussa, vähäinen perunapeltto seinän taakse raivattuna. Pieni, n. 3-metrinen on mökki ja matala, yksi pienehkö ikkunasilmä sivuseinässä, peräseinässä laipion rajassa lakeisaukko. Mökin edessä on porstuantapainen ja sen vieressä aittanen. Vastapäätä mökkiä on läävä katoksineen sekä etempänä pikkanen, puoleksi maanalainen sauna. Puron rannalla on sotkupata liesikivillä, vieressä vedenottoaika ja kirjailtu pesukarttu. Mökissä ei ole ketään kotosalla, mutta varkaana akkunasta kurkistellen näen oviloukossa nokisen savukiukaan ja mustuneet seinät. Kiukaan otsalla puita kuivamassa.

Saan matkalla muitakin piirroksia. Keksin vanhan suippokodan, käväsen lautamies Rantalan vanhahkossa talossa ja kirjotan rakennustietoja mökkiläiseltä Pekka Mutaselta.

Kirkolta otan kyydin Kansanahon majataloon Martonvaaran kylillä. On lauvantaiehtoo, kesäkuun 8:s päivä. Talon sauna on lämminnyt ja riittynyt. Miehet juuri hankkiutuvat kylpemään. Liityn mukaan ja miehissä kohta istutaan matalien lauteiden matalilla penkeillä, komennetaan saunapiialta löylyä löylyn päällekin. Ja löylyä tulee, että kivet paukkuvat ja vastaa annetaan niin, että punottava selkä läiskää. Jos vasta käy kovin kuumaksi, kastellaan sitä kylmällä vedellä, jota on astiassa lauteilla. Kun on kyllyksi kylvetty, kavutaan alas, istutaan jakkaruille ja puupöliköille ja pestään sillalla olevissa astioissa. Saunakotaan heitetty vaatteet puetaan päälle ja puhtaina, virkeinä tallustetaan tupaan. Sitten vasta menee naiset saunaan. — Huimia ovat karjalaiset kylpemään. Kaskenpolttoaikoina ja heinätyön kestäessä jopa muulloinkin kesällä lämmittävät saunan joka arkki-ilta ja kovan kuumuuden ottavat. Talvella kylpevät pari kolme kertaa viikossa.

Pyhitän sapatinpäivän siten, että lyön laukun selkään ja lähden Sammakkovaaraa kohden. Metsässä tien varrella on Polvijärven ukon tervankeittopaikka. Lapselliselta laitokselta se näyttää verrattuna pohjalaisten suuriin tervahautoihin. Mäen kaltevaan rinteeseen on kyhätty jonkunlainen lava, jonka reunoille on luotu hiekkavalli, keskelle jätetty kuopanne tervaksia varten. Kahdesta puusta koottu torventapainen on tervan juoksuttanut torven suun alla olevaan astiaan. Pari tervalla täytettyä tynnyriä on lähellä näyttämässä, mitä ukko on haudastaan hyötynyt. Vielä on vieressä kyhjöttävän havukatoksen suojassa kasanen haudasta saatuja sysiä.

Sammakkovaarassakin tapaan vanhanaikaisen karjalaistalon syrjätupineen, vanhoine tupineen, huonepuolineen ja monine aittoineen. Tossavaisen mökissä on pyöreistä hirsistä salvettu vanha tupa ja siinä pienoiset vanhanaikaiset ikkunat. Siinä myös mökin luona pikku pikkuruinen aittanen, jonka ovikin vain metrisen korkea, puoli leveä.

Sammakkovaarasta harppaan Nenäsenvaaraan ja siitä lähden illan suussa astumaan lähes peninkulman päähän salolle Lipasvaaraan Juuan rajoille, jossa sanovat olevan oikein vanhan talon. Tien tapainen, mikä sinne vie, on noita tuttuja karjalaisia saloteitä. Se hapuroi synkissä kohisevissa kuusikkokorvissa, kumistelee kanervaisilla honkakankailla, sukeltelee tuuheisiin liplattaviin lehtoihin, vilettelee niityn laita, kapuaa kaskesaholle, kiipeää väliin vaarallekin, josta taas alas nakkautuu, kiepsahtaa lorisevan puron yli ja kapsuttelee kilometrittäin poikkitelaisia siltoja yli rahkaisien soiden, rääsyisien rämäköiden. Eikä sitä tietä rattailla ajella, reellä vain silloin tällöin rohistetaan ja purilailla raahataan.

Lipasvaaraa lähetessä rupeaa salotie yhä kohoamaan, hypähtää aina ylemmäksi ja ylemmäksi lepiköstä lepikköön. Huomaa heti, että nyt sitä taas vaarojen vaaralle ollaan nousemassa. Ja kun viimein vaaran laelle päästään, nähdään suurenmoinen kappale metsäistä, järvikästä Karjalaa. Pieni Lipaslampi on syvällä vaaran juurella. Sinne vaara jotenkin jyrkkänä syöksähtää. Niin korkea on Lipasvaara, että Kontiolahden kirkko, joka on kaukana peninkulmani päässä Höytiäisen takana, kuuluu sinne kirkkaalla ilmalla näkyvän.

Nimensä kerrotaan Lipasvaaran saaneen siitä, kun Martonvaaran miehet olivat vaaran vierteillä ennen vanhaan viljelleet huhtia ja niistä saatua viljaa kantaneet lippailla kotiinsa. Toisen kertomuksen mukaan on vaaran nimi tullut toisella tavalla. Huhdan raatajat olivat koonneet viljalyhteet kasoihin, joita olivat sanoneet lippaiksi.

Kaksi taloa on vaaralla, toinen on Iso-Lipas, toinen Pieni. Iso-Lipas, joka on se ikivanha talo, on ylempänä aivan vaaran laella ja Pieni-Lipas, nuorempi talo vähän alempana vaaran rinteellä. Eikä se Ison-Lippaan talo aivan eilispäivän töitä olekkaan. Seinässä on vuosiluku, joka näyttää, että tupa on tehty 1812. Ja ikihongikossa ovat tuvantekijät jyskineet, keikautelleet huimimpia jättiläisiä. Ja sitten kun ne ovat tekaisseet oikein sen vanhan kansan suuren sukutuvan! Pituutta on seinillä, huoneen sisästä mitattuna yli 8 metriä, eikä korkeuskaan ole aivan tavallinen. Koko 4 metriä on sillasta laipioon, joka mahtavana, mustana — tupa on ennen ollut savupirtti — kolmitaitteisena kumuna kaartuu yli tuvan. Ikkunat ovat pienenlaiset. Mahtavista kelleksistä ovat penkit veistetyt. Orsia on patalautoja, päreorsia y.m. Vanhanaikaista laitetta ovat talon muutkin huoneet. Aitoissa on koristellut raavelit, suuret harjakourut sokkanauloineen. Ja läväärakennus! Se on omituinen. Lehmät ovat siinä yläkerrassa, alakerrassa on lantasaaliö. Yläkertaan vie leveä ajosilta. — Jumassa tämmöisiä lääviä, "kellarilääviä" sitten monasti tapaan.

Naapuritalon omituisuuksia on riihi, joka on kalliolle rakennettu ja siinä siltana pelkkä kallio. Tavallisimmin näkee karjalaisriihissä savesta sotketun sillan, toisinaan myös puusta salvetun. — Riiehtä käyttävät karjalaiset keväällä siemenpotakkojen idättämiseen. Potakat levitetään riihen sillalle tai koppiin parsille ja riiehtä vähäisen silloin tällöin lämmitetään.

Vietän yön salolla Pienen-Lippaan talossa. Hyvin viihtyy noiden teeskentelemättömien, vilpittömien, ystävällisten salolaisten seurassa. On kuin kotonaan, kohtelevat kuin vanhaa tuttuaan. — Aamulla kun päivän noustessa herää, kuulee pihalta helähtelevän sävelen, joka somasti nousee ja laskee, lopulta vaikenee, ja taas vähän päästä samoin uudistuu. Talon nuori emäntä siellä lehmiään, vasikoitaan viettää, "tpruituttaa", ja ammuen ja ynisten ja kilkatellen, kalkatellen juoksevat suuret ja pienet emännän luo.

Juuassa, Kontiolahdella.

Martonvaarasta matkaan Juuan Timovaaraan. Tämä 5-6-taloinen kylä Tanskasineen on sekin korkealla vaaralla, kapean pitkän Rauanjärven itärannalla. Vastaisella rannalla on Levavaaran taloja. Timovaara on saanut nimensä Timo-nimisestä lappalaisesta, samoin kuin Vetkonkanta, joka on kirkon pohjoispuolella, lappalaisesta Vetskosta.

Timovaarassa on minua neuvottu kääntymään vanhan kansan miehen, Matti Tanskasen, "Lento-Matin" puoleen, joka muka kuuluu tietomies olevan. Löydän Matin pienen mökin kylän takaa metsän sydäimestä. Mutta Matti ei jouda nyt joutavia juttelemaan, on juuri kalalle lähdössä, sären kutuun. Toiset pöksyt vain muuttaa jalkaansa ja suolaa, leipää pistää konttiinsa evähäksi. Toinen ukko kuuluu jo vuottelevan. Muuten sanoo Matti jo ennen Helsingin herroille satuja lorunneensa.

Yli 80-vuotias kuuluu Matti jo olevan. Pienoinen mies, mutta ketterä vielä ja terävän näköinen. Nuorena oli ollut aika huimapää. Kerrankin oli korkean huoneen katolle kiivennyt ja seisonut harjakourun nenässä päällään. Olipa sieltä vielä lentänyt alaskin käyttäen vastoja siipinä. Siitä oli sitten Lento-Matiksi ruvettu hokemaan.

Mutta muilta ukoilta saan tietoja, kaikenlaisia kaskuja.

Aika pitoja olivat ennen olleet ne vanhan kansan hirsitalkoot. Kymmenin hevosin oli aamulla jo kukonlaululta lähdetty metsään ja sieltä julmia hirsii yksin kappalein yhdellä reellä, latva maassa laahaten vedetty rakennuspaikalle. Ja piiraisia ja rieskaa, rokkaa ja koprahuttua oli syöty ja vahvasti viinaa juotu, ja kolisten olivat vahvimmatkin hirret tulleet kotiin. Keväällä oli hirret hakattu ja syksyllä vähän lumen aikana vedetty rakennuspaikalle.

Olivat ne Timovaaran asukkaat ennen vanhaan Keyriäkin palvelleet. Keyrinä olivat näet kylpemään lähtiessä kantaneet ruokaa pöytään, kaikenlaista hyvyyttä, mitä talossa oli ja sitten käskeneet Keyriä syömään, jotta "syökäät nyt kylpyaikan!" Olipa kerran sitten muuan mieskanalja mennyt ja pisteltyt suuhunsa paraan hyvän ja sitten laskenut siat loppuja korjaamaan ja pannut oven kiinni. Väki oli saunasta tullut ja kuunnellut oven takana ja sanonut, jotta "Keyri on vielä ruuvalla, koska niin suu matsaa!"

Saarikas järvi on Rauanjärvikin. M.m. on siinä pari pientä saarta, joita sanotaan Kalmosaariiksi. Niistä on useasti pääkalloja löydetty.

Tie Timovaarasta Juuan kirkolle kulkee alussa mitä somimpien seutujen kautta. Vaaroja, vaarojen vierillä lehtoja, lehdoissa taloja, vaarojen juurilla järviä, lampia. Vaaroja on m.m. Kemienvaara, Hönkönvaara, Tattarivaara ja jyrkkä Hallavaara. Vaarain rinteillä useassa paikassa kasket savuavat,

nokiset miehet ja naiset viertävät paloa taikka kyntävät. Ei näytä palon kyntäminen olevan leikintekoa eikä naisten työtä. Muutaman korttelisen, muutaman kyynärän pääsee eteenpäin, niin jo taas atra tarttuu kiveen, juureen tai kantoon. Ei siinä pitkälle päivässä jouduta. Hyvää paloa kyntää ahkera ahertaja päivässä 50 litran maan, mutta jos on oikein kivistä ja kantoista maata, saa tyytyä 10 litran alaan, Eipä siitä leipää leikin syödä.

Juuan kirkolla vyötän ja sonnustan itseni ja lähden jalkapatikassa Kontiolahtea kohden. Tie kulkee hyvin asuttua seutua myöten lähellä Pielisjärveä. Tuon tuostakin välkähtää puiden välistä laaja Pielisen pinta, työntäpä se joskus pitkän lahdelmankin tietä tavoittelemaan. Vaellan valtamaantietä aina suureen Nunnanlahden kylään asti. Siellä harppaan metsään ja lähden salotietä taivaltamaan Kuhnustanjärven kulmille. Välillä viivähdän vähäisen Puolvälin Hemmin mökillä ja illalla saavun Kuhnustanjärven varakkaaseen Erolaan.

Erolan ukon saattamana käyn seuraavana päivänä järven takana Jommehikossa pienoisella Ryynäsen uudismökillä. Se on kurjimpia ihmisasumuksia, mitä matkallani olen tavannut. Keskenäisen tupasalvoksen kylkeen on aidaksista ja riuvuista seipäiden varaan salvettu jonkunlainen suoja. Pari metriä siinä vain leveyttä, noin kolmisen nelisen pituutta, korkeutta siksi, että juuri seisomaan sopii. Silta on noin kyynärää alempana maanpintaa. Oviloukossa on uuni, kivistä rötistetty kuin saunan kiuvas. Pieni ikkuna peräseinässä on valontuojana, vaikka pääsee se valo seinänraoistakin. 8-henkinen perhe, mies ja vaimo kuuden lapsen kanssa, on tässä viime talven, pyrytalven, pakkastalven viettänyt, ja nuorin lapsista on vain ollut puolivuotias. Kamalasti oli toisinaan palellut. Lunta oli kyllä seinäin suojaksi luotu, tehty koko asunto lumikumpuraksi, mutta kovin äkeänä oli pakkanen kuitenkin sisään hyökkäilyt. Mutta nyt, kun kesään olivat päässeet, tuntui elämä hiukan elämältä. Ahkeroina uurastivat mökin ympärille kivikkoon uutispeltoa: vääntelivät kiviä kasaan, polttelivat turpeita ja kaakersivat ojaa. Mutta kovin pieneltä ja vähävaloiselta näytti vielä uutisaukko ja kovin pimeältä, kovalta ja kolkolta korpi aukon ympärillä. Ja korven helmasta tuntui jääsydäminen suo huokuvan. Eikä näillä korvenraatajiilla näyttänyt olevan toivoa vielä ensi talveksikaan saada valmiiksi puolitekoista tupaansa. — Maksaa niin paljon ... suuri perhe ... menee kaikki ansio leipään ... ei jouda paljon omaan työhön... — Eikä kovin innostavia ole matkatoverini Erolan ukonkaan puhelut: kyllä ei tästä leipä lähde ... huonoa maata ... kamala korpi. — Sellaista se on ladun hihto, uran aukaisu kolkoilla saloillamme. Älä kultia uneksikkaan!

Palattaessa juttelee Erolan ukko kamalasta viimekeväisestä takatalvesta, joka toisin paikoin Karjalassa oli ihan tuhoja tehnyt. Jo oli Erkki inunut, ja Urpokin uikuttanut, ja kun oli kuun loppuun päästy, oli ollut kummat tulossa: talvi ulkona, törkyladot tyhjinä, kerrassaan tyhjinä. Oli syötetty eläinparoilta, mitä vain irti saatiin: jäkäliä, kanervia ja sammalia, latojen vanhoja olkikatkoja, heinäpieleksien pohjia ja ladon sillanalustörkyjä. Oli koetettu lainata toisilleen ja toisiltaan, kellä jotakin lainattavaa oli ollut ja sitten yhteisesti oli puutetta nähty. Olipa elukoita koetettu laiturillekin laskea, mutta nälkäisinä olivat siellä kylmässä kontistuneet ja muutamat kuolleetkin. — Jo minä sitä viime talvena ennustinkin, kun hiiriä oli niin paljon ... kaikki pieleksetkin silpuiksi hakkasivat, puhelee ukko.

Sitten kertoo ukko, että sukunsa oli yli 250 vuotta takaperin tullut tänne Kinahmon saaresta Höytiäisessä. Oli ollut 4 veljestä. Yksi oli kulkenut Kuhnustaan, toinen taivaltanut Kontiolahden Pyytivaaraan, kolmas käynyt Polvijärven Kuorevaaraan, neljäs jäänyt Kinahmoon.

Kuhnustasta kuljen salon poikki maantielle Ahmovaaran kylään ja Kopravaaran kautta Kontiolahden Romppalaan.

Romppalan Pekkolassa keksin riihen luona vanhan olkiladon, joka on ennen ollut savupirttinä. Pyöreistä hirsistä on se rakennettu, ja ikkunat ovat pienoiset juoksuluukkuikkunat. Jo ainakin 70 vuotta on pirtti ollut samalla paikalla olkilatona, sanotaan. Kuka lienee rakentanut, kuka siinä elellyt? Kontiolahden muutamissa taloissa näen uunin oviseinän keskikohdalla, ulompana karsinaseinästä. Uunin takaa vie ovi kamariin.

Romppalasta Puson kylään käy hyvänlainen kärrytie salon halki. Kolkot korvet, suot, kalliot ja ryteiköt näyttävät todellakin kontioiden muinaisilta elostelopaikoilta.

Metsässä Puson kylän takana tapaan taas mitä alkuperäisimmän asunnon. Kantoisella klvikkoaholla pienoinen uutismökki, pahanpäiväisistä hirsistä salvottu, ja mökin kyljessä navetta. Kiuvasröttelö on ovinurkassa ja siltapalkkeja ei ole riittänyt yli pirtin. Sivuseinän puoli oveen asti on ilman siltaa, avonainen maakuoppa vain. Ukko on juuri pistänyt uuniin tulen. Savu täyttää matalan huoneen melkein siltaan asti. Kykkysilleen yhteen myttyyn painuneena koettaa ukko-rukka vältellä kirventelevää savua. Pienoinen, näivetynyt, työn, puutteiden, elämän kovan kouran runtelema ukko-raukka, vaikka näyttää vasta olevan paraassa ijässään. Mökin emäntäkin tulee kotiin risutaakka sylissä. Samassa kovassa koulussa näyttää hänkin olleen. Alakuloisia ovat, harvasanaisia, kadonnut on heistä karjalaisen hilpeys ja puheliaisuus.

Puson kylästä kierrän ympäri Pusonjärven ja tulen Heräjärvelle — Heräjärvi sanotaan paikkakunnalla — Havukkavaaraan, josta Kolinkylän miehen kanssa rähmin ryteisten korpien, soiden ja metsäniittyjen kautta Kolin kylään Kolin juurella. Loppumatkalla kierrämme pienen sievän Jerojärven, johon muinaisaikoina oli hukkunut Jero-niminen mies ja haudattu metsään järvenrannalle.

Yövyn Selkolaan Kolin juurella.

Pyhäaamu kesäkuun 16;s. Nousen aamulla aikaisin ylös, ulos käyn ja kohotan katseeni hartaasti korkeutta kohden — katselen kuulua Kolin kukkulaa. Jyrkkänä, mahtavana, uljaana ja ylevänä kohoaa se edessäni. Ja minussakin, matoisen maan kulkijassa, savuisten pirttien ja nokisten saunojen, pölyisten riihien ja tunkkaisten aittojen nokisessa nuuskijassa ja nuohoojassa herää kerran halu päästä yläilmoihin, kohota kerran kohti korkeuksiakin. Heitän laukun selkään — että olisi painamassa maata kohden ja muistuttamassa aineellisesta toimestani, jos liiaksi innostuisin — ja alan ylentämään itseäni Kolin korkeimman kukkulan tykö. Ja ylentämistä siinä onkin! Koko kauvan saa kiivetä. Hien se vääntää kuivasta ruhostani, ennenkuin 70-kiloisen ainejoukkoni olen Kolin laelle laahannut.

Suuri, mahtava on näky vuorelta. Enpä ole ennen yhtäkaa niin paljon nähnyt Karjalaamme ja niin kaunista Karjalaa. Pielisjärven selkä ihan tuosta jalkojen alta kuustenlatvojen takaa alkaa ja leviää ja jatkuu miltei niin etäälle kuin silmä kantaa. Ja saaria, suuria ja pieniä, on siinä kymmenittäin, sadoittain. Etäällä idässä sinisessä autereessa siintää kai rajantakaisten salolaisten salaperäinen satujen maa. Pyhäaamun pyhä tyyneys lepää järven pinnalla... Katson toisaalle, sinne, mistä olen matkustanut. Järviä, metsiä, vaaroja sielläkin. Tuossa lähellä Savijärvi ja Jerojärvi, etempänä Heräjärvi ja tuolla vielä etempänä läikkyy laaja selkä. Se on Höytiäinen, joka ei sekään näytä kaukana olevan, vaikka sinne on matkaa useampia peninkulmia. — Eipä ole Kolilla ketään varhaisena pyhäaamuna. Yksinäni saan siellä istua.

Astuessa kukkulalta alas on hyvin varoin kuljettava, sillä polku juuri kukkulalle kohotessaan on hyvin jyrkkä. Helposti voi siitä tulla kolin-kolia alas. Ja jos Kolilta rupeaisi kolin-kolia tulemaan, riittäisi sitä tuloa hyvänpäiväisesti. Jyrkkää rinnettä on aika pitkältä. — Lähdän laivarannan kautta kiertämään Savijärven kylään. Laivarantaan on kukkulalta pari km, vaikka sieltä ylhäältä katsoessa se oli olevinaan ihan jalkain alla. Savijärven yli soudettuani tulen Ahmovaaraan ja siitä Nunnanlahteen, josta hevosella kirkolle. — Ja näin olin tehnyt yli 10-peninkulmaisen jalkamatkan ja nähnyt yhtä ja toista.

Kirkolta lähdän Kaavia kohden. Ajan Havukkavaaran kautta Kaholanvaaraan Kaavin rajoilla. Raholanvaara taas muita vaaroja uljahampi. Siinä useampia taloja sekä itse päävaaralla, että matalammilla syrjävaaroilla. Seutu rupeaa jo olemaan kuin savupirttien maata. Useimmilla mökkiläisillä on sisäänlämpiävät tuvat. Ja "tuohikaudella" näyttävät täällä vielä elävän. Miltei kaikissa huoneissa, talonpojan asuinrakennuksesta mökkiläisen tölöihin asti, on tuohikatot, maloilla peitetyt. — Ja kasket ne savuavat kaikkialla. Korkealta vaaralta kun ympärilleen maailman avaruutta katselee, niin kaikkialta näkee kaskisavuja kohoavan, joka vaaran vierteeltä, joka ahon laiteesta, joka kummun kupeesta. Tuolta tuikuttaa pikkuisena patsaana, tuolta keveänä pilvenä kohoaa, tuolta paksuina tönkkinä pöllähtelee. Ja savu autereeseen yhtyneenä peittää väreilevänä harsona siintävät salot...

Kaavilla.

Vasta Kaavilla ensimmäisen asuttavan talokkaan savupirtin tapaan. Kulkiessani Viitaniemen kylästä Hirvisaaren ja Kellolahden kylien kautta Nilsiänsä Rupsaan menen Heikki Makkosen vanhaan taloon Kellolahdessa Vaotjärven rannalla ja huomaan, että siinä molempien tupien uunit sisään haijuttelevat. Siinä jonkun aikaa viivähdän pirttiä katsellen ja vanhan ukon kanssa tarinoiden vanhoista asioista, ja vanha ämmä ärahtelee ja murahtelee, kun ukko muka turhia siinä löpisee, jotta paikkaisi vain nyt niitä kenkirajojansa. Mutta kun pois lähtiessäni annan ukolle muutaman rahapennin, soittaa eukko toista huilua.

Rupsassa nuuskin m.m. pari saunaa, joissa uunin suu on perään päin, ja toisessa lauteet peräseinällä.

Kaavilla muuten huomaan vielä elettävän turvekattojen aikakaudella. Ladoissa ja läävissä, riihissä ja korsuissa, aitoissa ja luhtirakennuksissakin, puhumattakaan mökkilöistä, näkee hyvin useasti turpeilla peitetyn tuohikaton. Sanoipa muuan talonisäntä laittavansa asuinrakennukseensaakin turvekaton, kun entinen katto tulee kelpaamattomaksi. Se on kestävin katto se, arveli.

Viitaniemen kylän Siitinjoessa katsastan pienen härkinmyllyn. Siinä härkin l. tukki pystyssä, sen alapäässä siivet, joihin puskiens vesi härkintä pyörittää. Härkkimen yläpää on suorastaan myllynkiveen kiinnitetty.

Säyneisten kylillä Säyneistenjärven rannalla Juosolan, Rantalan, Simolan taloissa sekä ukko Antti Parviaisen mökillä pakinoimassa. Parviaisen ukko on vähän kuin tietäjä ja myrrysmies. Säilyttelee ukontaltoa, "uhrikiveä" l. "ukonkynttä", joka muinoin oli löytynyt "kesyenkannolta" (= ukkosen särkemän puun kanto). Ja mahtava voima kuuluu kivessä olevan. Kun hevonen t.m. eläin on ammuksissa tai ähkyssä ja sillä painelee "ristikakkosia" (= kahdesti ristiin), niin paranee. Samoin voidaan parantaa sillä ihmisistä tyrät.

Juosolan sanovat olevan kylän ensimmäisen talon. Paikkakunnalla oli ollut tervahauta ja sen luona maja. Siinä olivat vastatulleet ensin asuneet.

Kauniita ovat Vuotjärven rannat, vaikka niitä, etupäässä vain rakennuksia töllistellessäni, en aina kaikiste ehtinyt oikein huomaamaan. Muistanpa kun Kellolahden pohjukasta, tienmutkasta, puiden välistä tarkistelin järvenselälle, joka päivän laskussa loimusi ja loisti niin tuhannen tulipunaisena, ja siinä viheriät saaret iltaruskossa peilasivat niin kauniisti, muistanpa, että johtui mieleeni entisen ukon sanat: "voi yhdeksänkymmentä, niin on kun alttarintaulu!"

Rautavaaralla.

Säyneisistä saavun Alaluostan kautta Hankamäkeen Rautavaaralla. Tie kulkee karua kangasta myöten, joka muutamassa kohdassa on huiman metsäpallon temmellyskenttänä ollut. Sateisessa säässä kiertelen Hankamäen taloissa, sateen raossa aina pistäyn talosta toiseen. Tapaan muutamia savupirttejä.

Muutan sitten majaa kirkolle päin Korpimäen Toivolaan, josta jalkaisin Salon kylille peninkulman päähän saloille Lampomäkeen, Katajamäkeen ja Hautamäkeen. Hiljakkoin tehty tie vie aina Katajamäkeen asti, siitä taas karjalainen kapulasilta-tie kiertele Hautamäkeen Hautajärven rannalla. Siellä taas elelee vanhan kansan mies, 83-vuotias Paavo Lievonen. Tulee juuri saunasta jauhamasta, pölyisenä jauhovakkanen käsivarrella. Puolisokea on ukko ja huonokuuloinen. Mutta parhaillaan eläessään on hän miesten mies ollut. Onpa karhujakin kaatanut yhden jos toisenkin. Kerrankin oli yksin kangella kontion nuijannut. Kontion käydessä päälle olivat toiset vilettäneet pakoon, mutta Paavo senkun silpasi kangen ja sillä kontiota kalloon kamahutti niin, että siihen kellistyi. Toisen kerran taas oli joutunut niin koville, että karhu oli Paavon pään saanut suuhunsa. Mutta olipahan ukko ennättänyt ääntää, jot "eläpähän syökkää miestä!" niin oli karhu heittänyt. — On talossa myös loisukko, tuohitöiden tekijä. Kopsia, kontteja, virsuja, löttösiä, loapottia on hänellä aitassa valmiina. — Tuohijalkineita vielä käytetään ainakin viertotöissä. Tuohivasuja, tuohikopsia ja koppolia y.m. tuohiesineitä näkee joka talossa.

Illalla Toivolan miesten kanssa juhannussaunassa. Saunamatka ei Karjalassa ole pitkä. Vanhoissa taloissa on sauna aivan pihan vierellä, joskus nurkitusten tuvan kanssa. Saunakota on useasti navetan puolisessa päässä rakennusta ja samalla navettakotana. Uudemmissa taloissa on sauna etempänä.

Rautavaaran kirkonkylä on vähäpätöinen. Muutamia taloja, joitakuuta mökkejä, kansakoulu ja pari kauppiasta, siinä kaikki.

Kirkolta lähdän juhannuspäivänä pohjoiseen päin Sotkamon rajoja kohden. Pääsen ajettua tietä myöten Raiskioon asti, mutta siihen tie töpsähtääkin. Aikoessani eteenpäin salolle, puolen peninkulman päähän Mustaanmäkeen saan lähteä tietöntä taivalta tekemään. Huononpuoleinen polku vie läheiselle suolle, kulettaa siitä yli lahonneita pitkoksia myöten, heittää kankaalle, jossa suuri kelohonka on merkinä, mistä on toiselle polulle poikettava. Sujahtaa taas metsästä suolle, suurelle, puuttomalle, vetiselle suolle, jolla siellä täällä heinäpieleksien pohjia, sorkka-aitoja, sitten sukeltaa synkkään korpeen, kuljettelee ja pyörittelee siellä sinne ja tänne kaatuneiden puiden runkojen ylitse ja alitse poikki toisten polkujen. Pujahuttaa viimein aukealle aholle ja siitä lehdon läpi riihen luokse, josta ruispellon pientaritse, aitan ympäritse pyörähyttää vanhannäköisen talon pihalle. Kuulen talonväeltä tulleenikin Poikoinmäkeen, noin 2-3 km syrjään Mustastamäestä. Samahan tuo, talo kun talo, katsellaanpa tätäkin! Ja löydänkin paperille pantavaa.

Päivän kuluessa käväisen Mustassamäessäkin, jossa hupaisen, vanhan isännän Lassi Savolaisen kanssa pian tarinat syntyvät. Tarjoaapa vieraalle kahvia ja syötävääkin — kahvit kyllä monessa muussakin paikassa tarjottiin. Talo on siisti ja hauskanäköinen. Lattialle levitetty lehdet antavat miellyttävän hajun raittiiseen savupirtin ilmaan...

Seuraavana päivänä käyn Poikoinmäen naapurimökissä Simo Kainulaisen puheilla. Pienoinen puhelias vanha ukko asuu tyttärensä kanssa pienessä savupirtissä metsässä, Nilsiä rajoilla. Kertoo ukki ennen paremmassakin mökissä asuneensa, eläneensä rikkaan, kuulun Heikinmäen isäntänä, mutta

hullutelleensa niin, että talon menetti ja joutui lopulta tähän ahertelemaan. — Vanhan ajan kaskenpoltosta juttelee Simo, että ei sitä ennen sellaisia lepiköitä poltettu kuin nyt, mentiin suureen metsään, vankkaan petäjikköön, pienemmät puut lyötiin maahan, mutta isot petäjät pykällettiin, jotta jäivät patviksi. Isoja koivuja myös heitettiin patvina kuivamaan. Kevättalvella kaadettiin kaski ja vasta toisena kesänä poltettiin ja kolmantena kesänä revittiin ja kylvettiin.

Jos Heikinmäki oli ennen ollut mokoma talo, niin mointa mokomampi oli sitäkin ennen ollut kuuluisan sissipäällikön Tiaisen talo Tiilikanjärven rannalla Sotkamon rajalla. Olipa silloin sodanaikana talossa kerran elätetty 30 sotamiestä pyhänseutu, ja vielä oli talossa ollut ruokaa evästä 30 miestä maanantaiaamuna rovioon (= kaskimaata rovitsemaan). Sotkamon sydämessä oli talolla ollut laajat niittymaot. Nyt ei Tiaisten talosta Tiilikan rannalla ole enään kuin sijat jälellä. Paikkaa kutsutaan Tiilikanautioksi.

Rautavaaran kirkolta Saarimäkeen ja siitä Nurmeksen Savikylään. Matka kirkonkylän ja Saarimäen välillä yksitoikkoista karua kangasta ja suota ja suoniittyjä. Mutta Saarimäestä alkaen kohoaa maa korkeiksi vaaroiksi, jopa paikoin käy jylhäksi louhikkoiseksi vuoristoksi. Enpä ole ennen moista seutua rataspeleillä ajanut. Tie kiertele ja mutkistelee kukkulain rinteillä ja kupeilla, nousee jyrkännettä ylös, syöksyy toista alas, kulkee väliin louhikkoisen kallion lakea. Enkä semmoista vauhtia toista kertaa koko matkalla ajanut, en paremmallakaan hevosella. Isäntä itse oli kyytimiehenä — vaikka muuten oli tavallista, että matka silloin joutui huonoimmin kun isäntä oli kyytipoikana —, ja hurjaksi ajajaksi tunnettu. Laukkaa hän lasi sekä myötä- että vastamäet. Vastamäkeä lähetessä jo etäältä pani laukan käyntiin ja sitä kyytiä painatti päälle asti. Se menee sitten niin helposti, kun ottaa vauhtia, selitti isäntä. Ei kahtakaan tuntia viivytty tuolla 22 kilometrisellä, mitä pahimmalla taipaleella.

Nurmeksessa, Valtimossa, Sotkamossa.

Nurmeksen Savikylä on iso varakkaannäköinen kylä, talot kahden puolen mutkittelemaa tietä. Isompi, mahtavampi, kerrassaan varakkaan Pohjanmaan jokilaaksokylää muistuttava on Kurkunpään kylä Nurmeksesta Sotkamoon vievän tien varrella. Kylän keskellä on pieni Karhunpään järvi ja sen lävitse Pieliseen laskeva joki, ympärillä hyvin viljellyt pellot. Talot ovat melkein järjestään uudenaikaisia, hyvästi rakennettuja. Seutua katsellessa ei uskoisi köyhässä karussa Pohjois-Karjalassa olevansaakaan.

Haapakylässä viivähdän hetkisen Välijoen savupirtissä. Uunissa on vasta ollut tuli, jonka takia pirtissä on raitis, miellyttävä ilma. Itse pirtin vanhanaikainen sisustuskin on huvittava, penkkeineen, pöytineen, seinäkoppolineen ja ennen kaikkia monine orsineen. Siinä patalaudat, haahlorret, päreorret, tupakkaorret, heinäkuivuorret, ainespuiden kuivuorret ja lankaorret. Ja talon puhelias emäntä on valmis kertomaan ja selittelemään, mitä pyydetään. Viepä vielä katsomaan uutta, komeahkoa vesikatossa olevaa asuinrakennuksen teelmästä pihamaalla. Sanoo siihen tulevan oikein paneelikatot ja rossisillat.

Varakasta, hyvinvoipaa, hyvin asuttua on Valtimon Haapakyläkin. Mutta siitä matkatessa Sotkamoa kohden, lähetessä Maanselkää, vedenjakajaa käy maa karummaksi, harvaanasutuksi, köyhähköksi. 28 km:n matkalla Punkarin majatalosta Saviahoon Sotkamossa ei suuria kyliä sivuuteta, yksinäisiä, vähäpätöisiä, vanhanaikaisia taloja vain, joiden asukkaat siellä salon sydämessä hiljakseen omia aikojaan elelevät. Ja Saviahosta Juurikkalahteen Kiantojärven rannalla, 16 km:n matka on soita, kankaita, jylhiä kallioita. Pari pientä mökkiä ja muuan talo koko matkalla. Juurikkalahdesta eteenpäin on maa jo asutumpaa, Vuokatin lähistöllä näkee jo vankkojakin taloja.

Tervaa ne Sotkamon ukot vieläkin polttelevat. Pari tervahautaa tapaan tien varrella. Toista Hongikon talon luona, Juurikkalahden seutuvilla, paraillaan ladotaan, toinen Vuokatin juurella viimeisiään kytee. Mutta eivät ole enää suuria ne tänäaikaaiset tervahaudat. Noin 20 syltä niihin tervaksia ladotaan. Ennen ne kuuluivat yhteen hautaan kasanneen 60-70:kin syltä. Eivätkä ne enää kuulu viitsivän tervojaan itse Ouluun asti soutaa, joko Kajaniin myyvät tai vievät Vaalaan, ja sieltä eri miehet Ouluun soutavat. Järvillä, missä pikku höyryt liikkuvat, kuten Nuasselällä, kiinnittävät pitkän tervaveneensä laivaan ja siinä huoletta huristavat, että vaahto kokassa kohisee.

Sotkamosta jälleen Valtimon ja Karhunpään kautta Nurmekseen ja taas toista tietä pohjoista kohden Mujejärven kylään Kuhmon rajoilla. Huomaan taikamaille joutuneeni ja karhumiesten maahan. Majatalon isäntä, 60-vuotias vankka mies, Pekka Pulkkinen on aikoinaan karhuja kellistellyt, on ollut kahdentoista karhun tapossa, onpa jonkun yksinäänkin nutistanut. Muutaman karhun sanoi kirveellä tappaneensa. Pesänsuun yläpuolelle vaan oli kirves kädessä käynyt vahtimaan, ja kun kontio rupesi pesästä ulos työntymään, niin siihen oli otsaan kirveellä täyttä terää pudottanut. Ja siihen se jäi karhu, kellistyi. Pekan isä oli myös ollut mainio karhumies ja lisäksi tietäjä ja isänsä oli ollut vielä mainiampi. Jos se oli tahtonut nostaa karhun jonkun päälle, "niin tot karhu häytytti, vaik uunil". Eikä ne vanhat

miehet karhua säikkyneet, niillä näet oli ollut "karhunsyöntä" pienessä viinapullossa. Sitä ryypättiin ja sillä vaatteita siveltiin, kun kontion kimppuun käytiin. Eikä karhu silloin purrut. Jos se kuitenkin oli päälle yllätelty, olivat sanoneet: "yhet maat, eri evvää, elä evvälläsi!" Ja kun heillä oli ollut pyssy pilauksissa, niin herhiläisiä olivat kivellä polttaneet ja siitä kypeniä panneet ruutiin. Sitten oli pyssy taas kyllä sattunut. — —

Sattuupa talossa majoilemaan 87-vuotias, sokea kulkurieukko, Auno Ohtonen. Saan hänet pakinoilleni. Hän muistelee, jotta

"vanha Väinämöinen veisti vuorella venettä, kalliolla kalkutteli, jonka kirves ei (kiveen) käynyt, kallioon ei kalkuttanut."

sekä

"voi sinua, rauta, raukkojasi, miksis veistit veikkojasi! Kunsas maitona makaisit, nuoren neitosen nisissä, kasvattimen kainalossa."

Sitten hän laulelee lapsenvirttä:

"aa-aa allinpoika, missä sulla pesä? Lahokannon kainalossa, joss' on pieni vesa."

ja:

"Kuku käki, laula lintu, pajata palokärki!"

Vieläpä hän liruttelee:

"Kesällä rannan ruhostossa lauleli sorsanpoika. Nätin likan mieltä myöten minäkin olla koitan."

Taikoja ja loitsujakin eukko muistaa ja niitä sanelee. Esim:

"Tule löylyhyn jumala, isä ilman lämpimähän, tekemähän terveyttä, rauhoo rakentamaan!"

Joukkoon lurittaa eukko aina tuon tuostakin vanhaa virsikirjaa ja siioninvirsiä ja ihmettelee, että niissä on niin kaunista sanaa.

Seuraavana päivänä pistäyn Mujejärven Pulkkilassa, lähes peninkulman päässä salolla, soiden, vaarojen, lampien takana, kauniin Mujejärven rannalla. Karhumiehen talo sekin. Aitassa tikulla seinärakoon oven päälle pistettynä näen karhun kulkkutorvea, karhunsydäntä, karhunemättiä, karhunsappea, ja lautasella karhunhampaita, karhun kämmenen ja munat. Ja karhunrasvoja on sekä lautasella että seinätikuissa. Karhun pääkallo löytyy porstuanylisiltä. Mutta karhun suupantaa, joka talossa myös kuuluu olevan, ei vain löydy. Ja kaikki ne ovat varsin tarpeellisia. Kulkkutorven läpi laskettu vesi vapahtaa umpitaudista, ja sama voima on emättimen läpi luritetulla vedellä. Karhunsydämellä parannetaan ammuksista ja sappea seketetaan viinaan useiden tautien lääkkeheksi, hammas parantaa hammastaudista ja munilla painellaan paiseita. Karhunkämmenellä tervaan kastettuna sivellään hevosta keväällä, ennen metsään laskemista, että hevonen karhulta säästyisi. Karhunkämmenessä on alapuolella mesikämmen. Se on mainion makeaa. Niinpä sanotaan, että makeimmalta maistuvat

"matikan maksa ja petrankieli,
hirven turpa ja karhunkämmen".

Karhun pääkallo taas on tarpeellinen, jos on luonto "pantu pinohon". Silloin kallon läpi valetaan vettä ja sanellaan:

"yhöksän orihin suonet, karhun suonet kymmenennet, peät' on pystys pitämäs, selkäsuonta seisottamas."

Kun sitten vettä juodaan, kyllä luonto nousee. Karhun suupantaa on kylväjä tarvinnut. Se on kylvettäessä ollut kylvövakassa, ja sen lävitse — panta on renkaaksi venytetty — on aina jyväkourallinen kahmaistu. Löytyypä talosta vielä pitkän etsimisen jälkeen, maituhuoneen penkin alta vanhan isäntävainajan tujassu, tuohinen taikapönttö. Siellä jos jotakin voimaesinettä: kuivattua kärppää, kärmeennahkaa, ampiaissuoloja, kuivattua päästäistä, käärmeen kärjäkiveä ... jotka kaikki ovat tarpeellisia olleet.

Talo on vanhannäköinen ja vanhimpia paikkakunnalla. Salon sydämessä on se yksinään, sievällä viheriällä nurmella järven rannalla. Mujejärven Pulkkila, Kujangin Pääkkölä, Vepsänniemi ja Katerman Piirola Kuhmossa sanotaan olevan seudun vanhimmat talot.

Illan suussa käväisen Kujangin kulmillakin, Pääkkölässä ja muissa taloissa. Vanhaa perua tuntuvat talot olevan.

Suuret ovat salomaat, suuret, jylhät ja synkät näillä Mujejärven seutuilla. Metsämiesten mielimaita. Siellä vielä "niuhoineen" lintuja, jäniksiä ja ilveksiä ahdistelevat sekä "väljillään" kontioita paukuttelevat. Ja salapolttajain valittuja seutuja kuuluvat myös olevan. Monasti siellä synkän korven salaperäisessä helmassa, mustan tuuhean kuusen alla "patakukko" juosta lirittää. —

Kuhmon tietä liikkeessa sattuu useasti tapaamaan tervakuorman Nurmesta kohden yrittelemässä, Kuhmon miehiä ovat, tervojaan kauppalaan vievät, jauhoja tuovat palatessaan.

Mujejärveltä palaan Nurmekseen ja siitä "Tapio"-laivalla Lieksaan. Pielisjärven suureen kirkonkylään.

Lieksassa ja rajan takana.

Lieksasta teen pisimmän jalkamatkani. Lähdän samoilemaan rajakylä ja samalla poikkean rajan taaksekin. Pankakosken tehtaan rantatietä astelen mahtavalle Pankakoskelle. Todellakin huima koski. Valkeana vaahtona kiehuen, kohisten syöksyy vesi putousta alas ja yhtenä mylläkkänä keikkuen ja hyppien, kierien ja villisti toisiaan pukkien kiitävät tukit mukana. On siitä toinenkin tukki vilistänyt ja vilistää vastakin. Toistakymmentä lauttaa ovat tänä kesänä siitä jo laskeneet, ja sama verta on vielä tulossa. Ja tuhansia tukkeja joka lautassa! Etäisiltäkin saloilta, aina kaukaisilta Venäjän Karjalan sydänmailta ovat monet tukit matkaan lähteneet.

Soudatan Pankajärven yli ja saavun, kuten ennen muinoin näillä main liikkeessani, Kalliolahteen järven itärannalla. Eipä ole Kalliolahden torppa enää semmoinen röttelö kuin ennen. Uudet on siinä eläjät ja uudessa kunnossa asunto. — Kalliolahdessa on joukko savotoilta kotiin palaavia tukkimiehiä sekä Lentieran Kiponkylän ukko eukkoineen. Viimemainitut tulevat Lieksasta tavaranhausta. Hevosella aikovat raahata tavaransa Ruunaan kylään ja siitä soutamalla Lieksanjokea myöten kotiinsa. On siinäkin matkaa: huonot, vaivoin kärryillä ajettavat tiet ja vastaiset virrat. Mutta Petrun praasniekka on tulossa ja piiraita, sultshinoita, tsoajuja tarvis. Kehoittavat lähtemään mukaansa, mutta enpä voi vielä lähteä, vaikka mielikin olisi. Hauskahan olisi Lieksanjokea soudella, kulkea salolaisten seurassa halki sankkojen, koskemattomien synkkien korpien, kaukana piilossa maailman melulta.

Tukkilaisten seurassa matkaan Naaravirralle ja Ruunaan kylään. Viisin kuusin miehin painellaan salotietä. Verkkaan kuluu matka, kaskuten, tarinoiden taipaleet katkaistaan, väliin tupakoimaankin istahdetaan. Ruunaan Hompassa eroan tovereistani ja käyn eri tietä Reittulaan. samaan hauskaan taloon, jossa ennenkin olin hetkisen levähtänyt, ja hupainen siinä nytkin oli yön seutu oleskella. Reittulasta metsämökkilöiden kautta — Hilosen mökin luona näen harjakodan — Änisenvaaraan ja takaisin Naaravirran mökille. Saan soutajan ja seitsemisen kilometriä soudetaan virtaa myöten Siikavaaran alle. Leveäksi, ruohorantaiseksi salojärveksi on Naaravirta tällä kohdalla paisunut. Keskellä järveä on matalarantainen, metsäinen saari. Rannalla seipäiden ja männynrungon varassa verkkokiermi, etempänä kuivalla maalla, männikössä matala kolmeseinäinen maja. Siinä kalamiehet suojaa pitävät sekä heinämiehet. Majan edessä on tulisija, siinä kekäleitä ja muita nuotion jätteitä.

Siikavaara on korkea vaara. Jyrkkään laskeutuu se kahdelle kupeelleen, Naaravirran puolelle ja vastaiselle Pahanvaaran puolelle, josta sen syvä laakso eroittaa. Ympärillä vaaroja, taloja siellä täällä vaarojen laella. Siikavaaralla on pari Oinosten taloa. — Siikavaarasta Hattuvaaran useampitaloiseen kylään, jossa pyhän seudun Ikosen talossa elelen ja saan talon ukolta tietoja sekä kylässä asuvalta Kiihtelyksen mieheltä, "Timperi-Jussilta". Hattuvaarasta painun yhä syvemmille sydänmaille, vaara vaaralta, suo suolta, korpi korvelta etemmäksi ja etemmäksi idän alle.

Lehmivaaraan loppuu kirkolta Sikovaaran kautta kulkeva kärrytie, ja siitä vain huonot metsätiet rajakyläin saattelevat. Lehmivaarasta yritän Varpavaaraan, mutta menenkin harhaan ja joudun jylhän Uramovaaran mökille. Mökissä ei ketään kotosalla, koira vain ärhentelee niin vietävästi. Ei muuta neuvona kun ilman ohjausta lähteä metsäpolkuja koettelemaan. Antaun yhdelle, paraimmalle: se koreasti hetkisen kulettelee, mutta viimein häipyy metsään. Käännyn takaisin ja yritän toista: se vie vetelään suohon ja uhkaa sinne upottaa. Taas takaisin ja kolmatta koettamaan: se käy kamalaan korpeen, jossa sen tuhannesti kiertelee ja sokkeloi ja viimein pahanpäiväisiksi haaroiksi hajoaa. Ei muuta kun kompassi käteen ja nokka ilmaa halkasemaan, ja niin metsiä, soita harhailtuani pääsen viimein Paakkosenvaaraan pienen Varpajärven rannalla, jossa pari mökkiä. Mutta taas sama peli: ovet lukossa, kotona ei hengensielua, ei edes ärhentelevää koiraakaan. Järven takana näen talon. Astun metsän läpi rantaan, rannassa pari lauttaa, "koplukkaa". Niillä istuinpölkky ja 2 haarapäistä patsasta airoilla soutamista varten. Mitäs muuta, kun toinen lautta lainehille ja melastelemaan järven yli toiselle

rannalle. Taloon päästyäni kuulen, että olen tullut Varpavaaraan. Sieltä sitten rupean Kitsiä kohti käymään, ja sinne vievä metsätie on hyvänpäiväinen, onpa joskus kärryilläkin sitä koeteltu sekä reellä silloin tällöin. Kitsi on yksinäinen talo aholla kahden pienen järven, Kitsijärven ja Palkinjärven välissä. Palkinjärven rannalla sanovat ennen olleen venäläisen kirkon sekä Kalmosaareissa kalmismaan.

Kitsistä Louhivaaraan, n. 7-8 km on matka rääsyistä rämäkkää, suota ja korpea, loppumatkalla vähän lehtoista ahoakin. Taaskin yritän käydä harhaan, sotkeun suolle, siitä häivyn sinne tänne risteileville talviteille kolkkoon korpeen. Mutta jouduttaudun ajoissa takaisin ja yritän toista polkua, joka viekin oikeaan. Pari taloa on Louhivaarassakin. Toisessa ikihongista salvottu asumaton savupirtti, taas niitä vanhan kansan pirttejä. Korkeutta siinä entiseen tapaan, samoin leveyttä. Penkit ja muutamat siltapalkit puoli metriä leveät. Uuni tavattoman suuri. Ja kurkihirret, oikein hattunsa pudottaen niitä ihmetellen katselee! Julmia, pyöreitä jumikoita, tyvestä lähes puoli metriä läpimitaten. On niiden kannattaman katon alla ollut turvallinen oleskella. Semmoinen se pitäisi vieläkin vankan suomalaisen talonpojan pirtti olla. "Paneilikatot" ja paperoidut seinät tuntuvat saloillamme niin vierailta "kummennoksilta".

Louhivaarasta vielä viimeinen taival viimeiseen rajataloon, metsänvartijan asuntoon Sirkkavaaraan, jonne yöksi joudun.

Aamu, heinäkuun 9:s, on kirkas, taivas pilvetön. Äärettömät on salot, suunnattomat metsät Sirkkavaaran ympärillä. Sieltä täältä lammet loistelevat, kimaltelevat aamuissa paisteessa. Etäällä idässä sulautuu siintävä metsä taivaan sineen. Mitähän siellä, aamuauringon alla, jossa lauluista heimmomme elelee? Ehkä siellä minäkin jotakin löytäisin: salolaisen metsimajan tai salaisen piilopirtin tai salosaunan...

Läheisestä Inarin talosta otan saattomiehen ensimmäiseen rajantakaiseen kylään, Lentieraan. Enpä uskalla yksin tuolle 20-virstaiseksi sanotulle salomatkalke lähteä, ja turmiokseni olisin sen tehnytkin. Totisesti en olisi osannutkaan perille! Kunnoton on polku, elikkä "roppa", kuten rajalainen sanoo. Milloin se suohon sotkeutuu, milloin kanervikkoon katoaa, milloin korpeen häipyä... Pari virstaa on Inarista rajalle. Leveä, metsään hakattu kuja, joka näyttää ulottuvan loppumattomiin. Tämäkö nyt on se Suomen ja Venäjän raja, se punainen viiva, jota ennen pikku poikina karttakepillä söhiköitiin! Punainen se ei ole, mutta muuten näyttää selvältä ja varmalta. Umpeen saisi kasvaa ainakin näillä seuduilla, ja siirtyä vähäisen tuonemmaksi...

Ja tämä nyt sitten on sitä salojen saloa, korprien korpea, sydänmaiden sydänmaata. Saat astua ... astua ... astua painattaa aina vain, sotkea suota, kapsuttaa kangasta, pujotella puiden alatse, hypähdellä runkojen ylitse, vaellella vaarojen vieriä, ja loppua ei näytä tulevan. Milloin käy salo kolkoksi korveksi, milloin suruiseksi suoksi, milloin valtaviksi vaaroiksi, milloin kumisevaksi kankaaksi, milloin jäkäläpeitteiseksi kallioksi... Silloin tällöin välkähtää korven kainalosta metsälammen musta pinta. Olisipa laatia sen rannalle kuusen alle pikkuruinen piilopirtti ja siinä ikänsä elellä salon lapsena, korprien kuleksijana — kontion naapurina... Sillä mitäpä siellä maailman melussa...

Jo viimein Lentieranjärvi kankaan alta vilkahtaa. Saavumme lentieralaisten metsäniityille järven rannalle. Mutta saammepa vielä kotvasen tallustaa metsäisiä hiekkaharjanteita, ennenkun pääsemme ehätyspaikalle. Teemme tulen, sammalilla peitämme, että oikein savuaisi, ja silloin tällöin huutaa hoilautamme. Vastaisella rannalla 2-3-virstaisen selän takana näkyvät kylän harmaat talot ja kalmistokuusikko. Toista tuntia saamme savuutella ja kaljahdella. ennenkun kylässä huomaavat ja hakemaan tulevat.

10-11 taloa on Lentierassa. 3-4 taloa on kalmismaan lähellä, tien varrella, pääty tielle käsin, sitten vähän matkan päässä "jamshikka" Arhippaisen talo tien suunnassa ja taas vähän matkan päässä, järven poukaman mukaan mutkistuvan tien varrella kylän muut talot, kirkko ja pappila. Järven puolella sijaitsevat talot ovat pääty tielle päin, mutta kylän puolen talot ovat kääntäneet pirtin pääsemän kylään ja karjakartanon päädyn tielle. Saunat ja kala-aitat, ja nuottikodat ovat järven rannalla, riidet ja muut aitat ylempänä. Tavallisia novgorodilaistaloja ovat melkein järjestään, pari "suomalais"-mallista joukossa.

Kalmismaalla ikivanhat naavaiset kuuset kohisevat ja humisevat satavuotiaat hongat. Koko kalmisto on kuin kappale villintä, ihmiskäden koskematonta sydänmaan luontoa: kuusia piipottavine kuivalatvoineen, puolilahoja kuivia kelohonkia, toisiaan vasten kaatuneita, vihloen kihnuttelevia puita, maassa loikovia, ikäänkuin apua anoen oksiaan kurottelevia runkoja, julmia piikkejään taivasta kohti ojentavia taittuneiden puiden kantoja, katkenneita oksia siellä, toisia täällä... Maassa makaavat, harmajat omituiset hautapatsaat, joko vanhuuttaan vaipuneet tai sortuneen puun musertamat, lisäävät salaperäisyyden tunnelmaa samoinkuin vanha harmaa, kallellinen tsassovnakin metsikön reunassa. Lahonnut, sammaltunut aita, joka kalmistoa ympäröi, ei suinkaan sitä vähennä. Tässä minäkin tahtoisin korkeuden herraa kumartaa, tässä koristelemattomassa ympäristössä, tuossa yksinkertaisessa harmaassa huoneessa. Täällä uskon hänen lähinnä olevan. Mutta tuolta, koreasta kultakupolisesta

temppeleistä, mikä kylän yli ylpeänä loistelee, on hän varmaankin hyvin kaukana. Vaan eipä kelpaa enää vanha tsassovna eikä vanha kalmisto nykykansalle. Uudet on hankittu.

Kalmiston vieressä on köyhän Makarovin savupirtti.

Lentierassa vielä häitä vietettäessä vanhoja lauluja lauletaan sekä lasta vitmissä heiluteltaessa liekkuvirsiä lallatetaan, vielä tarpeen tullessa jylhät loitsutkin luetaan. Arhippaisen 40-vuotias emäntä osaa häälauluja, osaa liekkuvirsiä, ehkäpä loitsujakin. Saan hänet laulamaan. Niinpä sanoo hän sulholle laulettavan, kun hän saunassa peseytyy lähteäkseen morsianta noutamaan:

"Pinossas on pienet hallot, pilko puikot puhtahaiset, lämmitä o kyynelkyly, saussuta simainje sauna, loai simaista poruu, simote poijan päätä pessä!"

Ja kun sulhasväki tulee, lauletaan morsiustalossa:

"Mi tuo väki tulou, Saksan salmilta syviltä, Vienan vallilta vesiltä? Vävyyn tuo väki tulou. Mistä tunnet vävyn väeksi? Tunnus puista, tunnus maista, tunnus virpi vierahista. Vävyyn on soapka samsattainje, puhki pilvien puhuja, läpi metsjän läikyttäjä. Ei vävy tupahan sovi, ilman orren ottamatta, sivuseinän siirtämättä, peräseinän päästämättä."

Kun morsian kodistaan lähtee, lauletaan:

"Lenti kokko koillisesta, satasulka Saksanmaalta, liitelihe loatelihe, liiti linnan lauan peähä, otti parvesta parahan, tukkapäistä turpiamman, kassapäistä kaunehimman, höyhenpäistä helövimmän, läksi ullos utuna, pellolle pihvoja myöten."

Virstan, parin päässä kylästä, saman järven rannalla, on Kipon kylä. Saman suuruiseksi Lentieran kanssa sitä sanovat.

Lentierasta ajan 32-virstaisen taipaleen Kiimaanvaaraan. Tie kulkee pienen Luovutsaaren kylän sivutse, joka on kauniilla paikalla järven rannalla. Kartassa on kylän nimenä Lentosaari. Syrjään jää tiestä Suuloansaari, Suuloanjärven rannalla — kartassa Sulojärvi, Kiimaanvaarassa on kaksi kylää, Ylävaara ja Alavaara, joista jälkimäinen kylä on isompi.

Aijon Kiimaanvaarasta kulkea yhtä kyytiä Repolaan, mutta kun pistäydyn vanhan tutun, loitsija-akan Malanje Seppäsen taloon, syntyy siellä pitkät pakinat, ja juttua riittää niin, että lähtö jää aamuun. Kun kerron, että hän kerran jo ennen minulle virsiä lauloi, loitsuja lateli, muistaa hän sen vielä ja tuttuna kohtelee. Ja valmis on taas tietojaan latelemaan. Laulaa hän raudansynnyn, laulaa tulensynnyn. sanelee käärmeen synnyn, heposen synnyn, veren sulkusanat, pakkasen sanat, tulen vihat, kontion sanat, löylyn sanat ja joukon muita loitsuja ja taikoja, Sitten hän vielä laulaa Anni-tytöstä Aino-neidosta, joka

"läksi lutia metshästä, vassan päitä varvikosta, taitto vassan toatollee, toisen taitto moamollee, kohta kolmatta rupesi, iivanal vellellee. Mies mereltä näytteli, oallolla vienteli. Kasva neiti miussa, elä muissa nuorisoissa! Anni itkien kotihin."

Taikka päätty laulamaan Maariasta, koriasta neidistä, joka

"viikon istu ison koissa, viijet vitjat kulutti, kuuset vyölliset poikki saatto. Mariainen mäellä kirku: tule, neiti, poimimaha, tinarinta riipimähä! Koppoi koisan koprahaa, siitä pani huulillee, siitä, vatsahaa valutti. Siitä tyyty, siitä täyty lihavaksi liitelihe."

Laulaapa hän pitkän virren Päivölän pidoista, joihin Lemminkäinen kutsumattomana vieraana menee ja ryhtyy laulukilpailuun Saarelaisen kanssa ja voittaa hänet.

— A, himottah silma kuulla pajuloi? kysyy Malanje lopuksi.

— No annas kuulua!

Ja Malanje pajattaa:

"Olonetskoi burlakkoi, gorodenkoi kauhtanoi, klinja bieloi, kauhtan sieroi, njevidali dai njeslihkali."

Kahdeksissakymmenissä on Malanje jo, silmäpuoli eukkorupelo, mutta muuten terve, puhelias ja hilpeäluontoinen. Toatto oli ollut mainio seppä ja suuri loitsija. 12-vuotisena oli toatto lähtenyt Suomesta Kiannalta Venähen maalle ja joutunut lopulta Kiimaanvaaraan asumaan. Yksin oli Malanje vanhemmistaan jäänyt, yksin kauvan talossaan elelyt. Oli sitten ottanut kasvattipojan, joka nyt eukkonsa ja yhden lapsensa kanssa talossa eleli, taloa hoiteli.

Aamulla ennen viittä jo nousen, sivallan laukun selkään ja lähden Repolan tielle. Tuumin yhtäpäätä

mennäkseni Tuulivaaraan asti, jossa huomenna Petraa praasniekoidaan, kuten Lentierassakin. Ihana on ilma, keveästi nousee jalka, ja tie käy pitkin Lieksanjärven rantaa.

Ja salolla tien vieressä, humisevien honkien suojassa Lieksärven rannalla on pienoinen matalainen metsäsauna. Suurista pyöreistä hongan keloista on se salvettu. Pieni, ryömittävä oviaukko on muutamassa nurkassa. Kurkistan sisään: ovipielessä kiuvas, peräseinässä pieni ikkuna, siltana pelkkä maa, sammalilla ja heinillä peitetty. — Kalamiehet kalalla ollessaan viettävät saunassa yönsä, samoin metsämiehet eräretkillään. Yöpyypä joskus siihen matkamieskin. Saunan lämmitessä ollaan ulkona, mutta kun savu ja kitsku on haihtunut, mennään saunaan, pistetään ikkunaan "sammaltype" ja heittäydytään pehmeälle sillalle pitkäksien, ja nautitaan suloisesta lämpimästä sekä "kaskutah i pagistah".

Honkain välistä vilkkuu Lieksanjärven siintävä selkä. Aamuinen autere sen pinnalla auringon valossa väikkyä ja terheniset saaret selällä toinen toisensa takaa pilkottavat. Odotan, että tuolla, jossakin saaren rannalla, salmessa nousisi vedenimpiä vedenkalvoon leikkimään taikka että ruohopartainen Ahti sieltä kohoutuisi. Mutta ei nouse, eivät näyttäy ... minulle, epäuskoiselle.

Onpa tien varrella myös siellä täällä pieniä kolmisenäisiä, viistokattoisia koskuksista seipäiden varaan tehtyjä, metsämajoja. Niiden alla saavat suojaa sateelta ja päivän helteeltä sekä matkalaiset että metsä- ja kalamiehet.

Kiimaanvaarasta Repolaan on 29 virstaa. Pari taloa, n. 10 virstan päässä Repolasta, on matkan varrella. Repolan pogostalla levähdän kolmisen nelisen tuntia ja nautin tunnetun Törhösen vieraanvaraisuutta ja sitten taas taipaleelle. Kolvaasjärvellä, jonne on 14-15 virstaa, olen parin tunnin kuluttua. Passittomana kulkuriepuna joudun siellä venäläisen stanovoin ja karjalaisen urätnekan kynsiin. Ne panevat toimeen perinpohjaisen repputarkastuksen ja löytävätkin varsin vaarallista tavaraa. Ei juuri pommeja, mutta nenäliinoja, lyijykyniä, piirustusvihkoja, muistivihkoja ja muuta semmoista hirveää. Sitten tiedustelevat, olenko talonpojille "kniigoja" antanut ja puhunut "vierusta, maista ja metsistä" y.m. vaarallisista asioista. Arvelevat kai, että tässä nyt on yksi siitä suuresta sotajoukosta, joka sanotaan Suomesta lähetetyn Karjalaa valloittamaan. Aikovat ottaa rattailleen mukaansa, mutta kun näytän viimein heille Aunuksen kuvernöörin antaman suosituskirjeen, niin laskevat laputtamaan. Ja lähdenkin, ja laputan yhtä kyytiä 26 virstaa Koropin ohi Tuulijärven kylään, johon tulen kymmenen paikoissa illalla. Koko matka se olikin! Eipä enään tehnyt mieli juoksentelemaan, varsinkin kun kenkä vielä oli hyökännyt isäntäänsä vastaan ja jalkaan kauhean rakon kihnuttanut.

Tuulijärven kylässä saan sijan varakkaan Maurosen talossa. Onpa siellä muitakin Suomen miehiä praasniekkavieraina. Naapuripitäjästä Lieksasta ovat tulleet katsomaan rajantakaisten veljiensä juhlia. Hyvin näyttävät viihtyvän, ystävinä keskenään pakinoivat.

Seuraava päivä vietetään praasniekkaa. Aamupäivällä, kun on pappi saapunut — on näet ensin käynyt Koropissa — käydään tsassovnassa, joka on kalmiston reunassa järven niemessä, molimassa. Sitten syödään vahva aamiainen, piiraita, sultshinoita, kalakukkoa, rokkaa ja votkaa ryyptätään päälle ja alle. — Eipä aikaakaan, kun käy nuorten miesten joukossa kuiske, jotta jossakin vaaran talossa — neljää vaaralla olevaa taloa sanotaan Tuulivaaraksi, kolmea vaaran juurella, järven rannalla, Tuulijärveksi — aikovat tytöt pitää "bessodaa". Sinne heti kiipeemään nuoret ja vanhat. Siellä "sharmankka" jo soi, ja kohta on erään talon sintossa kisa käymässä. Ja sitähän nyt vanhakin mies mielissään katselee. Tytöt punottavin poskin, pojat hiki hatussa heiluvat, keikkuvat. Huvittavinta on nähdä "moanitus"-kohtausta. Poika ylpeännäköisenä, välinpitämättömänä, lakki kallellaan yksikseen tanssia teikaroi keskisillalla, hypähtelee, heittäy kykkyy. viskaa sääret ristiin, ponnahtaa ylös, painuu taas alas ja lyö jaloillaan siltaan sen tuhannesti. Kädet ovat milloin lanteilla, milloin sivuilla viittilöivät, milloin edessä kiivaasti kehreävät. Mutta tyttö se maanittelevan, viehkeän näköisenä lyhyin kevyin tanssiaskelin liittää sivuttain ympäri siltaa pojan ympärillä. Lähestyypä tanssivaa poikaa ja kurottaa kätensä, jotta muka: tulehan! Mutta poika ei näkevinäänkään, huimemmin vain keikkuu ja teikaroi ja kehreää. Tyttö vielä viehkeämpänä hetkisen liitelee ja taas tarjouu: sama huono onni, kova on pojan luonto. Kolmannen kerran kun koettaa, jo heltyy sydän ja poika tarttuu tyttöön ja tanssi jatkuu yhdessä.

Kovin koreankirjavissa puvuissa ovat tyttöset, loistavat, läikkyvät toinen toistaan kirkaammin. Varsinkin lettinauhat ovat heillä monet ja monenväriset. Pidämpä lukua erään komeimman tytön komeimmasta lettinauhakimpusta ja saan selville, että siinä on seitsemää eri väriä, ja muutamat nauhat niin pitkiä, että polven kohtaan ulottuvat. Ja nekös kivatessa somasti lepattavat!

Iltapäivällä lähtevät veneillä naapurikylään, Koroppiin jatkamaan juhlimistaan — pappi oli jo tsassovnamenot toimitettuaan lähtenyt veneellä Losmaan. Mutta enpä jouda enään praasniekoimaan, täytyy heittää reppu selkään, tulla arkituulelle ja painautua salolle. 16 virstaa on kylästä rajalle. Tie on vasta valmistettu ja sentähden vielä jotenkin huonossa kunnossa. Ensimmäinen suomenpuolinen talo rajan yli tultua on Kivivaara. Siihen yöksi joudun.

Sitten jalkasin paraillaan tekeillä olevaa tietä myöten 15 km Nurmijärven kylään. Leveä, kunnan tie näyttää tästä tulevan, jähka se valmistuu. Toisenlainen siitä syntyy kuin rajantakalaisten kapeasta käytävästä. — Nurmijärveltä saan hevoskyydin kirkolle, jonne saavun lauantaina heinäkuun 13:n illalla.

Vilkasta on elämä Lieksan "kadulla" kesäisenä lauantai-iltana. "Maalaisia" on saapunut, huomista kirkonmenoa varten useista etäisistäkin syrjäkylistä. Parvittain niitä kuleskelee kylätiellä sinne tänne, toisia seisoskelee kauppa- ja vehnäpuotien rappusilla. Pojat syöttävät tytöille makeisia ja vehnästä, ja syövät itsekin suun täydeltä. Onpa vielä sattunut niin erinomainen kaupunkilaispeli kuin sirkus eksymään kylänlaitaan, ja se se suurimmat parvet ympärilleen kokoo.

Lieksasta pääsen laivalla Vuonisolahteen, jossa taas hetkisen saan vanhoja ukkoja haastatella. Vuonisolaudesta jälleen salolle. Ensin pienen Jauhiaisien yli ja sitten Sammaljokea vielä pienemmälle Sammaleiselle ja sen perimäiseen pohjukkaan ja salon poikki Luenniemeen ja Pitkänlahden taloihin. Ja niin talo talolta, salo salolta etemmäksi ja etemmäksi: Majalammille, Julkuvaaraan, Uuronvaaraan, Jaakonvaaraan, Kuorajärven taloihin, Teponvaaraan ja Suuponvaaraan, joka on viimeinen — 2-taloinen — kylä Pielisjärven Enon rajoilla. Muutaman savutuvankin tapaan matkalla.

Enossa, Kontiolahdella.

Suuponvaarasta joudun pieneen Lemun torppaan Enon saloilla. Siellä ukon kera yön ympäristö pakistaan.

Lemusta vaeltelen metsäpolkuja Koljaan, Kyyröön ja Haapalahteen, josta maantietä myöten kauniiden seutujen kautta Ahveniseen. Siitä laivalla Pielisjokea alas Enon kirkonkylään.

Käväisen taas hiukan Kontiolahden puolella. Kuljen metsän poikki salotaloitse Kontiolahden maantielle ja sitten sitä myöten Jakokosken isohkoon kylään, siitä paritaloiseen Uiloon ja Pielisjoen rannalle Paiholaan, isoon Lukkarisen taloon. Ja sieltä laivalla jokea ylös Jakokoskelle, josta jalkaisin korkealle Mönninvaaralle ja Enon Sarvinkiin.

Sarvingissa kulkee maantie pitkän matkan entisen Sarvinginjärven pohjaa, joka nyt rehevänä heinäniittynä sarvinkilaisia hyödyttää. Aika julman uoman on järvi laskiessaan hiekkakankaaseen kaivanut. Jyrkinä penkereinä kohoavat kuilun kuusikko, männikköä kasvavat reunat. On siinä varmaankin ollut jyrä ja pauhu, kun siitä vesi on valtoinaan koskena kohisten Pielisjokeen rientänyt. — Hauskan äkkimutkan kiepauttaen sujahtaa maantie alas kuiluun ja entiselle järven pohjalle. — Sarvingista ajan takaisin Enon kirkolle.

Enosta käänän tieni Ilomantsiin päin ja joudun Kuismanvaaraan, jossa useampia taloja. Juoksaisten vaarojen takana puolen peninkulman päässä Luhtapohjassa. Korkealla vaaraisella maalla on siellä joukko taloja, yksi tällä vaaralla, toinen tuolla, kolmas siellä. Muutamalle vaaralle on neljä asumusta lähemmäksi asettunut. Joku mökkiläinen elelee pienessä savutuvassa. Toinen mökkiläinen on pistekodan patamökikseen pystyttänyt.

Ilomantsissa.

Saavun Ilomantsin Lylyvaaraan. Siinä 4-5 taloa lähemmäksi, etempänä ympärillä toisia vaaroja, toisia taloja. Kirvesvaarat ja muut.

Ja taaskin saloja samoilemaan, kuulua Koiteretta kohden. Kauniin Koitajoen, "Koian" yli soudan Lylykosken lauttauspaikassa ja siitä eteenpäin kapsutan kumisevan kankaan tasaista tietä Huhuksen kylän Tahvanaisten taloihin ja Koitereen rannan Kuivalaiseen.

— Voi, veikkonen, kuin sinulla on vielä paljon kaunista näkemättä kuin et ole Koiderta nähnyt, sanoo Ahlqvist, ja totta hän puhun. Eipä saunojen nuuskijakaan voi olla ihastumatta, kun kirkkaana päivänä päkähtää männiköstä ruohoiselle rannalle, ja eteen avautuu päiväpaisteessa välkkyvä siintävä selkä, jossa saaria niin paljon, niin paljon, pienistä kallionnokkareista alkaen suuriin metsäisiin pikku mantereisiin saakka. Tuossa parimäntyinen nokkare, tuossa pensastoinen kaistale, tuossa pari rinnakkain, tuossa kolme vierekkäin, tuolla suuri metsäinen, nuokkuvakoivuinen emo, ympärillään pieniä vallattomannäköisiä poikasia koukkuhonkineen ja kainoja tyttösiä lehtevine koivuineen, tuolla korkeakallioinen nyppylä, tuolla kalliorantainen kappale, tuolla tuollainen ... ja tuolla ... tuolla ...

tuolla... Mene ja lue taivaan tähdet! Pohjoisessa yhtyvät saaret ja järven pinta taivaan sineen, mutta luoteisessa pilkottaa Kivivaaran kylä ja lännessä lähempänä lahdelman takana kumottaa kuulun runolaulajan Puhakan kotitalo Liepala, sama talo, johon Ahlqvist ennen muinoin tuli "muuanna elokuun iltana kotvasen hämärässä" ja sitten sillalla pehmeillä heinillä maatessaan kauniin satunsa Suometar-neidosta uneksui.

Huhuksesta saan soutajan ja lähdemme lipottelemaan "Koierta" myöten Piilovaaraan ja Kontiovaaraan. Pujottelemme salmesta salmeen, soutelemme saaren ja saaren sivutse. Saarilla koivut niin tutusti nyökkäävät ja vakavat hongat ystävällisesti viittaavat. Kovin ihailen minäkin, minäkin vaivainen salojen polkija, jolla laukussa on vain saunankiukaiden kuvia ja riihien parsijärjestyksiä...

Kontiovaara on Koitereen itärannalla, pienoisessa petäjikköaukossa pienoisen lahdelman pohjukassa. Tiheän pimeän hongikon läpi vie polku rannasta taloon. Täällä se on Eljaksen aikoina, Lönnrotin päivinä elänyt toinen suuri laulaja, Maamme-kirjassakin mainittu Mateli Kuivalainen. Onpa talossa vielä vanha pirtti, nokinen savutupa, jossa Mateli on elänyt, jonka harjan alla laulujaan sommitellut ja loitsujaan laskenut. Mateli näet on ollut mahtava loitsijakin. On ollut "sellainen noita, jotta on pannut kiärmeen tulipakkulat suussa luokkii lyyen kulkemaan ja jouvuttamaan Syväyksen varrelle Särkkään Penttiselle, joka oli toinen noita". — Monissa lähteissä kuuluu vielä olevan väännettyjä "vihtapantoja", jotka lienevät "Matelin kummennoksii". Ja oli niillä paholaisilla ollut Matelin aikana talossa asiaa. Nykyisen isännän äiti oli näet kerran pannut pihalle maata ja nukkunut. Olivatpa tulleet riitelemään, jotta "kolmekymmentä vuotta olemme tästä tietä pitäneet ja sie siihen nyt peäs panit!" Silloin eukko oli "siunuustellut", jotta "kyllä tästä tie katkiaan", jotta "että työ tästä rahtii piä!"

Kylläpä onkin seutu sellainen, että se herkän mielen laululle herättää ja synkät loitsutkin synnyttää. Rannan petäjien välistä vilkahtelee Koitereen saarinen selkä ja ympärillä humisee ikuinen hongikko, etempänä synkkä metsä kohisee.

Matelin arvelevat kuolleen 1846 tai 1847. Eipä ole talossa enää hänen sukuaan. Huhuksen Kuivalainen kuuluu vielä Matelin sukua olevan ja Mäntyojan Romppanen.

Vietän talossa yön. Iltamyöhään pakinoidaan talonväen kera. Isäntä Matelista kertoo... Hämärissä aittaan makuulle mennessäni arvelen, jotta tulevatkohan ne, joiden tie tästä moinen kulki, minun untani häiritsemään... Eivätpä tulleet, rauhassa antoivat nukkua. Akkahan ne jo sillisiksi siunuusteli. Ei ole niillä enää näillä main asiaa.

Kontiovaarasta kankaita myöten Käenkoskelle ja siitä metsäteitä Siivenvaaraan, Kokkovaaraan ja Hattuvaaraan.

Hattuvaara eli, kuten myös sanotaan, Hattupää on iso kreikkalaisuskoinen kylä n. 15 virstaa rajalta, suurien soiden, laajojen metsien, monien vaarojen ympäröimänä. Kirkolle, 3 peninkulmaa, oli takavuosina matka tietöntä suota ja saloa, mutta nyt jo hattupääläiset pääsevät hyvästi rattaillakin ratistamaan. Pääkylä, tihein ryhmä vaaran kaltevalla rinteellä tsassovnineen, kalmistokuusikkoineen muistuttaa hyvin paljon rajantakaisia heimokyliämme: jyrkkäkattoiset talot paikoin vierä vieressä päädyttäin kylätielle, ja talojen välissä risteilevät kylänkujaset. Mutta talot ovat jo enemmän "suomalais"-mallisia, matalahkoja, katot eivät niin mahtavan voimakkaina levittäydy talon suojaksi, seinähirret ovat veistetyt, ikkunat kyllä pienet ja tavallista ylempänä, mutta eivät niin korkealla kuin rajantakalaisten taloissa. Hovattalanvaaran 4-taloisessa ryhmässä on vielä Maksimisella vanhanaikainen talonsa, jossa pirtit, sintsit, sarait, aitat, tanhuat, läävät saman katon alla. Entisaikoina on Hattuvaarassa useimmat talot novgorodilais-mallisia olleet.

Hattuvaarassa pohdimme Iivana Tiittasen kanssa rakennusasioita. Saan kuulla jo rajakarjalaisia nimityksiä: "paltshat" ja "lautshat", "petshurkat" ja "tshashokat", "proavilot", "solomat" ja "potokat", "vuiskat" ja muut.

Hattupäästä astelen Korentovaaran ja Lehtovaaran kautta Koitajoelle ja Mekrijärven kylään.

Mekrijärvellähän ne ovat ennen eläneet myös runonlaulajat Sissoset ja Huohvanaiset ja vieläkin siellä elää samaa sukua. Mutta loppunut on jo esi-isäin runomahti samoin kuin heidän aikuisensa sukutuvat revityt ja raasitut ja muodosteltu miten milloinkin.

Koreana kesäaamuna 2-3-virstaisen Mekrijärven yli Ryökkylään Mustosen rantaan. Kauniilla järven nurmirantaisella niemekkeellä on Ryökkylän 5-6-taloinen kylä. Mustosen talossa elelee mummona 80-vuotias Simana Sissosen tytär. Tulee siinä runonlaulajista puhe, niin mummo sanoo:

— A tuol Mekrijärven kylässä se ennen eleli taitava laulaja.

— Simana Sissonenko?

— A niin, vot vot, tiijähän sie. Heä ol miu toattoi.

Ryökkylän kylässä oli ennen ollut sellainen tsassovna, johon oli pitänyt uhri heittää, kun ostettua eläintä oli ohi kulottanut, raha pitänyt heittää uhriksi. Ellei heittänyt, oli vihollinen kiusannut. Muuan ukko oli kulettanut hevosta ohi antamatta uhria. Silloin tullut vihollinen kiusaamaan. Ukko pannut pojan polttamaan sitä tsassovnaa, poika polttanut. Mutta pojan päälle lentänyt lintu tsassovnan katosta ja puhkaissut silmän. Sen oli vielä vihollinen tehnyt, mutta sitten oli siitä päästy.

Ryökkylästä astelen Putkelan kautta Ilomantsin isoon kirkonkylään.

Kirkolta taaskin itäistä maata kohden, ensin hevosella Möhköön ja siitä kolme peninkulmaa jalkaisin Kuolismaahan. Tie Möhköstä Kuolismaahan on vasta valmistettu, karkeahiekkainen, vaikea jalkaisin käydä, ei varsin hyvä hevosellakaan ajaa. Monet, suuret suot se matkalla halkoo, monet jylhät korvet kulkee. Välillä viivähdän Lemiahossa, Lutikkavaarassa ja Miikkulanvaarassa. — Kuolismaan kylä viisine kuusine taloineen, Kettusineen, Hattusineen, Martiskaisineen on korkealla vaaralla Kuolismaanjärven, järvestä lähtevän joen ja Koitajoen välissä. Niinkuin muutkin Ilomantsin salokylät, on Kuolismaakin suurien soiden ympäröimä. Novgorodilaistaloja on kylässä kolme neljä, kaksi jotenkin täydellistä, toiset jo osaksi hajaantuneita. — Asukkaat kylässä ovat enimmäkseen kreikkalaisuskoisia. Kettunen esim. on "suomalainen".

Kuolismaahan loppuu kärkytie. Jos lähtisi vielä idän alle painumaan, saisi polkaista metsätietä, talotonta taivalta 30 virstaa, ennenkun tulisi Liuvukseen ja siitä toistakymmentä virstaa samanlaista tietä Mekriin rajalla. Jauhot ja muut tavarat, mitkä liuvukselaiset ja mekriäiset noutavat Möhköstä, saavat he kesällä Kuolismaasta alkaen 3-4 peninkulman matkan kulettamaan purilla tai hevosen selässä. — Kuolismaasta palaan kirkolle.

Kirkolta ajan Marjovaaraan, ja kiertelen siellä ympärikyliässä, Alapohjassa, Tiakkavaarassa, Perttivaarassa ja jatkan sitten matkaa Koveroon, isoon, varakkaannäköiseen kylään. Siellä m.m. mylläri Kurosen kanssa jauhan Koveron rakennusseikkoja. — Koverosta käväisen Kiihtelysvaaran Huhtilammen kylässä. Matkalla tapaan maa-asunnon, pienen, matalan, ahon rinteeseen työnnetyn mökkipahaisen. Katto ja etuseinä vain pistäytyvät ahosta esiin. Pienen pienet ikkunat ovat ihan maan rajassa. Sisällä pelkät maaseinät, katon rajassa pari hirsikertaa, nurkassa uloslämpiviä uuni. — Huhtilammen kylässä on useampia taloja Huhtilammen ja Koatiinlammen välissä ja rantamilla.

Sitten Tuuponvaaran kautta Kokinvaaraan, josta taas Öllölän saloille. Siellä m.m. tapaan alkuperäisen savupirtin saunankiukaineen ja kiukaan viereisine makuulavoineen. Painun salolle aina syrjäiseen Ristivaaraan asti, kuulun runolaulajan Shemeikan Petrin nykyiseen asuintaloon.

— Tuoko se nyt on se mainio runolaulajamme ja kuulu metsänkävijämme Mysysvaaran Petri, tuo vanha, sokea mies, tuo piikkopukuinen, vapiseva ukko raukka, joka tuossa penkillä akkunan luona kumarassa istuu, istuu äänetönnä, liikkumatta, tietämättä välittämättä, mitä ympärillä tapahtuu? Tuoko se on huiman petran hiihtämällä tavottanut, tuoko se on äreän kontion keihäällä kaatanut ... tuoko se on niin kauniisti kanteloa helkyttänyt ja virsiä Väinämöisestä ja Joukamoisesta laulanut ... tuoko se on mahtava loitsija ollut ... tuoko se on sitä "Karjalan aatelia"... Voi sentään, minkälaiseksi se ikä, aika vahvimmankin tarmokkaimmankin saattaa, sortaa mahtavimmankin laulunlahjaa! Sääli, sääli käy mainiota miestä. Päivät päästään kuuluu istuskelevan äänetönnä taikka loikovan sängyssään. Huonokuuloinenkin jo on. Keväällä oli ukko jo yrittänyt kuolemaankin, mutta oli vielä parantunut, kun oli lääkäriä käytetty. Viime talvena oli vielä laulanutkin. Mitä herrasmiehiä lienevät olleet, jotka olivat talossa käyneet ja kiusanneet ukon laulamaan? — Petrin eukko on vielä reipas, puhelias, paksu mamma, ja sanoo olevansa "Loimoin kylästä Suistamalt". — Varakas näyttää olevan Ristivaaran talo, huolettomat Petrin vanhuuden päivät, hyvän kohtelun näyttää saavan.

Korpiselässä, Soanlahdella.

Vietettyäni yön Ristivaarassa samoilen seuraavana päivänä, elokuun 2:sena suoniittyjä, lehtoisia ahoja myöten Hoilolan kylään ja siitä metsäisiä kankaita Korpiselän kirkolle. Hoilolassa viettivät Illjan praasniekkaa. Kannisen taloon oli kokoutunut joukko sekä nuoria että vanhoja pakinoimaan. Päivemmällä jo sentään lähtivät pois astelemaan, sanoivat heinäpellolle olevan kiireen. Ja miksei, olihan kerrankin taas pouta ainaisten sateiden lomassa.

Kirkolta lähden jalkapatikassa Tshokkiin, josta käyn Kokkarissa ja Mysysvaarassa. Kolmisen nelisen virstaa on Kokkarista Mysysvaaraan. Pitkät, poikkitelaiset suosillat, metsäniityt, metsäpurot, mustat korvet ja lehtoiset vaarat ehtii taival sillä välillä jo esittämään. Eipä ole Mysysvaara enään samanlainen kuin ennen Petrin siellä eläessä on ollut. Uudeksi on siellä kaikki vaihtunut. Ainoastaan vanha riihi vielä

on ennallaan.

Toimeentulevia hyvin rakennettuja kyliä ovat sekä Kokkari että Tshokki. Talot korkeahkolla olevine ikkunoineen, jyrkkine, voimakaspiirteisine lautakattoineen muistuttavat vähän rajantakalaistaloja. Noin 10-kunta taloa on kummassakin kylässä. Mysysvaarassa kaksi. Tsassovna on molemmissa kylissä. Kokkarin vanha hauska tsassovna on uudestaan laitettu aivan koreaksi ja maalattu, Tshokin on melkein maahan asti lahonnut.

Tshokin majatalon emäntä, Marppa Vornanen osaa "iänellä itkee", samoin naapuritalon emäntä.

Korpiselän kirkolta ajan Soanlahden Havuvaaraan ja Juttulammille. Tie kulkee vaaraisia maita, vaarojen rinteillä halmemaita, m.m. punottavia tattarihalmeita. Rakennukset sekä Havuvaarassa että Juttulammilla enemmän uudenaikaisia, samoin Soanlahden kirkonkylässäkin, johon Juttulammilta tulen. Juttulammilta kirkolle kulkee tie pitkin Jänisjärven rantaa. Heti kylästä lähdettyä kohoaa se korkealle vaaralle, jolle Jänisjärvi koko laajuudessaan uljaana loistelee, siintää silmäkantamattomiin. Jänisjärven rannalla kiertelevä tie muistuttaa paljon Laatokan Kirjavalahden rannalla mutkittelevaa tietä: toisella kädellä tien vieressä järven pinta, toisella jyrkkään nouseva vaara.

Suistamolla.

Soanlahdelta jatkan matkaa Jänisjärven rantaa myöten Suistamon suureen kirkonkylään. Soanlahden ja Suistamon väli on enemmän tasaista maata, eipä ole semmoisia vaaroja kuin Korpiselän ja Soanlahden seutuvilla. — Suistamon kirkonkylässä tapaan m.m. matalaisia mökkejä, joissa "läävä" on pirtin kanssa saman katon alla, porstut vain välissä. Sellaiset mökit näkyvät Suistamon vähävaraisilla olevan hyvin tavallisia.

Ja taas, taaskin salolle, vielä kerran polkaisemaan suuria sydänmaita, kolkkoja korpia kuleksimaan. Pääsen hevosella — vaikka tie onkin kovin kehnoa, kuopakkaista kylätietä — suureen Koitonselkään, ohi ajettuani Aämjärven kylän. Koitossa taas jo tapaan novgorodilaistaloja, joskin myös uusmallisia.

Koitonselästä kautta salojen ja lehtojen ja soiden Hovinahoon, josta Hudjakan miehen keralla — sattui juuri tulemaan talosta ratsain hevosella, joka samalla purilaita veti — Hudjakan pieneen, 2-3 taloiseen kylään Hudjakanjärven rannalla. Hudjakasta kankaita, soita myöten Muuantoon, toistakymmentaloiseen kylään Muuannonjärven rannalla. Ensimmäiseksi tietysti Jehkin Iivanaa tapaamaan. Ei ole Iivana kotona, on 8 virstan päässä Suurenjärven kylässä veneen veistännässä. Mitäs muuta, kun sinne matkaamaan. On siinä jo taas osoittelemista, yrittäessä synkän metsän läpi Suurenjärven kylään. Matkalla monet "rigiet", suot ja salot, lehdot ja ahot ja monet syrjäpolut, joista mikä minnekin vie, Kuikkaan ja muuhun. Pitkältäkin jo matka tuntuu... Mutta tulee viimein niitty, tulee toinen, tulee lehto, siinä veräjät ja kohta talokin pilkahtaa puiden välistä. Kolme taloa on kylässä, takimaisessa, Petrin talossa Iivana työskentelee. Niityllä talon luona puuhailee talonväki, poutapäivä kun on, niin ahkerassa heinäkorjuutyössä häärivät.

Riihi on Iivanan työpapana. Siellä hän parillaan veneenkaaria kiinnittelee. Pyydän ukkoa heittämään venetyönsä täksi iltapäiväksi ja käymään kerallani pakinoimaan. Valmis on, jahka ensin saa kaaren kiinnitetyksi. Käydään nokiseen pirttiin, pirtti on "seäme" eli "kodih lämpeevä", joka "savuh kodih antah, ei lähetäh pihal". Hupaisesti vierähtää ilta, puhetta riittää aina hämäriin saakka. Kyllästymättä kuuntelee salolaisen sujuvaa, notkeaa, sanarikasta, kuvarikasta kieltä.

Mutta eipä ole sijaa pirtissä yötä olla. Suuri talonväki tarvitsee makuutilokseen koko sillan. Riiehen, lehdille ja heinille ovat Iivanalle ja minulle laittaneet makuutilan. Sielläkin vielä pilkettä riittää. Kulettaa Iivana minut karhumailleen, pyyntiretkilleen, salosaunoihin, kahdelle patsaalle rakennetuille riista-aitoille. Sanelee runojaankin ja puhelee, miten siinä ja siinä kohdassa runo sujuu niin kauniisti. Kertoo vanhasta lauluveikostaan, Mysysvaaran Petristä, kertoo m.m., miten Petri, kun yhdessä viimeiseltä laulumatkalta tultiin, kovin väsyneenä oli arvellut, jotta kyllä tämä on ukon viimeinen laulumatka.

Kaiholla, ikävällä jätän aamulla Iivanan. Herttaisen muiston hän mieleen jättää, vaatimaton, vilpitön, ystävällinen kanteleen helkyttävä, runojen laulaja. Hän, jos kukaan, on "Karjalan aatelia". — Enpä vähän ole alakuloinen, kun synkkää saloa yksinäni Muuantoa kohden astelen, kun vielä lisäksi ilma on kolkko, ja tuima tuuli korvessa kohisee, ja sade tuon tuostakin ropistelee...

Muuannossakin on muutama venäjän-karjalaismallinen talo, onpa Kirilövän talossa vanha savupirttikin, jonka peräseinässä, "otshaseinässä" pienet luukku-ikkunat kahden puolen lasista, isompaa keski-ikkunaa. Mutta lahonnut on ja maahan räsähtänyt vanha tsassovna Jehkin Iivanan tuvan

luona.

Muuannosta lähdän iltapäivällä Kontroa kohden yrittelemään. Olen pakoitettu kiertämään Muuannonjärven, sillä tuima on tuuli ja ankarat aallot ja Muuannon miehillä pienoiset veneet, etteivät halua lähteä järvelle reistailemaan. Matkani tulee siten yli pari peninkulmaiseksi eli 4-5 virstaa pitemmäksi kuin järven yli suoraan kulettaessa. Koko matka on saloa, niin synkkää saloa, milloin kamalaa kuusikkokorpea, milloin kumisevaa jylhää kangasta, milloin vetistä suota. Satavuotisia ovat korprien naavaiset kuuset, ikivanhoja kankaiden hongat. Semmoinen hongikko! Miltei kamottaa sitä yksinään astuessa. Niin kamalan vakavina seisovat jylhät hongat, niin huimaavan korkealle ne latvansa nostavat. Siellä täällä aina jotkut harmaantuneet jättiläishirviöt vielä yli muiden toveriensa katselevat. Tuolla joku vanhus on pitkin pituuttaan sortunut kankaalle, saanut sijansa valkeassa jäkälükössä. Tuolla joku on kaatumaan yrittänyt, mutta toverinsa on avoimin sylin horjahtaneen ottanut vastaan ja siinä väsyneen näköisenä seisoo raskasta taakkaansa kannatellen. Tuolla on muutaman jättiläisen joku vielä valtavampi jättiläinen — mikä lie ollut, mistä tullut? — keskeltä poikki murskannut. Hirveä on ollut voittajan voima, hirveä, hammasta pureva, joka jännettä pingottava vastustuskin, sitä kertovat nuo sortuneen petäjän taivasta kohden ojentuvat sataiset säleet. Toverinsa sortumisen on varmaan nähnyt ja samanlaista kohtaloa peljäten vavissut tuo vuosien paljastama, alaston harmaa kelohonkakin, koska on niin kamalan tuskaisena vääntynyt ja kiertynyt pienimpäänkin oksanhuippuun asti. Mutta välinpitämätönä kaikesta näyttää olevan toinen alaston vanhus. Lahonnut sydämensä ei enää näytä tuskaa tuntevan. Joka hetki horjahdellen, odottaa vanhus vain haudan lepoa, unhotusta... Sortuneiden vanhusten vieressä nuori polvi uljaana varttaan kohottaa...

Alakuloiseksi, synkäksi käy väkisinkin yksinäisen vaeltajan mieli. Tuimassa tuulessa on korprien kohina ja honkien humina kovin kolkkoa ... ja kuu taivaskin vettä vuodattelee ja käy hämäräksi ... kun lisäksi vielä on monista poluista epätietoinen. Loimolan, Riikolan polut oli kyllä tarkoin neuvottu ja sanottu, jotta sitten parainta polkua painaa, kun mainitut polut on sivuuttanut. Tulee pari kolme kertaa polkujen haaraus eteen: kumpaa nyt, molemmat näyttävät samanlaisilta? Epätietoisena lähtee kokemaan toista: se näyttää tulevan huonommaksi. Ahdistavin sydämin jouduttuu takaisin ja käy mieli mustana toista taivaltamaan. Jos se toinen sittenkin olisi oikea ja tämä veisi mustaan metsään, sinne sateeseen, viluun, nälkään näännyttäisi ... hämärissä siellä tulisilmäinen kontiokin kohtaisi... Kiireesti suden kyytiä eteenpäin, että näkisi, mikä tästä lopulta tulee. Tulee taas haaraus: sama juttu... Tulee viimein pari synkkää salojärveä, polku niiden välitse kapeaa hiekkakannasta kulettaa. Sitten taas saloa, taas järvi ja järveen laskeva puro ja purossa vanha mylly. Hei, eipä enää hätääkään! Olihan Jehkin iivana sanonut, että kun myllylle saavut, olet pian kylässäkin. Jopa joudan myllyn sisustaakin katselemaan — iivana näet avaimen piilopaikankin neuvoi. Mylly on härkinmylly.

Kontron Pyyntä talo, johon tulen, on yksinäinen talo pienen, hiekkarantaisen salojärven, Jyrkiön rannalla. Kimakkaääninen Pyy-ukko käy saattamassa yli pikkujärvensä ja taas olen salolla Shemeikkaa, Shemeikkain alkuperäisiä asuinmaita kohden. 4-5 virstaa vain tarvitsee taivaltaa kun jo muutaman mutkan takaa välkähtää kuulun Ruodavuksen pinta, ja polku käy Syvän ja Matalan Ruodavuksen välitse ja Syvän Ruodavuksen takaa näkyy Shemeikan pieni kylä. Lähimpään taloon astun, kuulen, että se on Teroi Shemeikan talo, Jehkin iivanan kotitalo. Kernaasti luvataan yötä ollakseni. — Yöni nukun talon vaateaitassa sintson vieressä. Lehmät sillan alla tanhuassa ynyvät ja kelloa kalistelevat. Siksipä sanookin talonemäntä käydessään näyttämässä makuutilaa: "sie soat sannoo Suomes, jot mie nukuin siel lehmii selläs". Hyvästi kyllä uni matkamiehelle maittoi.

Aamulla on korea ilma, kirkas päivä, mieli virkeä...

Oikea novgorodilaistyyppinen talo savupirtteineen, gornitsoineen, pimeine sintsoineen, katosrappusineen, saraineen, tanhuoineen on Teroin talo. Lähellä järven rannalla on sauna, nuottikota ja hauskanäköinen karjalainen kala-aitta, vähän etempänä rannasta vanha riihi katoksineen. Jonkun matkan päässä talosta pohjoista kohden on pienehkö torppa ja siitä vähän matkaa samaan suuntaan Jehki Shemeikan talo, myös novgorodilaistyyppiä. Talo on Mysysvaaran Petrin kotitalo. Jehkin talon lähellä, Teroilta päin on yksinäinen, vasta korjailtu asuinrakennus. Se on ennen ollut eri talona Shemeikoilla, mutta kuuluu nyt Jehkille. Miellyttävännäköinen on kylä, varsinkin järveltä tai järven toiselta rannalta katsottuna. Loivalla nurmirannalla, pikkaraisten peltojen ympäröiminä, taustana salon hongikko, näyttävät talot niin rauhallisilta. Hongat huminoidi niin salaperäisesti, pikku lammin pikku laineet liplattavat niin somasti. Osaisivatpa hongat huminoida Shemeikkain urhokkaat metsästysretket, osaisivatpa laineet liplatella laulajain helkytykset, osaisivatpa synkät salot loitsijain mahtavat luvut sanella!... Sama runollinen sointuisa kieli täällä vielä soi, soi niin somasti, korvia hivelevästi, mutta laulu on laannut, pois ovat lentäneet sen hellijät entisiltä laulumailtansa... Vaan kannel vielä hetkisen helkähtelee. Elää Teroin talossa yli 70-vuotias Pekko, hupaisa vanhus, Mysysvaaran Petrin veli. Hän vielä osaa kannelta soittaa. Hänellä nuoruudessa tehty, mustunut, 11-kielinen kanteleensa. Asettaapa sen vanhan Väinön tavalla poikkipuolin polvillensa ja käy helkyttelemään. Minusta katot kajahtelevat, permannot pemahtelevat ja ikkunat iloa pitävät, kun ukko nokisen harjan alla soitintaan koskettelee... Hartaana, äänetönä kaikki kuuntelee...

Pistäyn vielä Vieksingissä viiden virstan päässä Korpiselän puolella, Vieksinginjärven takana. Soma kylä, somalla paikalla, talot siistinnäköisiä. Käyn runolaulajan Riion Iivanan ja hänen itkijä-eukkonsa Stepun mökillä. Ukko pihalla puita pilkkoo, eukko, oikein loitsija-akan tyyppi, pirtissä penkillä istuu ja irvissä hampain takkuista tukkaansa sukii. Kysyn, saisinko heistä kuvan ottaa, Iivana lupaa, mutta Stepu sanoo, jotta siitä tulee "riähkä", jotta "en mie myö lihoai". Ja eikä "myö", vaikka kuinka koreasti pyytäisi. Ja ukkokin lopulta vaatii "lihastaan" markan. Menkää!

Joudun yöksi Kontran Pyyhyn. Sieltä aamulla ennen kuutta antaun lähes paripeninkulmaiselle salomatkalle, osottelemaan Loimotanjärven rannalla asuvan metsänvartijan asuntoon, josta voi saada saattajan järven yli Loimolaan. Tälle taipalelle, enemmän kuin millekään toiselle matkalle, epäillen lähdän. Shemeikassa kielsivät yksin lähtemästä, sanoivat, jotta tie on niin roppa, jotta outo ei voi osata. Mutta Kontrossa taas puhuvat toista: kyllä osaa, kun tarkoin neuvotaan. Ukko neuvoo, kirjoitan muistiin ja lähdän ... eihän sitä kehtaa opasta ottaa, kun noin vakuuttavat. Muuannon polkua saan käydä aina siihen asti, missä se hiekkakannasta järvien välitse sujahtaa ja siitä vasemmalle kädelle poiketa Loimolaa kohden. Alkumatka on kerrassaan somaa saloa. Polku — todellakin pahainen, sotkuinen kanervikon käytävä — puikkelehtii pienien järvien välitse. Milloin on lampi vasemalla, milloin oikealla, milloin yhtäaika sekä vasemalla että oikealla. Ja sitä kestää useamman virstan. Mutta sitten tulee suo, ja siellä polku katoaa, kerrassaan katoaa, ei näy mitään johtavaa lankaa, jota voisi pitää ojennnsnuoranaan. Kun nokka sammalessa ja silmät tappeina juoksentelee etsien, löytää jalan sijan sieltä, toisen täältä ja niin nuuskien pääsee toiselle rannalle, josta haparoiden viimein polunpään löytää. Tulepa sitten eteen polunhaaraus. Tups, kirja käteen! Sitä ei ole kirjoitettu, ei totisesti! Mitäs, mitäs nyt tehdä? Hetkisen aprikoituani menen toista umpimähkään. Vähän aikaa huhkittuani, näyttää polku kuin paranevan. Mieli kevenee, hymistän sydämessäni kiitosvirren, kun erhetysten poluilla oikeaan johdatettiin. Vielä muutamia askeleita: taas haara, mutta se — takaapäin. Otan tarkemman selon siitä ja huomaan, että se onkin se äskenen haara, joka siinä vain vähäisen sivuja kierrättelee ja taas tässä yhteen sattuu... Tulee polku viimein kauniin, kivikkorantaisen metsäjärven, Sonkerinjärven rannalle ja siitä käännähtää vasempaan, ja vähän ajan päästä jo Loimotanjärven suurehko selkä välkähtää. Kohta kevein askelin astun metsänvartijan asunnolle. Mutta talossa onkin vain lapset kotosalla, aikuinen väki metsäniityllä. Ei muuta kun etsimään. Pieni poikapahainen käy pihalle neuvomaan, jotta "kui sie mää, assut vähän matkoa, tullou toinje polku, a sie mää vasempah kädeb, a sit tullou suo, sit rigie, sit perttji autio, a sit tullou plotina ... a sit plotinast sie mää vasempah ... siel hyö roadou suon bokas". Menen ja teen niin ja löydän raatajat "suon bokasta". Tyttö on kalakeittoa puuhaamassa "keitinsellässä" tulella riippuvan padan luona, poika ongiskelee, eukko niittää kalsuaa puron reunaa ja ukko laittaa katajanhaarukasta viikatteeseen karvia. Nälkäisenä käyn minäkin aterialle ja se syödään salolla oikein salolaisen tavalla: kalaa pistellään kattilasta tuohilusikoilla ja tuohiropeista ryypiskellään piimää.

Loimotanjärveä saan soutaa 7-8 virstaa, ennenkun saavun Loimolaan, joka on iso tiheä kylä korkealla vaarannyppylällä Loimotanjärven etelärannalla. — Muuan rajantakalaistyyppinen talo on kylässä. Muut talot enimmäkseen pienehköjä, vanhahkoja. On muutamia uusiakin asunnoita.

Loimolasta Uuksunjärven ohi Maisalaan — sielläkin muuan talo puoliksi novgorodilaismallia — josta saloja jalkatanuisin suureen Leppäsyryjän kylään runolaulaja Kuokan taloon.

Kuokka on loitsijakin ja mahtava loitsija onkin ja järkähtämättä luottaa sanan voimaan. Kun hän iltahämärissä puolipimeässä huoneessaan kertoilee, mitä kaikkea hän on saanut ja saa loitsuillaan aikaan, miten hän "pinoh pannun" luonnon nostaa, miten veren vuodon tyrehtyttää, miten paiseen pysäyttää, miten käärmeen pakottaa tulemaan vaikka peninkulman päästä imemään myrkyä puremastaan haavasta, miten hän monta muutakin kummaa tekee, ja kun hän siinä matalalla äänellä noita puhelee ja väliin kaameita loitsuja hampaitensa välistä kuin sylkien sähättänee, niin jo jo valtaa minutkin vavistus ja kamala tunne. Tunnen, uskon, että jos minussa nyt joku vamma olisi, vaikkapa käsi poikki, verta vuotavana ja Kuokka sen ylitse sähättäisi mahtavat alkusanansa, verenvuoto siihen paikkaan pysähtyisi. Niin kamalasti hän osaa hämärässä huoneessa ainakin minuun, matkasta väsähtäneeseen vaikuttaa... Katosipa, katosipa entinen epäuskoni loitsija- ja tietäjäuukkojen ja -akkojen parannustaitoon — — —

Leppäsyryjästä kuljen Sarankyläin sekä Suuren että Pienen ohitse kirkolle. Matkalla levähdän vanhan loitsija- ja itkijäeukon, Jelena Lukishnan mökissä. Kirkolta ajan Alattuun, josta taas Sortavalan Läskelään ja Rautlahteen. Rautlahdessa käyn Vannisen talossa ja jatkan matkaani kauniin Kirjavalahden perukoitse Helylään ja Sortavalan kaupunkiin, johon elokuun 13 p:nä päätän maallisen vaellukseni ja seuraavana päivänä rautateitse ratistan kotia kohden.

Kotona sitten pidän lukua matkan tuloksista. Piirustuskirjat näyttävät hyötyneensä metsämajoja ja kotia, saunoja ja saunanuunia, riihiä ja riihenkiukaita, savupirttejä ja savupirtinuunia, mökkejä, taloja ja taloryhmiä, aittoja, talleja, latoja, nuottikotia ja sen semmoista tavaraa kaikkiaan yli 700 piirroksentapaista. Sitten asemapiirrosvihkoset esittävät asemapiirroksia asuinrakennuksista, ulkokuonerakennuksista, taloista ja taloryhmistä sekä asuinrakennuksien läpileikkauksia ja orsijärjestyksiä yhteensä noin 250. Valokuvaluettelo näyttää, että kone on paukauttanut toista sataa kertaa. Muistiinpanovihot sisältävät neljäntäkymmentä arkkia rakennuspakinaa sieltä täältä, lisäksi taikoja, loitsuja, runoja, runokatkelmia y.m. Ja päiväkirja sanoo, että matkaa on tehty Joensuusta lähdettyä hevosella, laivalla ja jalkaisin yli 2,200 km., josta jalkatanuisin n. 1,100 km. Kassakirja sitten todistaa, että kukkaroni on puskeutunut nurin päin ja työntänyt tutun ystävänsä tykkänään ulos, joten siellä ei siis enää ole Mattiakaan. Kertoo se myös, että Karjalan kankahille oli kolmet pohjat kengistäni jäänyt ja vielä, että karjalaisten epämukavat rattaat olivat muutamasta vaatekappaleestani varastaneet pari pientä palasta ja hieroneet niistä nuuskaa.

Ja sitten minut kotona punnittiin ja varsin köykäiseksi ja kutistuneeksi löydettiin. Sanoivat sentään, että kaulanikamani olivat lisääntyneet ainakin yhdellä ja itse tunnen, että jäseneni ja kantani ovat matkalla vahvistuneet, jonka mielelläni myös merkitsen tulopuolelle.

Ja tulopuolelle, jopa ensimmäiseksi vienniksi keräysteni jälkeen, merkitsen sen, että sain viettää vapaan kesäkauteni, vapaassa jumalan luonnossa Karjalan kankahilla, retkeillä miltei kautta koko Karjalan, pohjoisimmasta sopukasta Laatokan rannoille saakka, nähdä Pohjois-Karjalan uljaat vaarat ja Raja-Karjalan jylhän kauniin luonnon, soudella kauniita salojärviä, tutustua hilpeiden salolaisten koruttomaan elämään, ja ennen kaikkia: nähdä kuuluisimmat, nykyään elävät runolaularamme omassa ympäristössään, kuulla heidän nokisessa savupirtissään kanteletta helkyttelevän, kuulla heidän soinnukasta kieltään, samoilla heidän laulukkailla saloillaan... Sieltäpä jäivät muistot, jotka eivät hevillä mielestä lähde.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MATKAKERTOMUKSIA KARJALAN KANKAHILTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things

you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to

the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new

computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.